DE GALLO RVM CISALPINO RVM ANTIQVITA TE, AC ORI GINE,

GAVDENTIO MERVLA AVTORE.

*

VIRTVTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

APVD SEB. GRYPHIVM LVGDVNI,

1538.

HIPPOLYTO MAYNO AVGVSTAE BACIENORVM COMITI ILLVSTRISS. AC MECOENATI SVO GAVDENTIVS MERVL'A S. D.

ROFECTO' mi Mecœnas optime, si merita paribus numeris omnia compensanda essent à me tibi:Dij boni, quando id ipse facere possem? Non si uitam(ut facultates interim taceã,quæ quãtulæcunq; sunt,tibi acceptas refero, quò fiam breuior)pro tua dignitate effunderẽ. Qua igitur ratione beneficijs, quibus tibi me in æternum deuinxisti,tuis innumerabilibus satisfacere potero? nulla inquam: tametsi phœnicis tempora uiuendo excederem. Et ne ea tu quidem obtulisti,tãquã qui sperares à me aliquod emolumentum. Ingratus'ne igitur (non hoc inquam tui,sed aliorum gratia dico, qui uolũtatem erga me tuam superficie tenus, ut nunc loquimur, exploratã habent)semper uidebor? minimè. At qua uia, fortasse dicet aliquis, id effecturus est Merula? Ea certè, si non qua

 uoluero,

uoluero,ſaltem qua potero. At ea,quæ tādem erit? Imitabor ſtolidos profectò, uel ſtultos, uel blennos,ut inquit Plautus,qui cùm ſapiēter dictis nequeant, infacetis, inſulſisq́ꝫ riſum mouent. Non aliter ego officia in me tua uel maxima poëtarum more nugis,pręſertim cum eas (ut inquit doctiſsimus poëta) eſſe aliquid ipſe ſoleas putare,reſarciam, excipiāq́ꝫ. Accipe igitur noſtrum hoc,qualecunqꝫ id eſt,opuſculum,in quo origines Gallorum,hoc eſt,noſtras inſpicies. Quæ ſi tibi fortaſſe (ut ferè prædiuinor)minus,ac minus arridebunt,Deos immortaleis obſecro imitare: quibus eorum quoque populorum, qui tus, aut myrrham non habent, ex puro lacte ſunt accepta ſacrificia. Bene uale decus meum. Mediolani Calendis Maij.

M. D. XXXVIII.

GAVDENTII MERVLAE ANTIQVITATIS GALLORVM CISALPINORVM

LIBER PRIMVS.

VOLAVERANT ab urbe, uelut à cauea, uiri cùm autoritate, & moribus, tum literis & beatissima ingenij ubertate cōspicui, ad geniales ruris delitias: Quorum singula nomina si enumerare contenderem, in longum nimis nostra protraheretur oratio. Sat fuerit igitur è plurimis paucos admodum recensuisse: è quibus primas partes Bonauentura, & Nicolaus Castillionæi tenebant, quod essent miro & animi, & eruditionis candore. Aderat quin etiam Benedictus Iouius, antiquitatum mirus obseruator. Ad cuius dexteram Baptista Landulphus, & Blasius Phyletus assederant, quales (dij boni) physici? Illuc quoque concesserant iuuenes nonnulli Ciceronianarum elegantiarum sectatores, Hortensius Appianus, L. Annibal Cruceius, & Petrus Franciscus Busca: qui relicto

Patauio & Bononia, Ticinum uenerant ad ingenij cultum ſub Andrea Alciato. Qui cùm ſe mutuò ſalutaſſent, inquit Phyletus, Cur non seſſum imus ſub umbram aliquã, quę huic noſtro ſit non importuna ſermoni, donec Socrates noſter Alciatus acceſſerit; ne dies (quod aiunt pictores) ulla tranſeat ſine linea: tum ne ſopor, qui à prandio, ut Plautus atteſtatur, non perbonus eſt, nos opprimat. Cùm hoc conſilium omnes approbaſſent, ſub opacitate ilicis annoſæ propter decurſum gelidi fontis deceſſum eſt. Hîc Hortenſius, Quantum nunc ſorti gratuler meæ, inquit, cogitari, ne dici quidem poteſt: cùm hic ferè (ut dicitur) hominum præſtantiam in ſinu teneam. Dij boni, quando ex hoc beneficio uobis relaturus ſum gratias: qui huc adduxiſtis lumina totius Ciſalpinæ Galliæ florentiſsima? Vtinam, Landulphus ait, ueræ eſſent (de me tantum loquor) quas enumeraſti, laudes: Verum cum ingenioli mei uires ipſe perpendo, puto hoc à te dici ex abundantia amoris quadam, qua optimos quoſque proſequeris, ut etiam laudatu apud te digna ſint ea, quæ fortaſſe plures agnoſcunt minus. Tum Bonauentura, Hæ planè, inquit (pace tamen dicam ueſtra) pueriles uidentur exercitationes mihi: dicatur tandem aliquid, quod ueſtra expectatione ſit dignum. Hîc tacẽtibus reliquis, inquit Landulphus, Non conſule, ſed

dictatore

dictatore opus est. Imò, inquit Castillionæus, Phalaride ad hanc pertinaciam euincendam. Eligatur igitur, inquit Cruceius, ex communi consensu tyrannus, qui habeat in nos merum imperium. Placuit id consilij omnibus. Ductis itaque sortibus, Landulpho cessit tyrannica potestas: qui statim Phyletum elegit uicarium sibi: iudices extraordinarios Bonauenturam, & Petrum Franciscum Buscam: qui rebelles castigaret, Hortensium. His peractis desedit Landulphus in eminentiore uiridantis herbæ tumulo, & penes eum Phyletus: & cùm graminea sibi quisq; thorum fecisset in herba, inquit Castillionæus: quãdo à nobis cõstitutus sis princeps hodiernus, fortuna multò magis nunc tibi Landulphe formidanda est: feriunt enim summos fulmina monteis, Corpora morbis maiora patent. Memento igitur humanitatis, nec te fugiant exempla crudelitatis extinctæ. Non pepercit fratri Thymeleon: si Iulius fueris Cæsar, inuenies Brutum & Cassium. Nollem Landulphe, tamen hæc dicta à me putes, uel ut admonitor accedam, uel ut seuerè minus tuo imperio utaris: sed ut humanæ conditionis sis memor. Tunc subridens Landulphus, Castillionæe, inquit, hanc ita potestatem exercebo, ut non tyrãnum me, sed patremfamiliâs experturi sitis: nec tyrannicum illud, Oderint, dum metuant, unquam

ſentietis:uos tamen obſecro, ut filios,non ſubditos agnoſcam:nam ſi uos,quales exopto,reperero, me quoq; qualem exoptatis facilè inuenietis. Agè igitur,inquit Caſtillionæus, ut & principem te,& patrem cognoſcamus. Tũc Landulphus,Nicolaë Caſtillionæe,inquit,pro tua,quæ ſemper celeberrima fuit, humanitate hîc antiquitatem Ciſalpinæ Galliæ,quam ferè autores omnes & Græci, & Latini intactam reliquêre, nobis expone: ut intelligat debere ſe tibi plurimũ poſteritas. Tametſi ſoccus ad cothurnum non aſcendat, inquit, Caſtillionæus, conabor tamen pro uiribus iniunctum onus abſoluere: Vos interim omnes oratos uolo,ne has ambages meas circunferatis: nam hac in re non omnibus dormio: ad hæc ſi quæ frigidæ dictiones exciderint,aut leues ſententiæ,tyrannici ſpiritus importunitati adſcribatis,non autem mihi. Verùm ne quandoq; parturiant mõtes,& naſcatur ridiculus mus,dum pauca dico,precor attendite.

De Galliarum diuiſione, & circumadiacentibus regionibus. CAP. II.

ANtequàm ſitum Ciſalpinæ Galliæ dicere aggrediar, res poſtulare uidetur,Galliarum ſitum paucis exponere, & eas gentes, quæ finitimæ ſunt. Sed quæ loca, & nationes ob intentiſsima frigora, & aſsiduam ferè noctem, & diem: item ob uaſtitatem ſolitudinis

tudinis

solitudinis minus frequẽtata sunt, de his haud facilè compertum narrauerim; cætera quàm paucis absoluam. Gallia omnis duplex est, Transalpina uidelicet, & Cisalpina, quę nobis deorum munere concessa est. Illa rursus ex descriptione C. Cæsaris triplex est; Belgica, Celtica, & Aquitania. Celtas ab Aquitanis Garumna flumen, à Celtis Belgas Matrona & Sequana diuidũt: & hos à Germanis Rhenus. Sic quinque metis finitur; Rheno, Alpibus, Mediterraneo mari, Pyreneis mõtibus, & Oceano. Ab Oriẽte enim Gallias à Germania Rhenus, à Citeriori Alpium crepidines immensæ dispartiũt: Mediterraneũ mare inter illas & Africã fluit: Ab Occasu Pyreneis collibus ab Hispania secluduntur. Inter Occasum & Septentrionem Oceano quoque alluuntur. Ad Alpes iacẽt Allobroges, Heluetij, qui ad Celtas reijciuntur. Secus littus Mediterranei freti porrigitur Brachata Gallia: quæ postea Narbonensis est dicta, à Narbone colonia: quo in tractu Forum Iulij colonia est, & Massilia à Phocensibus condita; de cuius institutis & moribus ita refert M. Tullius in Flacciana oratione: Neque uerò te Massilia prætereo, quæ L. Flaccum militem, quæstoremque cognosti. Cuius ego ciuitatis disciplinam, atque grauitatem non solùm Græciæ, sed haud scio an cunctis gentibus anteponendam iure; quæ tam procul à Græco-

Aquitani. Celtæ. Belgæ.

Gallia Brachata.

Narbonẽsis.

Massilia.

a 5 rum

rum omnium regionibus, disciplinis, linguaq́ diuisa, cùm in ultimis terris cincta Gallorum gentibus barbariæ fluctibus alluatur, sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes eius instituta laudare facilius possint, quàm æmulari. Tunc Busca cõtracta ferè fronte, Castillionæe, inquit, nisi tua nimis ad Massiliæ laudes festinasset oratio, non te audiuissem, q Heluetios ad Celtas reieceris. Facit hoc, inquit Castillionæus, C. Cæsaris autoritas, qui de Heluetijs scribens, ait: Qua de causa Heluetij quoque reliquos Gallos uirtute præcedunt: quòd ferè quotidianis prælijs cum Germanis contendũt: cùm aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Cornelius præterea Tacitus, Irritauerant, inquit, turbidum ingenium Heluetij Gallica gens. Sed redeo ad Gallos, à quibus me Busca protraxisti. Sunt hi quidem omnes bellaces, & studio Martis exardent: sumptis armis, quàm primum animorũ feruent impetu: conserendæ pugnæ alacritate impigres: alioqui simplices, & nulla morum malignitate degentes: Idcircò irritati exasperantur maximè, & pugnas ineunt μετὰ πεζιοσκέψεως. nullo tamen negotio ferè placantur. Hac nostra tempestate ad disciplinas maximè excoluêre ingenia: & agrum habent frumenti præcipuè & pabuli feracem: amœnum saltibus: uenationibus, quibus maximè Galli oblectantur,

Heluetios esse Gallos.

Gallorum ingenia.

ctantur, idoneum: noxio animalium genere minimè euitandum, fluminibus & fontibus irriguum, omnium deniq; ad usum animantium fœtu beatissimum. Totius autem Galliæ longitudo est CCCCXX. mill. pass. latititudo uerò CCCXIII. mil. pass. non excedit. Gallias porrò cingit Germania ab Oriente. Hæc à Pannonijs, Rheticis iugis, & Danubio, à Sarmatis, Getis'que montibus, & mutuo metu finitur. Oceanus maiore ex parte anni ibi sæuissimus cætera (ut aliqui uolunt) ambit. Verùm hac ætate deprehensum est sinus tantum esse, quos terra continens excipiat. Suetia enim, & Norbegia cum Dacia coniunguntur: cui finitimi sunt Lapones, ferè sub exordio arctici circuli: qui omnium gentium commercia adhuc euitant: regi tamen Daciæ tributa dant annua. Sunt, si fortè quæritis, Germani bellacissimi. Vnde de his Vergilius inquit:

Galliæ longitudo, & latitudo.

Armorum sonitum toto Germania cœlo
Audijt. Et infrà:
Hinc mouet Euphrates, illinc Germania bellum.

Facilè Germani frigora sustinent: & hyeme, quàm æstate ad munia belli sunt præstantiores. Bella autem cum finitimis non auaritiæ, aut imperandi studio tractant: sed ut circum se uastæ sint solitudines. Sunt hospitibus boni, & supplicibus mites. Dat Germania crystalli, succini, ceraunij candidi, & uiridis galla-

ci cop

ci copiam. Germanico Cæſare cum hyemaret exercitus Italorum in Germania, miræ uirulentiæ fons repertus eſt, ex quo qui bibiſſet, dentium iacturam intra biennium, & genualium compaginum diſſolutionem ſubibat, ut ſtandi nulla facultas daretur. Huic peſti remedio eſſe herbam ſoiam, quæ britannia dicitur, compertum eſt. Habet item hæc regio Viſontem, mirabili pernicitate animal, & Vros ferè forma tauri, quorum uis eſt & celeritas extra fidem. Alces ſimiles eſſent capris, niſi eſſent maiores, pellibus uarijs, & cruribus ſine internodijs: Idcirco ſi quo caſu concidunt, ſubleuandi ſe nulla eſt poteſtas. In Germania quoque ſylua eſt Hercynia, tantæ magnitudinis, ut in ea plures hoſtium exercitus commodè caſtrametentur. In cuius meditullio planicies fertiliſsima eſt: quam qui incolunt Cheruſci infidi ſunt, propter locorum cum ad inſidias, tum ad fugam idoneam opportunitatem. Ab his cum tribus legionibus deletus eſt Quintilius Varro. Tanta autē, & ſic immenſa eſt eius ſyluæ uaſtitas arborum, ut immortali ſorte fere poſita eſſe uideatur. Manifeſtum eſt enim occurſantium inter ſe radicum repercuſſu colles eleuari, aut ubi tellus non ſubſecuta ſit, arcus ad ramos uſque, & ipſos inter ſe rixantes curuari patentium portarum modo: ut rectis haſtilibus cum curribus, impedimentis,

Viſons.
Vri.
Alce.
Hercynia
Cheruſci.

& tor

& tormentis bellicis copiæ ſine difficultate pertranſeant. Habet hic ſaltus Hercynius alites, quibus nuſquam gentium ſimiles reperiuntur. Harum enim uolucrum pennæ per noctem ita emicant, & interlucent, ut eius regionis homines plerunque nocturnos excurſus deſtinent, atque illis utantur ad præſidium itineris dirigendi: præiactis enim per opaca callium pinnulis rationem uiæ plumarum refulgentium moderantur indicio. Fulgent & in obſcuro Lampyrides: quarum fulgoris rationem Soligenes eſt conatus adducere, ſcribens flammulenta animalia naturam ætheris habere, & quinti elementi portionem participare, & ea cognatione fieri, ut illuceſcant. Quòd tantum id eueniat noctu, ob id dicit accidere, quòd minus lumen à maiore ſoleat obumbrari. Venio nunc omnibus (quòd aiunt) remis, uelisq; in Citeriorem Galliam.

De populis Galliæ Citerioris, eiusq; diuiſione. CAP. III.

INter Apenninum uerò, & Alpes, & Sinum Adriaticum interiacens planities Citerior Gallia nominatur: non Italiæ modò, uerum & totius orbis ſcriptorum omnium cum Latinorum, tum Græcorum ſuffragijs beatiſsima. Hanc rurſus bifariam diuidimus, in Tranſpadanam uidelicet, & Ciſpadanam. Trãſpadana ad Alpes extenditur, & ad Apen-

ninum

Cispadana Togata Gallia. ninum Cispadana: finiturq; Rado, Rubicone, & Apennino: diciturq; Togata Gallia: quòd eius tractus homines toga Romanorum passim uterentur. Bis, inquit Cruceius, per loca illa circa Ariminum, mihi transitus euenit, nunquam tamen Rubiconem (quòd sciam) tranaui: quanquàm diligens extiterim in inquirendo hoc tam celebri fluuio. Ad

Rubicon fl. hæc Castillionæus inquit, Rubicon non procul à Sarsinna, Plauti patria, fontes habet: uocaturq; hac ætate à circumuicinis populis materno idiomate Altiusrugum, paulò inferius Rugozum, nouissimè non procul à sinu, in quem influit, Adriatico Pisciatellum ingreditur per duo millia iuxta Cisennã. Non est audiendus Vibius Sequester, qui Rubiconẽ putat eum esse fluuiũ, qui Varus appellatur inter Auinionetum, & Niceam in extremis Liguriæ finibus. Non est hoc loco silentio inuoluẽda, quæ in ponte Rubiconis fuit inscriptio: ut intelligant omnes, Gallos Cisalpinos & Italos mutua concordia fuisse disiunctos.

IMP. MILES, TYRO, ARMATE QVISQVIS ES, HEIC SISTITO: VEXILLVM SINITO: ARMA DEPONITO: NEC CITRA HVNC AMNEM RVBICONIS SIGNA, ARMA, EXERCITVM'VE TRADVCITO.

TO. SIQVIS ERGO ADVERSVS PRAECEPTA IERIT, FECERIT'VE, ADIVDICATVS HOSTIS ESTO P. R. AC SI CONTRA PATRIAM ARMA TVLERIT, SACROS'Q. PENATES E' PENETRALIBVS ABSPORTAVERIT. SANCTIO PLEBISSCITI S'. VE C. VLTRA HOS FINES ARMA PROFERRE LICEAT NEMINI.

Basim trianguli littus Adriatici maris efficit ab Arimino, siue ut uult Pomponius Mela, ab Anchona usq; ad Polam. Campi autē sunt patentes, rerum omnium copia fœcundissimi. Qui sic opimi sunt, & fertiles, ut & ubertate agrorum, & uarietate fructuum, & magnitudine pastionis, & abundantia earum rerum, quæ ad uictum hominis spectant, & exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Mediam Padus amnis secat, fluuius terrarum arbiter, & rerum discrimen, ut is demum cæteris imperet, qui sub sua potestate subiectum habeat Padum. Hoc cùm Senatus Romanus aspiceret, hinc Cremonam, illinc Placentiam colonias deduxit: quarum opportunitate gentem Cisalpinorum Celtarum bellandi studio inflammatam, & ad singula momenta rebellantem à multis illatis, acceptisq; cladibus in amicitia

Padus.

Cremona.
Placentia.

citia continuit. Hunc fluuium Vesulus mons inter Alpina fastigia eminentissimus emittit: & eum dicũt Ligures Bondicum, Tusci Botigon, hoc est, fundo carentem, Græci Eridanũ, maiores nostri, hoc est, Cisalpini Galli Padũ, à copia piceæ arboris, quæ eorum idiomate, ut autor est Metrodorus Sceptius, Padus tũc appellabatur. Per fines Salassorum modico fluctu dilabitur: mox augetur à duabus Dorijs & Morgo fluminibus per agrum Taurinorũ. Fallitur hoc loco Plinius, qui ait, Padũ ex rapto sibi nihil uendicare: quando certum sit ante Ticini & Abduæ ingressum plurimis in locis equo uadari posse. Ab Alexandria ad Vitellianum oppidum usque, quod nunc Viadanam uocãt, Carolus eius nominis quintus Imperator obtinet: mox aquarum illuuione stagnantem dux Mantuanus excipit: quem postmodum in ramos diuisum Ferrariæ dux Hercules aspicit: discursuq́ue suo in mare Adriaticũ usque Deltam facit. Cæterum Græci ante Polybium, qui de hóc fluuio aliquid posteritati tradidêre, ubinam gentium sit Eridanus maximè dubitarunt. Siquidem Strabo Eridanum nusquam reperiri, aut insulas Electra ferentes, in quibus sint aues Meleagrides, attestatur. Aeschylus in Iberia Eridanum esse prodidit, appellariq́ue Rhodanum. Dij boni quas nugas? Apollonius Padum & Eridanum in Adriam confluere

Bondicus. Eridanus. Padus.

confluere ſcripſit. Ex his Euripides ſcopum ueritatis attigit, cum inquit: Ἀρθείην δ' ἐπὶ πόντιον κύματας Ἀδριηνᾶς ἀκτᾶς Ἠριδανοῦ θ' ὕδωρ ἔνθα πορφύρεον σταλάσσουσιν ἐν οἶδμα πατρὸς τάλαναι κόραι Φαέθοντος οἴκτω δακρύων τὰς ἠλεκτροφαεις ἀυγας. Id eſt, Diligebat utique in marinam undam Adriatici littoris Eridani aqua, ubi purpureã ſtillant in undam patris miſeræ puellæ Phaëthontis miſeratione lachrymarum electri lucidi ſplendores. Cum igitur Græcorum pauci admodum ſciuerint quo nam in tractu ſit Padus fluuiorum (ut inquit poëta) rex, non mirum, ſi tam diſſona, & inter ſe repugnantia ſcripſere. Hæcq́ faciliorem ignorati ſuccini ueniam facit ignorantia. Ariſtoteles autor (ut ſcitis) & grauiſsimus, & eloquentiſsimus penes Padum paludem quandam fuiſſe atteſtatur calidis & dirum exhalantibus odorem aquis refertam, adeò ut ex eis nullum animal biberet: nec uolucres eius regionis ſuperuolarẽt, quòd in illam Mephitim deciderent. Paludis latitudinem denum ſtadiorum, ambitum uerò ducentorum extitiſſe idem ſcribit. circa autem marginem crebras fuiſſe & altiſsimas populos, quibus omnis circumpadanus tractus abundat in memoriam Phaëthontis, & ab ijs lachrymas uerno tẽpore diſtillantes inter aquas eius paludis duriciem lapidis imbibere, quas poſtmodum loci illius accolæ per uniuerſam

Italiam & Græciam collectas comportant, & uenaleis habent. Illius uerò è regione (si eidem credimus) insulæ, quas Græci Electrides uocant, extitere: has autem Padus longa seculorum intercapedine cœnosa colluuie continēti applicuit. Ad has Dædalum cum filio Icaro Minoëm fugientem, deuenisse sunt ex Græcis qui scribant: & in illarum una æneam statuam sibi, & in altera stanneā filio erexisse: sed superuenietibus Pelasgis ab insulis Electridibus aufugisse in insulam inter Sardū Siculumq; pontum, quam ab Icaro ibi uita functo Icarum uocauit: & in ea pôst & ipsum extremum diem clausisse. Non desunt igitur qui putent in ea palude Phaëthontem obijsse, & iccirco malè etiam olere. Certatim tamen cæteri Græcorum scriptores aiunt in Pado temeritatis pœnas dedisse: & quæ circa sunt Padum populos succinum emittere. Dioscorides à nigra populo id diffluere, cadensq; in Padum durari, ac coire in lapidem preciosi generis: & idem ferè scribit Paulus Aegineta. Solinus à Barbaris in Cisalpinam Galliam succinum primò deportatum dicit: & quòd in ea Itali & Græci inspexerint, ibi etiam ortum succinum sunt arbitrati, cum sit certissimum non aquis illud, sed ut Crystallum uehementioribus frigoribus in Glessaria, quę insula est in Septētrionali Oceano, durari. Germanico enim (ut ipse inquit) Cæsare

Electrides insulæ. *Succinum.* *Glessaria insula.*

Cæſare omnes Germaniæ oras ſcrutante comperta arbor eſt pinei generis, cuius mediale Autumni tempore ſuccino lachrymat. Rude primò naſci adfirmat, & corticoſum, mox ad expolitionem incoqui adipe lactentis ſuis. Pro ingenioli mei facultate conatus ſum uobis obſequi, non quòd ſperarim omnino, ad amuſsim (quod aiunt) Topographiam hanc uobis aperire: præſertim cum parciſsima admodũ apud Coſmographos huius habeatur mentio. Nũc tuæ erunt humanitatis partes, princeps optime, uacationem dare huic meo labori: idq; facturum te libentius ſpero, quando adeſſe uideas hic uiros longè me doctiores. Hæc cum dixiſſet Caſtillionæus, conticuit. Tunc Landulphus, Quando, inquit, iſta meritò uacatio debeatur tibi, non poſſum non eam tibi concedere, atque etiam gratias agere, qui ſic penſum humaniſsimè tuum abſolueris. Nunc Blaſi ſitum & populos, qui primi ſunt ex Vlteriore Gallia in hanc Citeriorem uenienti, declarabis: præſertim cùm tu ſis ex Montecalerio, quod oppidum eſt licet in Apẽnino, nõ procul tamen ab Alpibus Cottiarum. Conabor, inquit Blaſius, manũ ponere in alienam meſſem, fretus tua, & horum humanitate: felicius tamen canonem Galeni aliquem impoſuiſſes mihi, ſi adagij illius, quo admonetur Sutor, ne audeat ultra crepidã, memor extitiſſes. Quan-

Monſcalerius.

do igitur referre pedem non liceat mihi, arenam ingredior. Primi inter Padum & Alpes sunt Salasi, ut his ferme uerbis attestatur Strabo libro quarto: Contraria uerò de parte Durias sese immiscet Pado per Salassos intra Alpes illabens Galliæ. Si ergo Durias, qui per agrum Taurinorum fluit, per Salassos illabitur, eum tractum, qui Pedamontanus hac tempestate nominatur, ad Salassos reijciam: quorum sunt urbes, Mons Regalis, Augusta Salassorum, Segusium, Augusta Taurinorum: citra Padum Asta est colonia Romanorum, Bobium, & Pollentia, quarũ meminit his uersibus Claudianus poëta celeberrimus.

Salaßi.

Pedamontanus tractus.

Eius urbes.

—Nec plus Pollentia rebus
Contulis Ausonijs, aut mœnia uindicis Astæ.

Erat autem Pollentia urbs olim eximia, inter Alexandriam, & Astam, ad ripas Tanari: nunc pagus est exiguus. Pollentinas lanas his uerbis Columella commendat: Sunt etiam suapte natura pretio commendabiles pullus, atque fuscus, quos præbẽt in Italia Pollentia, in Bœtica Corduba. Volateranus id municipium putauit esse, quæ Pallantia est in margine Verbani lacus: in cuius agro Cn. Plancum à Mar. Antonio triumuiro & bello superatum, & interfectum scribit. Vbi hæc Volateranus expiscatus sit, uiderint alij. Fuêre Gotthi in Pollẽtino agro à Stilicone fortunatißimo prelio deuicti:

Pollentia.

Colu. libr. 7. cap. 2.

Pallantia.

uicti: cuius uictoriam Aurelius Prudentius plurimis carminibus prosecutus est, è quibus hæc:

Tentauit Geticus nuper delere Tyrannus
Italiam, patrio ueniens iuratus ab Istro:
Has arces æquare sôlo, tecta aurea flammis
Soluere, mastrucis proceres uestire togatos.
Iamq; ruens Venetos turmis protriuerat agros:
Et Ligurum uastarat opes, & amœna profundi
Rura Padi, Tuscumq; solum uicto amne premebat.
Depulit hos equitum nimbos non peruigil anser
Proditor occulti tenebrosa nocte pericli:
Sed uis cruda uirûm: perfractaq; congredientum
Pectora: nec trepidans animus succumbere leto
Pro patria & pulchram per uulnera quærere mortem.
Nunquid & ille dies Ioue contulit auspice tantum
Virtutis pretium? dux agminis imperijq;
Christipotens nobis iuuenis fuit: & comes eius,
Atque parens Stilico: Deus unus, Christus utrique.
Huius adoratis altaribus, & cruce fronti
Inscripta cecinere tubæ: prima hasta Draconis
Præcurrit, quæ Christi apicem sublimior effert:
Illic ter denis gens exitiabilis annis
Pannoniæ pœnas tandem deleta pependit.
Corpora famosis olim ditata rapinis
In cumulos congesta iacent: mirabere seris
Seclis posteritas inhumata cadauera latè
Quæ Pollentinos texerunt ossibus agros.
Ô celebranda mihi iunctis Pollentia seclis:
Ô meritum nomen, felicibus apta triumphis,
Virtutis fatale sôlum: memorabile bustum

Barbariæ: nam sæpe locis, ac finibus illis
Plena laceßito rediјt uindicta Quirino.

Forum Triennorum. A Pollentia abest duobus ferè mil. pass. uetustissimum Triennorum forum: quod hac ætate Bertonorium uocamus. In Alpibus Co-
Bobium. ctijs est Bobium: ad maritimas Alpes iacet
Ceua. Ceua, titulo Marchionatus illustre manici-
Tanarus fl. pium; ex his locis oritur Tanarus. Fuêre olim gentes istæ Salassorum (quanquàm ex maioribus suis nunc habeant nihil) maximè belaces. Ab eis D. Brutus cum M. Antonium ad Mutinam uictum insequeretur, interceptus est: nec prius dimissus quàm data uiritim drachma. Messala quoq; cùm penes istos hyemaret, pro raptis à populatoribus lignis ad comburendum, pretium pendere coactus est: & C. Cæsaris pecunias semel diripuerunt. Eos tamen Augustus Cæsar deleuit: & qui superfuerunt ad Hipporhediam deportatos sub co-
Augusta Taurinorũ. rona uenundedit. Augustam Taurinorũ Pœnus Annibal deleuit, cum in deditionem uolentis uenire nollet. Salassos, quos Polybius
Lebui. Λάοι appellat, Lebui Galli sequũtur: quorum
Augusta prætorum. urbes sunt Augusta prætorum in faucibus
Hipporhedia. Graiarum, Penninarumq;. Hipporhedia à Romanis condita uersuum Sibyllinorum iussu. Has duas urbes Romani excoluere, quòd subitas montanorum excursiones reprimerent. Augustam enim prætorum Diuus Cæsar ampliauit,

pliauit, additis tribus Ro. millibus. Mox sunt Vercellæ ad ripas Sicciæ, quem Plinius Sesitem uocat. In quarum agro aurifodinæ fuerant patrum Ro. liberalitate sublatæ, Italiæ uisceribus parcere iubentium. In hac urbe commoratus est D. Brutus cum egentissimis tyronibus. Tycionum familia nõ tam antiqua, quàm antiquissima, est apud Vercellenses, quando eius meminerit M. Tullius in epistolis ad D. Brutum. Iuxta Vercellas Castinus Ioannis adulterini imperatoris copiarum dux & superatus & captus est ab Ardaburo Oriẽtis præfecto sub Valentiniano tertio. Tempestate Diui Hieronymi semideserta erat urbs Vercellarum, & inter Ligusticas urbes ab eodem recensetur. Conditam refert Plinius à Salijs Lybicorum. Sed animaduertendum, textum Plinianum mendis non uacare, quas uir oculatissimus Hermolaus Barbarus non uidit. Potius enim legerem Lebuorum cum T. Liuio, aut cum Polybio Libetiorum, siue Lebetiorum, quàm Lybicorũ. Nec uos moueat lectio Ptolemęi, quando & ipse eadem macula sit inspersus. Sunt autem Salij ultra Niceam populi montes incolentes. Decimo à Vercellis lapide Orientem uersus Nouaria est urbs uetustissima: eam, si Plinio id referenti credimus, condidêre Vocontij: Tametsi Nouarienses fama, quæ plerunque uim testimoniorum habet,

Vercellæ. Siccia fl. Salij. Nouaria.

conditorem Herculem iactent. Nobilitata est ea ciuitas cùm literarum, tum armorum uiris illustribus: L. Albutium Sillonem rhetores celebrant: qui sub Pisone Mediolanensium prætor fuit: & Romæ sub Augusto Cæsare rhetoricen publicè docuit, ut autor est Suetonius: & theologi Petrum Sententiarum magistrum: cuius uigilijs omnis debebit, quæ Christianum nomen profitebitur, posteritas. Fuit & Dulcinus ex nobilissima Torniellorum familia, hæresiarcha, in quem cùm Clemens quintus Pontifex Romanæ ecclesiæ animaduertendum censuisset, ipse in summas Alpes, quæ Nouariensi agro imminent, se cum sectatoribus recepit. Quos crepidinum & altitudo, & difficultas tutatæ fuissent, nisi superueniens nix solitò copiosior plurimam eorum partem & fame, & frigore confecisset. Dulcinus monachus cum Margarita coniuge in hostium potestatem decidêre, qui persistentes, in quam excitauerant hæresi inter cruciatus animam efflarunt. Inuentus est & Nouariensis alter hæreticus, cuius miram pertinaciam ad mortem usque celebrat frater Baptista Mantuanus. Hoc euenit Nouariensibus propter natiuum ingenij acumen. Nouariæ cum essem, hanc in pario marmore insculptam memoriam legi: quæ cum non mediocrem antiquitatis fragra

L. Albutius Sillo.

Petrus Sententiarũ magistcr.

Dulcinus hæreticus.

fragrantiam maximè redoleret, hic adſcribendam censui.

TERENTIA Q. F. POSTVMINA SIBI ET C. VETVRI LVCVMONIS VIRI SVI ET C. VETVRI C. F. POSTVMINI F. SVI NOMINE BALINEVM ET LAVATIONEM SOLO PRIVATO GRATVITAM IN PERPETVVM DEDIT.

Hoc in elogio illud obſeruatione dignum exiſtimaui, quod ubiq; Poſtuminus ſine flatili inſculptus eſt: quod icciro ueteres factitarũt, aurium iudicio conſulentes propter pingue quoddã, quo & repletur, & dictio illa exaſperatur: habet enim aſpiratio medium inter conſonantem & uocalem gradum. Floret adhuc Nouariæ uetuſta illa Albuciorum familia: cuius Mediolani uidere licuit innumera monumenta, è quibus unum adiunxiſſe ſat fuerit, in Bulenterio ueteri, qui locus eſt iudicijs adſcriptus.

D. M. V. F. T. ALBVCIVS FIRMVS VIVIRIVN. ALBVCILLI. T. C.

Catiorum Nouarienſium familia, quod nuper effoſſum eſt Mediolani, quàm uetuſta ſit, hoc mnemoſynon indicat: quod cum Baſim præſtaret & à fronte, & à tergo hiſdem notis Catij.

b 5 inſcri

inſcriptum legitur: quod hic ideo tantò liben⸗
Quadrati. tius adnotaui, quantò in eo & illorum & Qua⸗
dratorum præclara fit mentio: quæ Voluſe⸗
num Quadratum à C. Iulio celebratum ha⸗
buit: & hinc coniectari poſſumus illum Inſu⸗
brem fuiſſe, quando horum opera plurimum
Cæſar uteretur. Accipe igitur Roche Qua⸗
drate tuæ familiæ æternam memoriam, licet
imperfectam.

L. L. QVADRATVS VIVIR SEN. SIBI ET GRATAE L. ET C. CAE=CILIO C. L. MERKATORI A=MICO ET T. CATIO T. L. E-ROT AMICO.

Portij. Sunt in eadem urbe Portij, ſola Catonum me⸗
moria celebres. Irrigatur paſsim Nouarienſis
ager manuarijs foſsis, quibus copioſiori fluctu
maior eſt Maura Sfor. ducum opus memora⸗
bile: qui nauium capax eſſet, niſi plurimo ſpa⸗
tio celeriori curſu intuentium oculos ſubter-
fugeret. Habet Nouaria ferè in ſuburbijs flu⸗
Aconia flu. uiolos miræ iucunditatis duos: Aconiam ui⸗
Terduplus flumen. delicet ab Occaſu, & Terduplum ab Ortu: qui
ambo per Lacmellinum agrum ſe exonerãt in
Forum Lebuorum. Padum. In extremo agri Nouarienſis margine
municipium eſt, Forum Lebuorum, ſiue Libe
tiorum, aut Lebetiorum credibile eſt à maio⸗
ribus noſtris uocatum. Hac ætate Burgum
Laui

Lauizarium nominant: quòd lebes uasis sit genus, ut scitis, ad obsonia coquenda: & ideo ad uernarum linguam descēdens, superiorum temporum ignauia, siue potius tabellionū infantia Lauizarius dici pagus ille cœptus est. *Lauizarius.* Floruit pluribus uiris literarum politia illustribus, Domitio Calciato, & Iacobo Maieto, qui *Domitius Calciatus.* meritò Latinæ syrenes appellari possunt. Ibi *Iacobus Maïetus.* quoq; familiæ Merularum sunt reliquiæ: quæ *Merularum familia.* quanto in honore fuerit apud Romanos, ueterum declarant historiæ. Apud Insubres etiam quantæ autoritatis extiterit, marmoreus lapis in turri cognomento Imperatoris Mediolani hîc satis ostendit.

TREBIA C. F. FILVMENA SIBI *Tiucius Merula.*
ET L. TIVTIO MERVLAE VIVIR
II,IVIR IIIIVIR TESTAMENTO
FIERI IVSSIT.

Hinc ad primum lapidem Syllæuenium Syllanæ pietatis rarum profectò monumentum. *Syllæueniū.*

A' Forolebuorū rursus ad solis Occasum ad quintum uix lapidem Rhaudium est, & qui *Rhaudium.* adiacet cāpus Rhaudius appellatur, in quo C. Marius prælio fortunatissimo Cimbros deleuit: & quod hoc in loco est oppidum, quibusdam immutatis & additis literis Rhodobium nominatur. *Cimbri à C. Mario profligati.* Nec uos moueat L. Florus, qui Cimbros in Veronensi planitie deuictos com-

memo

memorat. Argumento sunt certissimo contra L. Florum Castra Mariana octauo à Nouaria lapide secundum ripas Sesitis. Eusebius praeterea annalium diligentissimus obseruator memoriae prodidit, inter Padum & Alpes à Romanis Cimbros non longe ab urbe Vercellarum fuisse profligatos. Et idem scribit Plutarchus in uita C. Marij. Non interrupissem te (inquit Landulphus) Blasi, si pauló diffusius mihi declarasses & Sallyum & Vocontiorum situm: & qui Lybici sint in Cisalpina Gallia apud Ptol. Hos quoniam ne è domo quidem (quod aiunt) ut uiderentur, eduxisti. Sallyes sunt (inquit Blasius) populi Narbonensis Galliae citra Rhodanum, quibus ab Occasu oppositi sunt Volcae ultra Rhodanum, ubi is deltam facit. Blondus, cuius aliquando opinionem sum secutus, Sallyes ponit in montibus, qui Niceae imminent. Plinius libro (ni fallor) tertio Sallyes inter Ligures transalpinos enumerat: nec decipitur, quando ea Galliae pars, quam Brachatam uocant, aliâs ad Italos Ligures spectaret. Post Sallyes tenent Albienses & Alboeci, ut autor est Strabo libro quarto: mox Vocontij montana in Septentrionē uergentia, quorum regio ad Allobrogas usque protenditur per profundas ualleis. Quorum praecipuus pagus olim fuit Vertacomatora. Cuius incolae, ut uult Plinius, inter Ticinum & Se

Castra Mariana. Infra lib. 2. cap. 8.

Sallyes.

Volcae.

Albienses.

Alboeci.

Vocontij.

Vertacomatora.

& Sesitem Nouariã condidere. Venio ad Lybicos, quos nusquam Carolus imperator in hac Cisalpina Gallia reperit, sed in Africa, cùm expulso Caradino Rubrobarbo M. Turcæ archipyrata celebratissimo Tunetũ prædæ exposuit. Corruptam autem esse cum apud Ptol. tum apud Plinium dictionem, facilis est coniectura. Apud T. Liuium Lebuos legisse uos puto: quos Polybius Lebetios appellat. *Lybici.*

Redeo nunc, quò citius uos expediã, ad pensum meum. Ad ripas Ticini Vergeminum est, olim oppidum, nunc Francisci Sforciæ ducis Insubrum ciuitas. Qui hanc condiderint, legisse me nusquam memini. Ante Gotthorum illuuionẽ huius ne mentio quidem (quòd ipse sciam) facta est. Viglebanũ Hermolaus Barbarus nominat. In Vergeminatum agro uilla est Sforciaca, ab eodem his uersibus celebrata: *Vergeminũ.* *Viglebanũ.* *Sforciaca uilla.*

Vilis gleba fui: nunc sum ditißima tellus:
Cur? quia Sforciadum me pia dextra colit.
Mutata est facies: mutaui nomina. uilis
Dicebar: dicor nunc ego Sforciaca.
Litauicus agros tulit hos: nec pœnitet esse,
Autorem pacis conuenit agricolam.

A' Vergemino, siue mauultis quoq; uos Viglebanũ dicere, propter decursum Ticinij Casilinum uetus est, & nouum uersus Septẽtrionem. His in locis formæ castrorum quadratæ adhuc uisuntur: quæ alij Annibalis castra esse contendunt, *Casilinum.* *Annibalis castra.*

contendunt, quòd hoc in tractu erga patrem iamiam ab Annibale occidendum prima Scipio, cui postea Africano cognomen fuit, experimenta certissima & pietatis, & uirtutis ediderit. Secundo aut paulò plus à Vergemino lapide uersus Meridiem sunt Geminæ columnæ, municipium sanè uetustissimum, & ob uenationes principibus gratissimum: quod nunc Gambalotum uocatis. Habeo super hac re, quo meam uobis opinionem probem, Ammianum Marcellinum libro, si tamē rectè memini, decimoquinto: Deinde (inquit) diebus paucis ex Helena Constantij sorore eidē Cæsari coniugali fœdere copulata, paratisq; uniuersis, quæ maturitas proficiscendi poscebat, comitatu paruo suscepto Calend. Decembribus egressus est, deductusq; ab Augusto adusque locum Duabus columnis insignem, qui Lacmellum interiacet, & Ticinum, itineribus rectis Taurinum peruenit, ubi nuntio perculsus graui, qui nuper in comitatum Augusti perlatus de industria silebatur, ne parata defluerent. Postrema Lebetiorum urbs est Lacmellum, ita enim eam cum Ammiano appellauisse placuit: non autem cum Ptol. Gaumellū, aut Laumellum cum Antonino Pio. Hoc tempore pagus est satis contractus, nec quicquam ostentans antiquæ nobilitatis, præter nomen. Hoc in loco Theodolinda, Garibaldi regis filia

Geminæ columnæ.

Gambalotū.

Lacmellum.

lia, mulierum omnium suæ ætatis & morum sanctitate, & animi, & corporis dotibus præstantissima defuncto Chiltiberto, siue (ut alijs placet) Anthari Deiphonis filio Longobardorum rege Agilulphum cùm forma, tum ingenij, & corporis uiribus illustrem præfectum Longobardorum, qui in Augusta Taurinorũ hyemabant in maritum elegit. Quem postmodum à nefaria Arrianorum hæresi ad syncerã Christi fidem reuocauit. Quibus florentibus Maomethes Arabs, à quo contaminatissimũ adiuuante Syluio Monacho dogma primitus emanauit. Agilulphus Longobardorum diademate redimitus necessitate ductus, contra Romanos arma mouit, eosq́ue aperto Marte deuicit: & Cremonam, Mantuamq́ue quæ adhuc pro Romanis stabant, ui cepit. Per Lacmellinum agrum dilabuntur Terduplus & Aconia pisculenta flumina. Nunc, tametsi metas Salassorum pertransierim, tyranne humanissime, ut conquiescam, tandem impera, Quando Insubrum regio patentissima mihi perspecta sit minus. Tunc Landulphus ad Bonauenturam Castillionæum conuersus, inquit. Quando & Insuber sis, & patrij honoris studiosissimus, eruditissimusq́ue, & sermonis elegantia candidissimus, non pro mea quæ in uos est potestate, impero, sed te miræ humanitatis uirum obsecro, ut Insubrum tractum nobis exoptantibus

Maomethes.

Terduplus flu.

Aconia flu.

bus exponas. Ad hæc Castillionæus, ne alijs contumaciæ sim(inquit)exemplo, quæ scio, & quæ fortasse etiã nescio, dicam. Verum si uos citius quàm(ut dicebat Augustus)coquantur asparagi, expediero, ne mihi, sed ingeniolo, quod paruis admodum uelis nauigat, adscribatis obsecro. Nunc attendite, uelocius opinione uestra uos dimittam.

De Insubribus populis: eorumq; origine. CAP. IIII.

Insubria. QVicquid terrarum & urbium intra Ticinum & Abduã, Padum & Alpeis clauditur, Insubria nominatur, potens(ut inquit ille)armis, atq; ubere glebæ. Campi sunt patẽtes, & ad radices Alpiũ colles beatissimi rerũ omnium quas uictus necessitas exigit; & quoniam Insubrum uineta solem & orientem & occidentem uident, dij boni quæ preciosa uina generantur? Insubrum urbes sunt Mediolanum & Galliæ Cisalpinæ totius metropolis, & Europæ omnis Emporium. Quod à Bellouesso conditum referunt historici, eodem ferè tempore, quo & Romam. Trogus & alij nonnulli monumentis tradidere Mediolanum ab his Gallis ædificatum, qui duce Brenno Romam igne consumpserunt. Sed constat inter probatos autores CC. propè annos antequàm Brẽnus esset, Celtas superatis Alpibus per Iulium saltum, qui à Tricastinis incipiens, in

Mediolanũ.

Iulie alpes.

Coctias

Coctias Alpes definit, citeriorem hanc Galliã Tuscis acie deuictis ad Ticinum amnem occupauisse. M. Cato (si tamen illæ, quæ circumferuntur, reliquiæ Catonis sunt) scribit Olanum Lucumonum Tuscorum principem deductis Orobiorum Colonijs Mediolaniensis urbis prima iecisse fundamenta, & ita longo temporum interuallo Olanum dictum. Postremò à Medo Insubrum duce Mediolanum uocant. Plinius ab Insubribus refert hãc urbem fuisse conditam. Hæc autorum discrepans opinio facit, ut nullo negotio credam Mediolanum à Tuscis, qui tunc latè dominabantur, prima sumpsisse primordia, &, ut ita dicam, in lucem editum, mox Insubrum lacte alitum, nouissimè à Gallis duce Belloueso ad uirilitatem deductum. Claudianus poëta non incelebris à sue lanata Mediolanum nomenclaturam his uersibus deduxisse declarat: Olanum.

Continuò sublime uolans ad mœnia Gallis
Condita lanigeræ suis ostentantia pellem
Peruenit: aduentu Veneris spissata recedunt
Nubila: rarescunt puris Aquilonibus Alpes.

Adhuc Mediolani in fornicem Buleuterij ueteris sus insculpta uisitur ouini uelleris. Facilè autem (ut attestatur Georgius Merula) quisque mediocriter eruditus persuaserit sibi tantum poëtam uel grauem aliquem autorẽ secutum, aut famæ perseuerantis, quæ plerumque uim

testimonij habet, opinionem. Tunc Heremias Landus ex adstantibus unus: Ab Insubribus, inquit, Mediolanum conditum magis putarē, quàm uel à Gallis, aut à Tuscis. Non erant tamen & ipsi Insubres huius regionis indigenæ, sed aliunde profecti. Cuius nominis (ut tu putas Iouie) utpote barbari etymologia prorsus ignoratur, quēadmodum & Mediolani: quod ante propagatam linguam Latinā procul dubio conditum fuit, ut propterea Insubres ab imbribus (ut nonnullorum opinio est) deducere, & Mediolanum à sue lanata tam ridiculum sit, quàm falsum. Nec audiēdi sunt Græci, qui talia nomina pro linguæ suæ commodo deprauarunt: sicut & alia multa ausi barbaris nominibus Græcas etymologias apponere.

In Græcos.

Non ausim (inquit Bonauētura) tecum Lande super etymologijs contendere: scio enim quātum possis, ualeasq́;, præsertim in arenam prouocatus: data igitur uenia, unde discessit, mea festinabit oratio. Est sanè hæc nostra urbs metropolitana cùm cœli temperie, tum soli fertilitate, & affluēti cæterarum rerum copia, urbium omnium, quàs cœli conuexitas tegit, & beatissima & præstantissima. Iccirco Lernea uelut Hidra à damnis acceptis potentior semper à cineribus consurrexit in hostes. Inuenio enim (ut uetustiora conticeam) post regiam Longobardorum potestatem Mediolanum,

quanquam bellis uastatum, & sentiente adhuc diuersa populo, tamen tam præclara per maiores nostros gesta fuisse, ut adfirmare ferme & ausim, & possim, potentissimas urbes & regiones, quarum regna & opes celebrantur, nõ dico pares, sed Mediolano longè cedere. Semper enim populum habuit florẽtem, bellacem, numerosum: qui uel facilè, aut nullo (quòd aiunt) magistro armis exerceatur. Atq; ea semper ita tractauit, ut nunc sola, nunc adiunctis finitimorum auxilijs effundentes se Germanos, aut Heluetios, uel Trãsalpinos Gallos in Italiam, aut, ut inquit ille, auspicijs repulit secundis, aut penitus deleuit. Sed illud maximè mirandum est, & uix credibile, quòd sexto anno, quo à Friderico Rubrobarbo ciuitas hæc excisa est, adeò opibus potens, & populo frequens insurrexit, ut aperto Marte cum hoste potẽtissimo, ferocissimoq; & secundis prælijs elato, dimicare ausa sit, illum deuictum, & castris spoliatum desiderata propè suarũ copiarum parte maiori supplicem coëgerit ab Alexandro Pontifice Ro. qui Ananiæ tunc exulabat, & ab societate, quæ inter Cisalpinos Gallos præter Ticinenses contracta fuerat cõtra uim, & potentiam Rubrobarbi Imper. turpissimis conditionibus pacem petere. Cuius conficiundæ gratia Comitia in Cisalpina Gallia peracta sunt. Duo obseruauit Georgius

Merula annaliũ diligentiſsimus excuſſor,quæ nec Blondus ſupprimit, autoritatem ſcilicet maximam Ro.epiſcopo acceſsiſſe: ex quo illi Mediolanienſis eccleſia, quæ per CC. an. libera, nullius obnoxia imperio, ſui iuris (ut ita dicam) fuerat,ſe ſubiecit. Cuius autoritatem ſecutæ & Gallorum, & Hiſpanorum eccleſiæ Petri claues agnouêre. Altero quòd debellato Rubrobarbo tandem Pontifici exuli, & bellis acribus oppreſſo arma Mediolaniẽſium & ſedem dederint,& libertatem.Fuêre tamen Rubrobarbicis,& noſtræ huius urbis,& hominũ ſtrages longè truculentiores,& tragicis eiulatibus miſerabiliores. Ante enim Lõgobardorum aduẽtum atrociorem ſub Attila Gotthorum rege cladem acceperat. Et ne Boſsianis inniti diarijs iudicer,Suidam adducam, & exterum,& Chriſtianum autorem:Μεδιόλανον,inquit,πολυάνθρωπος Ἰταλίας πόλις, ἣν καταλαβὼν Ἀττήλας ἠνδραποδίσατο, ὃς δὲ εἶδεν ἐν γραφῇ, τοὺς μὲν Ῥωμαίων βασιλεῖς,ἐπὶ χρυσῶν θρόνων καθημένους, τοὺς δὲ Σκύθας ἀνῃρημένους καὶ πρὸ τῶν ποδῶν αὐτῶν κειμένους. ζητήσας ζωγράφον ἐκέλευσεν αὐτὸν ἑαυτὸν γράφειν ἐπὶ θώκου.τοὺς δὲ Ῥωμαίων βασιλεῖς κωλύκους φέρειν ἐπὶ τῶν ὤμων, καὶ χρυσὸν πρὸ τῶν αὐτοῦ χέειν ποδῶν. Id eſt: Mediolanum populoſa Italiæ ciuitas, quam cùm Attilas captiuam feciſſet,uidiſſetq́; depictum, Romanos quidem reges in thronis aureis ſedentes, Scythas autem interfectos, ad

pedes

pedes ipsorum prostratos;pictorem quærens, iussit loco interfectorum pingi Romanos reges sacculos ferentes ad collum,& aurum fundentes ad pedes ipsius. Nunquam auditam historiam Bonauentura, inquit Blasius, nobis enarrasti:nunc pro tua,quæ profectò singularis est, humanitate desiderarem, ut si non his, quibus omnes scientiæ, tam sibi sunt notæ, q̃ mihi domus est mea,saltem, qui nam uidelicet Scythæ sint, quos Mediolani depictos Attilas inspexerit,mihi exponas. Hæc Blasi, inquit Bonauentura, Suide uerba faciunt, ut credã Gotthos esse Getas,altera addita,& una immutata litera.Fidem non modò faciũt Aurelij Prudentij, cuius tu carmina recitasti: sed & Paulus Diaconus uerior, quàm elegantior historicus,cuius hæc sunt uerba:sub Valentiniano patre Theodosij gens Hunnorum diu inaccessis reclusa montibus repentina rabie percita exarsit in Gotthos,eosq̃ conturbatos ab antiquis sedibus expulit. Gotthi transito Danubio fugiẽtes à Valente sine ulla fœderis pactione suscepti sunt. Deinde propter intolerabilem auaritiam Maximi ducis, fame cõpulsi in arma surgentes, uicto Valentis exercitu, sese per Thracias infudere, omnia cædibus, incendijsq̃ uastantes. Hæc ille. Scitis itaque Getas, & Sarmatas qui citra, & ultra sunt Istrum, qui per Pannonias dilabens Da-

Gothi sunt getae

nubius appellatur, eſſe in ea Scythiæ parte, quæ in Europa eſt uſqꝫ ad Tanaim. Nec ſuper hoc negotio opinione ſcriptorum uaria moueor. Me tamen inter hos admiratione maxima Callimachus Poloniæ Regis à ſecretis afficit, qui ſcribit Gotthos ſiue inopia agri, ſiue clementiorẽ cœlo terram quærentes è Scandia, patrijsqꝫ inſulis aduectos eſſe, exceptosqꝫ à littore Oceani, cui hodie quoque nomen eſt Gotthiſcantia. Poſſem, ſi daretur narrandi locus, autoritate Plinij uobis probare Scandiam inſulam eſſe in Britannico freto, quæ prima ex Albio ſoluentibus occurrit: inde Dumna, poſtmodum Bergus, mox omnium maxima Nerigos: ex qua nouiſsimè itur in Thulen. Si ergo uel à nominis ſimilitudine argumentum, uel ab autoritate declinandum eſt, dicam utroqꝫ modo Gotthos fuiſſe Ponti Euxini accolas, quos Getas uetuſtiores adpellarũt. Hæc mea de Gotthis eſt opinio. rurſus ad Cothurnos me recipio, ut uel facilè iudicent omnes, Mediolanum non modo cladibus opprimi, ſed ab ijs, uelut ab igne phœnicem renouari. Regentibus pro libidine Gotthis Ciſalpinam Galliam populus Mediolanienſis ſeruitutis impatiens, cum auſpicijs Decij archiepiſcopi, tum qui plurimum potuerat in aula Vitigindis Gotthorum regis, felicis, qui & ipſe Mediolanienſis erat, autoritate motus

Gotthos,

Gotthos, qui præsidij caussa relicti fuerant, obtruncat. Illi intellecta & suorum clade, & populi defectione ad partes imperatoris reparato exercitu urbem ualida obsidione cinxerunt: quæ cùm in longum nimis protracta esset, quòd Bellisarij, cuius auxilio Mediolanienses defecerant, conatibus clàm Narses eunuchus obstaret; non armis, sed fame edomiti, quacunque conditione coacti sunt intra urbē Gotthos admittere. Gladio eo die XXX. ciuium cecidisse millia monumentis proditum est. Et ex plebe in rationem libitinæ ob famē LXXX. mil. uenisse. Mulieres ætate florenteis Burgundionibus, qui auxilio Gotthis affuerant, omnes in prædam datas, & trās Alpes aduectas esse: Vrbem ipsam incendio passim fœdatā fuisse. Eodem naufragio submersæ sunt Vercellæ, Nouaria, Bergomū, & Nouocomū: quę & ipsæ Mediolaniēsium autoritatē secutæ Gotthorū præsidia obtrūcarāt. Paucis pòst tamē annis adeò ferox populus accessit, ut Longobardis uictoria elatis ob stragē Gotthorꝝ ausus sit occurrere: à quibus grauissimis etiā dānis affectus est. Erat ea tēpestate omnis Italia ob discessum imperatoris ī Thracias, obuia quibuscūq; latronibus, cuicūq; etiā Barbarorū ex infimo grege libidini exposita. Ne mirum sit ergo, si patria hæc nostra Gotthorum, Vuādalorū, Pānonū, Marcomanorū, & Lōgo-

bardorū excurſionibus patuerit, quando & ab eiſdē non ferè ſolum Roma, ſed & omnis Italia flāmis cōſumpta fuerit. Nouiſsimè ſuperuenit Fridericus Rubrobarbus, qui partem urbis ſolo æquauit actis in exilium ciuibus, qui gladio ſuperfuerant. Si mirabitur ueſtrum forſitan aliquis, ex tot & tantis cladibus, quin hæc urbs radicitus euulſa ſit: ſatis illi factum putabo, ſi dixero, cur non & Roma conſumpta: quæ pares ærumnas perpeſſa eſt. Ad hæc uolo etiam hæc damna noſtratia fuiſſe maiora, & diuturniora. Quæ regio eſt, in qua facilius coaleſcat mortalium tam numeroſa multitudo? nulla, quam ſciam, certè. Intercapedo enim quatuor graduum & quadraginta ab Aequinoctiali facit, ut iniuriæ ſolis minimè ſit expoſita. Nec intentiſsimis frigoribus uſtuletur. Argumento ſunt omnium rerum beatiſsima copia, corpora hominum pulcherrima, & innumera: quæ omnino deſiderarentur, ſi uel ſolis, aut Borealis frigoris uehementia Galliam hanc noſtram uexaret. Nam (ut inquit Pacuuius) Sol ſi perpetuò ſit, aut nox flammeo uapore, Aut frigore, terræ fructus omneis interire. Ex copia igitur fructuum coniectura facilis eſt, quàm temperatiſsimus hic ſit tractus: ad quem omnes uelut ad ſalubritatis aſylum confluunt.

De familijs Insubrum, & antiquissimis, & clarissimis. CAP. V.

SVnt apud Insubres familiæ sola antiquitate nobiles: Sunt & nouæ, quarum gloriæ fulgor illas obtenebrauit: ut Sforciæ, Vicecomites, Barbiani, Triuultij, Castillionæi, Taurelli, Mayni, Cribelli, Alciati, & alij plures.

Ante Sforcias præcipua autoritas penes Vicecomites fuit. De quibus hoc in monumentis lectum est Andreæ Alciati: Angleriæ nobile agri nostri propter Verbanum lacum oppidum non modici nominis apud ueteres fuisse creditur: in eo enim passim cernere est uetusta monumenta, elaboratos tumulos, urnas, templa, cryptas, porticus, colūnas, idq́ genus & uenustatis, & uetustatis insignia. Alpinarū (puto) gentiū præfectura fuit, in qua sub Carolis, Berēgarijsq́ Imp. ius dicere, qui à comite Mediolanensi ad hūc magistrū delectus esset, solebat: & ideo Vicecomes dictus. Vnde ortā nobilissimā Mediolani familiam, & uerisimile est, & credibile. Barbianorū familiæ pace hoc aliorum dicere liceat mihi, omnis magis debet Italia, q̃ suo Romana ciuitas Camillo. Albricus enim comes Barbianus Italorū arma, quæ barbarorum metu longo seculorum interuallo non intonuerant, primus excitauit. Verùm ut poëticis bellarijs defessos uos reficiam, audite unius poëtæ nouam cantilenam:

Sforciæ. Vicecomites. Angleria. Barbiani.

Optima quæq; dies seclis properantibus ætas
 Obruit, & longa fortia facta die.
Ne qua tuas igitur tegerent obliuia laudes,
 Ne'ue forent titulis inuida secla tuis:
Hos ego perpetuis mandabo Albrice libellis:
 Si ueniet uotis dexter Apollo meis.
Tempus edax rerum, tuq; inuidiosa uetustas
 Obrueras tanti penè trophæa ducis.
Pierides igitur nostro adspirate labori:
 Sustineatq; meam Pegasis unda ratem.
Fama uolubilibus quoties obscurior annis
 Lucidior uestro semper ab ore uenit.
Bellica temporibus squallebat gloria nostris
 Cessabat longo tempore Martis honos.
Omne erat in Venerem studium nocturnaq; bella:
 Qualibet & census arte parare nouos.
Proh pudor Italiæ, mundo gens nata regendo,
 Nec pede, nec celeri bella regebat equo.
Vsqueadeo turpi languebant corda ueterno:
 Vsqueadeo nullus militiæ usus erat.
Dux aberat tumidos qui signa inferret in hostes,
 Duceret & certis agmen equestre modis.
Armorum si quando aliqui exarsere tumultus,
 Gesta peregrina bella fuêre manu.
Hinc tibi ab occiduo insultabat miles Ibero.
 Iactabat uires Teutonus inde suas:
Hic sua & extremi iactabant tela Britanni,
 Et ferus ardentes Belga premebat equos.
Candida sed positis cum pax succederet armis,
 Et patrios peteret barbara turba lares:
Victores nullo & uictos discrimine passim,

Et miseros

Et miseros ciueis qui spoliaret, erat.
Non puduit matris gremio abduxisse puellam,
Vxoremq; suo subripuisse uiro.
Nemo fuit quem raptus honos, quem damna mouerent,
Tantus in Italidum pectore torpor erat.
Vt perhibent Lybicos armenta horrere leones,
Vt lepus ad rapidæ contremit ora canis:
Non aliter Martis detractauêre labores,
Funderet horribiles buccina siqua sonos.
Non tulit hanc labem, nec tantum dedecus æui
Albricus Latiæ gloria militiæ.
Agmina iampridem claris desueta triumphis,
Et resides animos primus in arma rapit.
Attonito tandem pulsi de corde timores:
Et durum Martis dextra resumit opus.
Non tuba, non enses stricti, nec tela, nec ignes,
Nec uaga spumosis flumina uorticibus,
Ardua nec triplici circundata mœnia fossa,
Nec quoque præruptis oppida structa iugis
Ausoniam terrent, uana formidine pubem
Pendentem auspicijs Barbiniane tuis.

Hæc metro protulimus, quò facilius à uobis huius insulsi tædium sermonis leuarem: maximè enim potest in rebus humanis uarietas. Ex huius officina tot prodiêre, quot ex equo Troiano illustres bello duces. Quòd si mihi creditis minus, Sforcias ipsos interrogate, quorum Proauus Iacomutius sub Albrico ex frumentatore factus est armiger Balduini equitis, pau cis pôst annis deinde occiso in bellis domino *Iacomutius.*

dignit

dignitatem illius assecutus est: nouissimè tur-
marum comitis Albrici Barbiani præfectus.
Franciscus Ex Iacomutio natus est Franciscus Sforcia,
Sforcia. qui Philippo Vicecomite uita functo, auxilian-
tibus Venetis, Insubrum principatum inuasit.
Triuultij. Quantũ bello ualeant Triuultij, nouit trans-
alpina Gallia: cuius uana esse arma, sublato ab
humanis Iacobo Triuultio, sæpenumero uidi-
Castillionæi. mus. Castillionæos apud uos Castillionæos
celebrare non licet mihi: ne adagio illo, quo
aiunt mulos mutuum scabere, inurar à uobis.
Mayni. Maynorum gloriam satius est (ut inquit il-
le) hoc loco tacere, quàm de illis pauca dicere.
Archinti. Archinti, Stampæ, Tonsi, Cribelli silentio
Stampæ. magis, quàm eloquentia laudantur. Caymo-
Tonsi. *Cribelli.* rum cùm uiris uirtute clarissimis, tum histori-
Caymi. corum monumentis illustrem inter Insubres
familiam silentio inuoluendam censeo: quòd
cum eam inter quæ aliâs Mediolani florebant
nomina, Raphaël Volateranus annumerarit:
celeberrimam satis arbitror: uerum celebrior
multò nunc est, atque erit olim, cum ex ea pro-
dierit M. Antonius Caymus, qui præter legũ
peritiam, adeò literarum politia conspicuus
est, ut non minor sit apud Bituriges, ubi cum
summa omnium admiratione legum nodos a-
perit, quàm inter Insubres ipsius gratia. Fer-
Ferrarij. rarios celebrat Demosthenes ἐν ψηφίσματι τινὶ,
cum inquit, ἐπὶ χερωνίδου ἡγεμόνος ἄρχοντος γα-
μηλίονος

μηλίονος ἕκτῃ ἀπιόντος, φυλῆς πρυτανευούσης λεοντίδος ἀριστόνικος Φρεαῤῥιος εἶπεν. Vetusti sunt & Pectij, qui nunc Peggij: mutatis C, & T, in dupli ci GG: hi Horatiano carmine nobilitati sunt. Pectij.

Pecti nihil me sicut antea iuuat
Scribere uersiculos amore percussum graui.

Valeriorum, qui nunc de Vale dici malunt, Mediolani plures obuiam fiunt inscriptiones. Qualis est illa, quam ex Sancto Sympliciano Gabriel Florentius ad exornationem ædium suarum apud se transferēdam curauit: Ex qua iam certissima coniectura Mediolanienses lætari possunt Valerio Maximo historiographo præstātissimo communicipe, uelut in patriam longo postliminio tandem reuerso: cum apud classicos autores nihil certi prorsus legatur de uita, moribus, & morte ipsius. Gaudeamus igitur Mediolanienses tam eruditissimo, uerissimo, candidissimo scriptore nobilitati, gaudeamus. Nec terreamini, quòd astrologiæ studiosus hic legatur. Quando etiam astrologo liceat etiam historiam conficere. Valerij.

M. VALERIVS
MAXIMVS
SACERDOS
D. S. I. M. STVD.
ASTROLOGIAE
SIBI ET

SEVE

SEVERIAE APR
VXORI
H. M. H. N. S.

Suræ. Surarum familiam apud Insubres, ut nunc est quoq; , fuisse clarissimam Mediolani in sancto Carpophoro uetustissimus stylobates indicat: quem hîc exscriptum in gratiam Bernardi Suræ annectendum curaui.

ATILIVS MACRINVS SECVNDVS ATILIO MACRINO PATRI ET SVRAE PVPAE MATRI ET MACRINO PRIMO FRAT. ET MACRINAE SECVNDIN.

Ex hac Surarum, qui Solæ nunc appellantur, familia Palphurius fuit orator insignis, & causidicus. Qui ob suspitionem, quòd cum Vitellianis consensisset, Senatu à Domitiano fuit amotus. *Magij.* Magiorum quoque familia, quæ in hunc usque diem apud nos illustris est, habet quo suam antiquitatem tueatur, tum ex uetustissimis stylobatibus, tum apud M. Tullium Ciceronem: Mediolani siquidem apud cœnobitas Diui Ambrosij hoc adhuc monumentum Magiorum clarissimũ, uetustissimumq; inspici potest.

SEX. MAGIVS SEX. L. LICIN. SIBI ET SEX. MAGIO SEX. L. TVRPIO

PIO PATRONO ET BASSO ET CELERI LIB. TESTAMENTO FIERI IVS.

Magios similiter (ut dixi) & Rabios Cicero nominis æternitate donauit, tertia in C. Verrem actione, cum ait: Ipse Myoparonem pulcherrimum, de decem Milesiorum nauibus electum L. Magio, & L. Rabio, qui Myndi habitabant, uendidit: hi sunt homines, quos nuper Senatus in hostium numero censuit habendos. In eadem quoque actione Curtios celebrat, his uerbis: Cùm tot tibi nominibus Curtij referrent. Idem alibi in eadem oratione: Per sodalem, inquit, suum Q. Curtium iudicem quæstionis. Curtiorum quoque non inelegans mnemosynon uisitur Mediolani in domo Philippi Archinti Iurisconsulti, quod ipse ab Angleria in domum suam transferendum operam dedit. Rabij. Curtij.

P. QVRTIVS P. F. VICTORI
P. QVRTIVS P. F. PRIMVS
VI IVN.

Tuas Catellane Cotta uetustas origines recenserem, nisi M. Tullius illas primo, & secundo de oratore libro celebraret: In his enim C. Cotta à Cicerone interlocutor cum M. Antonio, P. Sulpitio, & Crasso introducitur. Dictos autem puta Cottas (si tamen grammaticorũ canonibus standum est) ab iracundia & oris toruitate. Cottæ.

uitate. Vnde Fabius libro primo: Iam Cottæ, Scipiones, Lenates Serrani ſunt, & ex uarijs cauſsis. Habes tu quoque Franciſce Criſpe

Criſpi. Stylobathem, quo tuam tutari antiquitatem poſsis, qui occurrit aliud indaganti mihi in priuata domo Vici Biliorum: atq; eum in tuã & totius familiæ tuæ gratiam hic adnotaui: ut liquidò cognoſcas eſſe me tui ſtudioſiſsimum.

P. ATILIO
CRISPO
AD

Cætera attritu pedum deleta ſunt.

Petræ ſanctæ. Nec carent Petræ ſanctæ ſuo mnemoſyno, ſi diligẽtius (ut inquit Alciatus noſter) illud examinauerint, & quãtò uoluerint ſuorum ſtemmatum annaleis producere, tantò cum apud autores, tum in uetuſtis marmoribus eis licebit: atque etiam ad Herculem ſuum genus referre. Ad Petram enim ſacram in Euxino ponto adpulſi Argonautæ ſunt, inter quos Hercules præcellebat. Huius Petrę ſacræ meminit Apollonius Rhodius Arg. primo: ἣ φατίζεται, cum inquit, ἠδ᾽ἱερὴ πέτρη. Eamq; ſic appellatã interpres ait, κατὰ τὸν δυσφημισμὸν, qua mala magna ſacra dicimus. Vnde Vergilius: Auri, inquit, ſacra fames. Mediolani uerò Petræ ſacræ familiæ memoria uetuſtiſsima inſpici poteſt in loco, qui Veneri publicæ adſcriptus eſt in ſemidiruta ædicula.

HERC

HERCVLI IN PETRA SACR.
C. CALVISIVS SECVNDINVS
VIVIR IVN. DECVR.
ITEM'Q. ARAM
V. S. L. M.

In ædicula Diuæ Teglæ reperiet Andreas Caluus bibliopola tumulum antiquitatis testem ſuæ, his notis inſculptum:

V. F.
C. CALVIVS
CALVI F. O. V. F.
PRISCVS VIVIR.

Sunt Macri marmoreis & ipſi antiquitatibus inſignes, ſicut & Andouartoni, qui nunc Andeuarti, à quibus & Vicus in regione eius portæ, quę noua dicitur, adpellatur. Accipe igitur mi Petre Macer tuorum natalium præclariſsimam memoriam, quam in pauperum ſancti Martini xenodochio inſpexi: *Macri.*

MACRINAE
C. ATILIO C. F. MACRO
M. ATILIO C. F. ADIVTORI
Q. ALBVCIO Q. F.
ANDOVARTONI TERTI.

Nouelliorum familiam extinctam prorſus eſſe exiſtimo, quando (quod ſciam) Nouellij nulli reperiantur; indicant tamen (ut interim taceã *Nouellij.*

Torquatum Nouellium à C. Plinio Nouocomensi celebratum) uetusta marmora alicuius hanc familiam nominis fuisse. Verum ex his unum adduxisse sat, superq; fuerit. Mediolani in sancto Francisco:

P. NOVELLII PVB. FIL. L. NOVELLII P. F. TE CILLONI FRATRI RVBRO FRATRI.

Sentij. Eandem quoque iacturam passi sunt Sentij siue Sentiones, è quibus fuit Sentio ille Germanici ultor sanguinis, si per Tiberium Cæsarem ei licuisset, ut refert Cor. Tacitus. Quòd autē Sentij Insubres extiterint, indicio pagus est inter Insubres non procul à Castilliono, quem Morasentium uocant, eò quòd Sentiones ibi morarentur. In cuius phano marmorea in tabula hæc adhuc uisuntur:

L. SENTIVS L. F. O. V. F.
NIGER. SIGNIF. LEG IIII
SCYTHICAE. HIC NATVS
HIC SITVS EST.

IBIDEM IN EADEM TABVLA.

M. SENTIVS L. F. O. V. F.
MACER VETERAN. LEG.
IIII SCYTHICAE SIBI ET
FRATRI SVO V. F.

Martinioni. Nec his Martinioni carent originibus, qui ue-
tustior

tuſtioribus erant Martiniani: ut uidere eſt in monumento ſacrata in æde Diui Victoris, cuius templum olim Marti dedicatum fuerat. Ea autem inſcriptio uel barbara prorſus eſt, uel uernacula eius ætatis: qualiſcunque tamen ea ſit, hic adnotabitur:

D M
BONAE MEMORIAE DOMVI
MARTINIAN. EX P.
ROTECTORIBVS INTERNAM SE-
QVRITATEM CER MENDACIS QVIS
IVSTVS PIENTISSIMVS BENEME-
RETVS IN SEQVLVM ANVS MILI-
TAVIT XLV. ET VIVET ANN. N. LX.
ET SPERO ME VIVERE ADVC ANVS
N. LXXXXVIII. MESES SEX. DIES
III. ET N. DEIN ARCE HIC SICIS RE
MOVERE VOS QVERET AVT APERI
RE AVT VELLET ALIVM QVRPVS
DAVID IN FESCV AVRI P. I.

In altera fronte eiuſdem tumuli.

Ⓞ ω ☧ A.
ET LVNA PERIMA VERTVTEM ET
GELORIAM FELICE MARTININNO
EREDES FACOLETATEM VIVOS SI
BI FECET HOC.

In Diui Auguſtini phano monumentũ eſt Ro-

ciæ gentis:qui nunc contempta suorum Nata-
Rozoni. lium uetustate Rozoni dici malunt: id est huius modi:

V. F. D. M.
MAXIMVS MAXIMINVS PRIMITIVVS VIVIR MEDIOLANI SIBI ET ROCIAE SECVNDINAE CONIVGI INCOMPARAB. QVI VIXIT AN. XXI. ET ROCIO MAX. MAXIMINI FIL. QVI VIXIT AN. VNVM M. VI. ET ROCIAE PRIMITIVAE FIL. PIENTISSIMAE. QVI TIBI DVM STARET PATER AD TORVM SIC AIT: O' MISER QVID GEMIS ET LACRIMAS: QVOD TE MISERANDE RELINQVO? TE NON TVRBEMVS. ISTA FATALIA DANTVR. QVI VIX. AN. XVIII. M. VI. IN AGR. P. XIX. INFR.

Arluni. Arluni similiter huius urbis ciues nō tam uetusti sunt,quàm uetustissimi, ut ex elogio conspici datur,quod est in templo Deiparæ uirginis cui Secretę nomen est.Sed optarem ut unū adderent,alterum immutarent elementum: ita ut Aruleni non autem Arluni dicantur. Fuit & Rusticus Arulenus à Cor.Tacito & C.Plinio haud uulgariter celebratus.

L. ARVLENVS ANOPTES
APOLLINI.

Mandellorum gentẽ eſſe exiſtimauerim, quos uetuſtiores Manduillos conuerſis V, & I, temporum incuria in E. Poſthac igitur Iacobum Iuriſconſultum præſtantiſsimum à te Blaſi tuum admoneri uelim, ut Manduillum ſe, non autẽ Mandellum uocet, quòd ſi huiuſce rei te cauſas efflagitaret, propone homini humaniſſimo uetuſtum marmor, quod hac in urbe uiſitur apud Veſtales ſancti Bernardini. Ex quo fortaſſe etiam Cacuriorum, qui nunc Cazuli dicuntur, agnoſces affinitatem: *Manduelli.* *Cacurij.*

V. F.
M. CASSIVS M. F. O. V. F. CACVRIVS SIBI ET ATILIAE MANDVILLAE VXORI ET M. CASSIO BROCCHO FIL. ET L. CASSIO DONATO FIL. IN FR. P. XX. IN AGR. P. XX.

Non'ne & Mocitij ſimili ornamento illuſtres ſunt? accipe igitur Franciſce Mocitie muſices decus immortale memoriam familiæ tuæ celebrem, quam Medæ, Inſubrum oppidum eſt, inſpexi: *Mocitij.*

V. F. D. M.
CANTIVS MOCITIVS VETER.

LEG. VIII. AVG. VIVIR DECVR. SIBI ET CANTIO MAGIO PATRI VETER. LEG. EIVSDEM VIVIR- COMI ET SVRAE MESSORIS FIL. ET CVLTVRIO LAVANDO ET CVLTVRIO MAXIMO NEPOTIB. SVIS ET LIBERTIS. IN AGR. P. IX. INFR. P. L.

Elli. Suam & Elli habent antiquitatem, etiam nunc in urbe hac nostra non extincta nomina, eam in pariete priuatæ domus Capellarum secundum uiam è regione ædis ferè sancti Petri in lintre prospexi, ea est huiusmodi:

HIC QVIESCIT IN PACE SEVE RIANVS EILLVS CRISPINI ET INNOCENTIAE QVI VIX. ANNVM MEN. III. D. VI. RECES SIT K. NOV.

Ruscæ. Persuasissem facile mihi Ruscas non esse antiquos: sed cum legerem secundum de oratore Ciceronis uolumen, inuenio hos antiquissimis antiquiores: Ex immutatione, inquit, Vt olim RVSCA cum legem ferret annalem, dissuasor M. Seruilius dic mihi, inquit, M. Pinnari, num si contra te dixero, mihi male dicturus es, ut cæteris fecisti? Vt sementem feceris, ita metes, inquit. *Capellæ.* Capellæ genus suum referre possunt,

poſſunt, & ſolent, ad Marcianum Capellam ſcriptorem & eruditiſsimum, & candidiſsimum: nihilq́; referre arbitror, quòd Marcianus ex Africa fuerit. Quando ante Gotthicã rabiem Africani frequentes in Italia diuerſarentur: ut legitur de Diuo Auguſtino, qui Mediolani publicè rhetoricen profeſſus eſt. Capriliorum etiam meminit M. Varro. Bebulcorum gentem, quę adhuc floret, T. Liuius æternitate donauit. Si otium mihi daretur, & ſi uobis audiendi commoditas, plura de antiquitate Mediolanienſium familiarum adduxiſſem: ſed cum uideam auerſa fronte eſſe nonnullos ad oppida Inſubrum aliqua nunc ipſe diuertam. *Caprilij.* *Bebulci.*

De uicis nonnullis, qui in Mediolanienſi ſunt agro. CAP. VI.

VIcos, qui in Ciſalpina ſunt Gallia, partim incolæ condidere, & partim barbari, qui hoc in tractu grauia bella geſſere. In agro Inſubrum Moguntiacum eſt oppidum in quo ſceptra accipere, & primos attolere faſces omen erat Longobardorum regibus. Moguntiam doctiſsimus Alciatus adpellat, Modoëtiam alij. Ego una tantum antiquitate fretus, quæ eodem in oppido eſt in templo ſancti Mauricij, Moguntiacum appellare non dubitabo. *Moguntiacum.* *Modoëtia.*

C. SERTORIVS L. F. O. V. F.
T C VS
VETERANVS LEGIONIS XVI.
CVRATOR CIVIVM OMN
MOGVNTIACI.

Castillionũ. ut castrũ Stiliconis

Inter egregia oppida Castillionum quoq; numerari potest: quod castrum Stiliconis, si per aliquos licuisset, appellassem. Quis est enim q nesciat ab Arcadio, & Honorio Impp. Mediolani Stiliconem rei bellicæ uirum peritissimum, sed perfidum, ut postea exitus declarauit, collocatam, ut Romanũ imperium uendicaret à Gotthis, in dies singulos per Pannonias irruentibus in Italiam? Quis est præterea qui non uel facilè persuadeat sibi talem uirum locum non selegisse ad oblectationem? & castrum hoc condidisse, quod à suo nomine dixerit? Dij boni quid ridetis? an conatus sum imponere Pelio Ossam? audite obsecro quod adhuc in templo Diui Ambrosij legere est huius rei mnemosynon: quod tametsi inelegans sit, audiri tamen potest ob hanc rem solum:

Hic iacet Anspertus nostræ clarißimus urbis
Antistes, uita, uoce, pudore, fide.
Aequi sectator, turbæ prælargus egenæ
Effector uoti, propositiq; tenax.
Mœnia sollicitus commissæ reddidit urbi
Diruta, restituit de Stilicone domum.

Quot

Quot sacras ædes quanto sudore refecit?
Atria uicinas struxit & ante fores.
Tum sancto Satyro templumq́;, domumq́; dicauit
Dans sua sacrato prædia cuncta loco.
Vt Monachos pascant æternis octo diebus
Ambrosium pro se, qui Satyrumq́; rogent.

Si ergo similitudo nominis firmat argumentũ, dicere nõ uerebor Castillionum quasi castrum Stiliconis. Hinc non procul est Vedanus pagus, qui ualde aridum significat; aquarũ enim usq; adeò indigens est, ut nulli sint putei, & fontes nulli. Sextocalendas uetustissimo nomine pagus appellatur, quà Verbano Ticinus exit: dictum sic opinor, quòd eo mẽsis die olim rustici illuc confluerẽt uel ad nundinas, uel ad sacrificia. In eo enim templum est antiquioribus literis insculptum: quibus significabatur illic & Herculi, & Mercurio, & Syluano, & Diuo Panthæo pagani uota persoluisse. Vosisium cum præfectura oppidum est adhuc celebre ad eorũ collium radices situm, per quos ad Verbanum, Lucanumq́;, & Larium lacus iter est. Meminit certè Stephanus περὶ πολέων, Varatinæ regionis, quam Theopompus libro secũdo & quinquagesimo uersus Adriaticum cõstituit: quo nomine cùm eo in tractatu nullum fuisse oppidum constet, nec esse, facilè adducor, ut putem βαρήτιον esse Vasisium, quod alij ab exitu uallium, Valesium nominant: &

Vedanus.
Sextocalendas.
Vosisium.

Varitium alij more Græco. Brebia uicus inter Verbanum & Varitium ab his Orobiorũ populis habitatur, qui ad Mediolanĩẽses pertinent: ibi in colle Mineruę templum fuit cum saltu Tibronano, ut liquidò apparet ex antiquitate, quæ eo in pago adhuc uisitur:

D. M.
L. COELI L. F. O. V. F. BARONIS
VIVIR PONTIFICI IIIIVIR AP.
CVRATORI SALT. TIBRONANI
ITEM TEMPLI MINERVAE ET
ALBVCIAE VIRILLIONIS F.
VXORI EIVS COELI IVVEN ET
SEVERVS PARENTIB. OPTIM.

Vicomercatus. Vicus Martis nunc Vicomercatus Brigãtiorum collium Metrocomia pluribus uetustis inscriptionibus illustris, quæ cùm ad negotiũ præsens faciunt minus, à me silentio inuoluuntur. *Castrum Seprij.* Castrum Seprij putat Alciatus noster dictum, quod Seueri olim extiterit: Ego Sepriũ (pace tamen Alciati) quasi Insubrium denominatum magis crediderim: præsertim cum eo in tractu meditulliũ ferè sit Insubrum. Ab hoc castro agri Mediolaniensis pars non mediocris nomen adsumpsit. Id antiquissimum esse oppidum cum nostri chronographi attestantur, qui ex eo loco natum Maximianum in imperio Diocletiani collegam prodiderũt, qui etiã Mediolani

Mediolani imperij sumpsit, & deposuit insignia, uelut hoc negotio patriam illustraturus: tum etiam monumenta uetustissima sunt indicio, è quibus unum dixisse sufficiat uobis:

I. O. M.
L. CAECILIVS NYMPHEROS V. S.
L. M. POSVIT C. FONTEIO CA
PITON COS.

Nec Galerato uico, qui urbeculæ speciem ostentat, in agro Insubrum desunt antiquitatis uestigia: uerum cum hæc fastidium peperisse potuerint, parcius posthac has memoriolas adducam. Transeo igitur in Albiciatum pagum, qui cultores habuit nomine Montunates, quorum præclara fit mentio in quadam basi uetustissima; quæ ibi uisitur: *Galeratus uicus.* *Albiciatus pagus.* *Mõtunates.*

I. O. M.
MONTVNATES
VICANI LOVANIVS
V. S. L. M.

Inter Mediolanum & Ticinum medio itinere Binæ sunt oppidum uetustissimũ, Binascum nunc appellatur. Marlianum, si Alciato credimus id referenti, Marianum antiqui, uel Manlianum dixere, conditoris nomen seruãs. Mons orphanus pagi nomẽ est (ut scitis) inter Insubres, quo loco arx fuit ferè inexpugnabilis: *Binæ.* *Marlianum.* *Mons orphanus.*

lis: quæ quoniam uiarum obsessores recipie-bat, & exulibus erat asylum, Insubrum cæte-rorum armis subuersum est. Siderianum in uia, qua rectà itur Nouariam, pagus est. Desi-derianum (puto) ab antiquioribus uocatum, uelut à Desiderio Longobardorum rege ulti-mo conditum. Maxentiam quoque si à Ma-xentio tyranno deducerem, quis me uitio da-ret, nisi ineruditus aliquis? Parabiagum Me-diolaniensium uictoria Diuo Ambrosio fauẽ-te in Heluetios illustrauit. uicus ipse satis cõ-tractus est; genialis tamen gratiæ, & ruralis amœnitatis non expers. Pontirolus non pro-cul à Mediolano rus est ultra Abduam histo-rijs celebratissimus; uerum pons Aureoli, non Põtirolus ab his nuncupatur. Aureolus enim (ut refert Iulius Capitolinus) unus fuit è tri-ginta tyrannis, qui imperium Ro. inuadere conati sunt, cum Gallienus Impera. non uiris modò, sed & mulieribus neglectui esset. Præe-rat Aureolus Illyricianis exercitibus, qui ue-nientem Macrianum cum filio contra Gallie-num maximè deterruit, captis plurimis ex co-pijs illius, & nonnullis ad fidem ipsius pretio corruptis. Interfecto tandem Gallieno cum fratre Mediolani Claudius in Aureolum ca-stra mouit, & conflictu habito in agro Medio-laniensi apud uicum, quem à se denominaue-rat Aureolus, eũ aperto Marte deuicit. Atque illic

Siderianum. *Maxentia.* *Parabiagũ.* *Pontirolus.* *Hac ætate Canonica dicitur.* *Aureolus.*

illic tyrannum ſepulchro humiliore donauit. De Aureolo etiam hæc Trebellius Pollio memoriæ tradidit, de Claudio loquens: Qui primum ut factus eſt Imperator, Aureolum qui grauior Reip. fuerat, qui Gallieno multum placebat, conflictu habito à Reip. gubernaculis expulit tyrannum, quem miſsis ad populum edictis, datis etiam ad ſenatum orationibus hoſtem iudicauit. His accedit, quòd arrogantē Aureolum, & fœdus petentem, imperator grauis & ſeuerus non audiuit, reſponſo tali repudiatum: Hæc à Gallieno petenda fuerant, qui cōſentire moribus poterat, & timēre. Extat adhuc Claudij liberalitas in Aureolum furore militum oppreſſum tumulus cum inſcriptione Græcanica:

Κλαυδιος Αυρεολω μετα δηιον αρεα καισαρ
Τακτερεα, θνητων ως θεμις ενδιδοι
Τω γαρ και ζωην. αλλ᾽ ουκ εθελυσε φρονημα
Πασιν επιεργους του στρατου ανιβιον.
Κεινος δ᾽ ουκτιρμων και σωματος εσχατ᾽ οπιζων
Αυρεολου γεφυραν εισατο τηντε ταφην.

Quod Alciato interprete Latinè
ſic habetur.

Claudius Aureolo poſt Martia prælia Cæſar
Pro mortali hominum iure ſepulchra dedit.
Huic quoq; uel uitam: ſed non contraria prauis
Omnibus hoc prudens militis ira tulit.
Ille igitur clemens, dum corporis ultima ſeruat,
Qui pontem Aureoli dedicat & tumulum.

Interprete

Interprete quodam Grammatico per tempora
Iulij Capitolini.

Dona sepulchrorum uictor post multa tyranni
Prælia iam felix Claudius Aureolum
Munere prosequitur mortali, & iure superstes
Viuere quem uellet si pateretur amor.
Militis egregij uitam qui iure negauit
Omnibus indignis & magis Aureolo.
Ille tamen clemens qui corporis ultima seruans
Et pontem Aureoli, dedicat & tumulum.

Sanè in capite tumuli inscriptus Hippopotamus ferox & dirum animal, & intra serpẽtem inclusus, orbiculari forma caudam mordicus tenentem, notat Aureoli tyrannidem, & sæuitiem per omne tempus duraturam, cuius rei ratio ab Horo Apolline repetenda est.

DE OROBIIS populis qui ad Insubres attinent. CAP. VII.

Oroby. QVà Mediolanensis ager (ut uerbis utar Alciati) ad Alpes uergit, Græcæ natiõis populos incoluisse Orobios Cornelius, Alexãder, & Plinius autores sunt: quo in tractu etiã nunc sunt eius gentis pleraq; nomina, ut lacus

Larius lacus. ipse Larius à suauitate amœnitateq; Sicrenus, quasi σὶυ κρήνην, seu sacrum fontem dicas. Flu-

Addua flu. uius Addua, quòd ab adya, id est, inaccessis

Orona. montibus. Orona quòd ab ijs collibus defluat, quos Orobij tenent, ἀπὸ τῶν ὄρων. Eandem

Comũ oppi. quóq; originem & oppida ostendunt, ut Comum,

mum, ἀπὸ τῆς κώμης, hoc eſt, uilla, ſiue pagus. & κωμηδὸν uicatim: ſiue ἀπὸ τοῦ κώμου, qui deus erat ueteribus comeſſationũ, nocturnarumq́ ſaltationum. Inde κωμάζω, petulãs ſum. Leucũ ſimiliter à candore montium dictum puto. Canthurium, Canthiumq́ ἀπὸ τῶν κανθώνων, hoc eſt, à copia, uel præſtantia aſinorum. Itemq́ Onium ab eiſdem. Orſinicũ à uictoria in montibus habita, quaſi ὀρεοσινικῶν. Macreum ab Auguſta forma, longitudineq́. Phegium à fagi arboris copia. Eugion non longè ab Addua, à bonitate ſoli. Eupylis, qui nũc Puſiſianus appellatur, à porta, & acceſſu, qua in montes tendimus, unde & lacui nomen. Mons orphanus ceu quòd orphanus, & deſtitutus ſit ab alijs collibus. Alciatum, quaſi Alſiatũ, hoc eſt frigidũ: ueteres enim quod erat frigidũ uocabãt alſioſum: & pocula alſioſa, quæ dantur ad ſoporem prouocãdum. Verum quid de Alciato uico Alciatus ipſe ſcripſerit, audite. Alciatus uicus, cuius nominis & alter in Bergomatibus eſt, ab Alcatho Parthaonis Aetoliæ regis filio autore coloniæ in has regiones deducendæ: qui poſtea cũ unus ex Hippodamiæ procis eſſet, ab Aenomao interfectus: quapropter inhabitauit tumulum eius Genius, equitantibus infeſtus, ut ad eum accurrentes equi terrore afficerentur, & prociderent. Cuius rei Pauſanias libro ſexto autor eſt.

Leucum. Cãthurium. Onium. Orſinicum. Macreum. Phegium. Eugion. Eupylis. Alciatum.

De

De cæteris Insubribus. CAP. VIII.

HI sunt Insubres montani, qui à Græcis Orobij dicuntur, de quibus illa dixisse sufficiat. Redeo nunc ad reliquos Insubres, qui per Adduā & Ticinum ad Padum iacent: quorum urbes sunt Ticinum & Lauspompeia. Ticinum ab Insubribus & Bois conditum refert Eutropius libro quarto. A' Salijs autem, quos Saluuios alij nominant, Titus Liuius ait ædificatum libro quinto decadis primæ. Plinius à Leuis & Maricis Liguribus. Inquirendum esset quomodo & quo tempore Ticini nomen in Papiæ mutatum sit. Verum hoc onus Petro Frācisco Buscæ, & qui adest, & qui Ticinensis est, relinquo. Non grauabor tamen in gratiam ipsius, quid super hac re notauerim dicere. Sunt qui scribant à quadam Longobardorum regina hoc nomen deriuasse, sed de hoc tantummodo famam habeo. Iacobus Gualla qui Chronicam eius ciuitatis edidit, de huius nominis origine ne uerbum quidē fecit. Hanc urbem per tempora Annibalis extitisse sunt qui negant, Titum Liuium adducentes, qui libro XXI. Ticini tantum amnis meminit: Iam tamen (inquit) Scipio Padum traiecerat ad Ticinum amnem. Quòd si ea tempestate Ticini urbs extitisset, non tam sicco pede credibile est autorem tantam urbem silentio inuoluisse. Hanc quoq; urbem cùm ui expugnasset Atilas

Ticinum.
Salij.
Papia.

las rex Hunnorum ſubuertit. Nec fortaſſe minora damna paſsi ſunt Ticinenſes ſub Odoacro Herulorum rege, noua Turcilinguorum manu freto. Oreſtes enim patritius ex Liguria cum ei occurriſſet, nec impetum barbarorum ſuſtinuiſſet, Ticinum ſe recepit: uerùm antè quàm auxilia præſtarentur obſeſsis, urbē expugnauit, captam ferro, flammaq; conſumpſit. Oreſtes Placentiā protractus capite mulctatur. Vitellio quoq; ex ulteriore Gallia cōtra Othonem Impera. irruente in eadem urbe cum deſediſſent Valentis & Cinnæ legiones, orta eſt inter Ciſalpinos Gallos, qui Vitellio auxiliares uenerant, ingens ſeditio, & inter Romanos milites. Hinc cædes & ciuium, & militum uehemens. Pannones itidem tempeſtate Stephani Ro. pon. VII. Italiam ingreſsi Ticinum depopulati ſunt. In ſocialibus etiam bellis graues clades à Mediolanienſibus accepere. Septimo ab hac urbe lapide ſecundum Padi decurſum Belzoioſum, oppidum ſanè elegans, & ad uenationes idoneum. Id condidit Ioan. Galeacius Vicecomes primus Inſubrum dux, cui Virtutum cognomē fuit: mox donatum Barbiani Comites accepere. Ager hic eſt irriguus ob multos Nilos, quos Carolus Comes Barbianus in eas partes ab uſque Mediolano deducēdos curauit. In Ticenſi tractu, ut refert Plinius, ſabulum nigrum reperi-

Belzoioſum.

Ioā. Galeacius.

e tur,

tur, quod cementatum, calceꝗ; diligenter repaſtinatum dureſcit in lapidem. Transeo nunc in Laudenſem agrum, cuius urbs hac ætate in ripis Adduæ, quem Abduam alij etiam uocant. Eam Pompeius Strabo Magni Pompeij pater coloniam deduxit, & à nomine ſuo Laudem Pompeiam uocauit: quẽadmodum & Iulia pietas in Foro Iulio, & alia ijs ſimilia. Fide caret quod M. Pompeius eam urbem cõdiderit, uel auxerit pyratis à ſe deuictis, eum in locum in coloniã deductis: cum ſciatis Põpeiopolim in Cilicia eam ob cauſſam cõditam. Sed ea quæ nunc uiſitur Laus Pompeia non fuit à Strabone deducta colona: eam enim Mediolaniẽſes uaſtarunt: uerùm ciues profugi in margine Abduæ auſpicijs Friderici Rubrobarbi Imp. condiderunt. Laudem uerò credibile eſt à Bois Tranſalpibus primò conditam: qui duce Bellouesſo Alpes tranſcenderunt, mox bellis uaſtatam, ſicut & Nouariam, à Romanis in colonias deductas. Ager Laudẽſis adeò omnium finitimorum fertiliſsimus eſt, ut ſumen Ciſalpinæ Galliæ dici poſsit. Et cum Ciſalpina Gallia omnium ſcriptorum calculo cæteris Europæ partibus antecellat, & hæc Africæ & Aſię, meritò dicere poſſumus, agrum Laudenſem omnium quos cœli decliuitas tegit, beatiſsimum. Acerrarum urbis olim florentiſsimæ inter Inſubres ueſtigia ne uiſuntur quidem: aut

Abdua.
Laus Pompeia.
Pompeiopolis.
Acerræ.

aut quo in loco fuerit, illud Horatij possum dicere:

Grammatici certant, & adhuc sub iudice lis est.

De qua tamen quid Alciatus scripserit, audite: Quòd si (inquit) uerum est, falluntur, qui Acerras id appellant, quod Insubrum uicum inter Padum & Alpes fuisse Polybius affirmat: ut uerisimilius sit, Acerras esse, quæ nunc Agerola dicitur, uersus Derthonã. Fallitur & ciuis meus Raymõdus Marlianus, qui Helorediam prius dictam Angleriam in Paraphrasi Gallicæ topographiæ scripsit. Ego Angleriam non Helorediam dixerim ab Anglis Saxonibus, qui cum Longobardis in Italiam uenerunt. Hæc Alciatus. Verùm ego non ultra Padum, sed citra potius, hoc est, inter Eridanum & Alpes, potius fuisse crediderim: prę-sertim cum lectum sit eam urbem non procul à Mediolano fuisse, quam cum Romani obsiderent C. Cornelio Merula & M. Claudio Marcello Coss. & obsessis Insubres auxilium ferre non possent, coniuncto statim ratibus Pado Duce Viridomaro, qui ex Transalpino genere auxiliares copias Insubribus cõtra Romanos adduxerat, Clastidium, quod Romani tenebant, adorti sunt, putantes fore, ut destitutis Acerris, Romani ad Clastidium liberandum festinarent. In agro Mediolaniensi non procul à Liuiano uicus est, cui Acerræ adhuc

 nomen

Alciat[us]
Acerra . nūc Agerola.
Angleria.
Acerra uicus

nomen eſt. Facilè adducor, ut putem ibi ciuitatem Acerrarum extitiſſe, & adhuc Acerranus tractus ultra Reſcardinam dicitur.

De Orobijs cæteris, qui ad Inſubres minimè pertinent. CAP. IX.

ORobiorum gẽtem Zanchus longis ambagibus & originem proſequitur. Ego ijs omiſsis, ea tantum amplectar, quæ apud uetuſtos autores ſcripta reperi. M. Cato, autore Plinio, Orobiorum originem ignorare ſe profeſſus eſt. Eos Cor. Alexander Græcos fuiſſe exiſtimat: quòd ea uox in montibus degentes ſignificet. Orobiorum ciuitas præcipua eſt Nouocomum trium Pliniorũ patria, in margine Lariano. Hanc urbem non Græci, ſed Galli (ſi Trogo credimus) condidere, quam cùm Rheti uaſtaſſent, Romani quater eam repararunt. ſed ne ſuper hac re hallucinari noua uidear uobis, Strabonẽ ipſum libro quinto, ſi placet, audite de Como loquentem: Hæc mediocris, inquit, erat colonia: Cæterum Pompeius Srabo, Pompeij Magni pater colonos in eam reſtituit: quam incumbẽtes Rheti uaſtauerant. In qua C. Scipio tria hominum millia inſuper adiecit: poſtmodum Diuus Cæſar quinq; inquilinorum millia ad inhabitandum deduxit, è quibus quingenti illuſtriſsimi fuère Græci. Hos etiam ciuitate donatos in habitatorum numero deſcripſit. Haud tamen ibidem

Nouocomũ.

domicilium

domicilium habuêre, sed oppido nomen relinquentes, & Nouocomum appellantes, Nouocomēses oppidanos uocauêre. Octauo ab hac urbe lapide fons est Plinianus, qui singulis horis & labrū ferè aluei excedit, & ferè ita residet, ut illotis ferè pedibus uadari possit. In proximis montibus ad excoquēda obsonia Lebetheus lapis excauatur, nec alibi, quod sciam. Deinde est Licinophorū, quod Leucū alij frustra esse cōtendunt, municipium sanè elegans, ea in parte riparum lacus, qua Adduæ flumen erūpit. Sunt item qui dicāt, & ijs magis assentior, Incinum esse, qui pagus est Insubrū eorū qui ad Mediolanienses spectat. Forum diugontorum ubi nam locorum fuerit, hactenus coniecturis assequi non potui. Melpum opulentissimum olim oppidum Boij & Insubres eo die flammis cōsumpserunt, quo Veios Romani auspicijs Fur. Camilli sub potestate redegere. Sunt qui arbitrētur esse Melcium municipium nobile, & ditissimum: eo nūc potitur Comes firmus Triuultius & natalium splendore, & animi dotibus uir ornatissimus. Hoc in tractu interijt etiam Barra oppidum, unde Bergomates ortos putauit Cato. Non desunt quoque qui monumentis tradiderint ab his Gallis conditos, à quibus & Veronenses & Brixianos. Inter Orobios nec Spina reperitur. Sunt autem Orobij altius ꝙ fortunatius siti.

Lebetheus lapis. *Licinophorum.* *Incinum.* *Forum diuguntorum.* *Melpum.* *Melcium.* *Barra.*

De Cenomanis. CAP. X.

ORobios secundum Alpium crepidines Cenomani sequuntur, qui ex Transalpina Gallia in hanc Citeriorem (ut refert Polybius) accessere. In quorum uicinia erãt Lemouices, Rhedones, & Andegauenses. Cenomanorũ metrocomia est Brixia, quæ ab ijs Gallis condita dicitur à Iustino, qui Duce Breno non Romam modò, sed & Italiã incendijs fœdarũt. Titus autẽ Liuius libro primæ decadis quinto, Germanorum manum, ait, Elitouio Duce uestigia priorum sequutã eodem saltu, annuẽte tamen Bellouesso, Alpes transcẽdisse & ubi nunc Brixia, & Verona urbes sunt, descẽdisse. Fuẽre cum Venetis Cenomani ferè semper Gallis finitimis infesti, & rebelles. Præclaram enim Romanis uictoriam Cenomani à societate, quæ inter Cisalpinos Gallos conflata fuerat, in Romanos tribuẽre. Cuius rei meminit his uerbis Liuius: L. Aemilius Imperator effusum agmen ad Mutinam ducit, & in syluis, quæ tunc circa Mutinam erant, cæsi sunt Romanorum LXXX. Cæteri Tannetum petierunt, sex signa militaria adempta. Fuẽre tunc auxilio Romanis Brixiani Galli aduersus alios Gallos & Boios. Cremonam scitis ueterem esse Romanorũ coloniã, deductãq; fuisse T. Sempronio, & Cornelio Coss. tanq; Romæ propugnaculũ contra irruẽtes Insubres. Cum autem

Brixia.

Cremona.

autē à Flauianis militibus prędæ expoſita eſt, annum agebat ætatis ſuæ CCLXXXVII. & ante hanc cladem tēpore etiā Diui Auguſti in grauiſsimas ærumnas incidit, quòd Antonianis partibus fauiſſet. Non ab re igitur poëtarum eminentiſsimus Cremonam infelicem his uerbis appellauit:

Mantua uæ miſeræ nimium uicina Cremonæ.

Gotthorū quoq; ætate, mox Longobardorum uarijs ruinis affecta eſt. Nouiſsimè à Rubrobarbo quoq; ferè euerſa eſt. Non lōgè à Cremona Caſtrorū locus eſt, à Tacito celebratus: quē Caſtoris Paulus Oroſius nominat. Vtra harū uerior ſit lectio, cùm Alciatus aderit, excutiet. *Caſtri.*

Bebriacū uicus eſt agri Cremonenſis ſtrage Othoniani exercitus illuſtris, cum Brixelli ultra Padū euentū pugnæ Otho Imperator expectaret. *Bebriacum.*

Ad ripas Serij Crema eſt à Rubrobarbo poſt proſtratos Cremonēſes cōdita. Oppidū citra clepſydram (quòd aiunt) & opulentiſsimū & inexpugnabile ſub Venetorum ditione. *Crema.*

Mātua ab Hetruſcis cōdita dicitur, urbs & uetuſtiſsima, & Vergilio omniū poëtarum Latinorum, quot ſunt, quotq; fuère, quotq; pòſt alijs erunt in annis principe per totum terrarum orbē celebratiſsima. *Mantua.*

Hanc urbem Mintius amnis undiq; circumfundit, efficitq; lacum, qui carpiones expetiti ſaporis gignit: puto autem in Benaco lacu generari, quē *Mintius.*

Sarca flu. Sarca fluuius ex Tridẽtinis mõtibus influit,& ex lacu pisces illos per Mintiũ Mantuã enatare. Hanc ciuitatẽ Atilas, & hoc prior Augustus, mox Longobardi,& his truculentior Cacanus Bauarorum rex, mox Eccelinus Patauinorum tyrannus grauissimis damnis affecere. Non procul à Mantua Riua oppidum est iuxta quod Grimoaldus Longobardorum præfectus Transalpinos Gallos crudelissima strage trucidauit.

Riua.

De Venetis. CAP. XI.

VEnetis etiã Gallica est origo: Sciunt enim omnes in ulteriore Gallia secus littus Oceani Venetos esse proximos Vnellis, Osissinis, Curiosolitis, Seluuijs, Aulercis, & Rhedonibus. Qui cũ & ipsi duce Bellouesso Alpes exuperassent, quòd essent in patria fluctibus adsueti, Adriaticũ littus occuparunt. Verũ de hac re Straboně audiamus: Hos ego Venetos esse opinor, à quibus Veneti sinum colẽtes Adriaticũ in coloniã deducti sunt. Reliqui enim ferè omnes in Italia Galli è Transalpina Gallia cõmigrarũt, sicuti Boij & Senones. Verũ propter nominis similitudinem Paphlagonas esse dictant. Hæc autẽ non adfirmauerim, de huius em̃ generis rebus ipsa satis est cõiectura. Hæc ille. Seruius in primo Aeneidos libro ab Heneto rege, qui ex Illyrico ueniẽs ea loca tenuit, ubi nunc Venetia est, Venetos dictos innuere uidetur:

uidetur: Henetosq; primò, & Henetiam uocatam. Veneti olim, quòd etiam ætate Strabonis prorsus exoleuerant, studium impendebant ad creandos ex equabus mulos: cuius rei meminit Homerus:

Ἐξ ἐνετῶν ὅθεν ἡμιόνων γένος ἀγροτεράων. id est,
Mularum genus è Venetis quod robore præstat.

Dionysius quoq; (ut attestatur Strabo) Siciliæ tyrannus hinc alendorum semen equorum constituit, quos ad equestre certamen tollebat: adeò ut per Græcos equinæ prolis Venetæ nobilitas maneret. Patauio antiquitus Venetarum urbium præcipuus honos fuerat: Per tempora enim Strabonis censi sunt in ea urbe quingenti equestris ordinis uiri, antiquis autem annis C. & XX. militum millia misisse constat. Dictum autem est Patauium uel quasi Padauium à Padi uicinitate, uel ἀπὸ τοῦ πέτεσθαι, id est, à uolendo, quòd captato augurio, ut Seruius scribit, conditum sit. Vergilius primo Aeneidos libro ab Antenore conditũ Patauium refert his uersibus: *Patauium.*

Hic tamen ille urbem Pataui, sedesq; locauit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armaq; fixit
Troïa: nunc placida compostus pace quiescit.

Nobilitata est maximè T. Liuio & historico, & oratore facundissimo. Quẽ acerrimi uir ille ingenij Fab. Quintilianus historicis omnibus & Græcis, & Latinis præponere uidetur. Taruisium *Tit. Liuius.* *Taruisium.*

uisium urbs Venetæ regionis, unde Taruisani tractus fluxit appellatio, Totilam Quintũ Gotthorum regẽ in Italia genuit, qui magno exercitu cõflato uniuersam Italiam armis subegit, Romamq́ue copijs infestis ingressus uastauit, incenditq́ue. Hanc urbem interfluit Silis amnis placidissimus. Tridentum sunt qui uelint ab his Gallis esse conditũ, à quibus & Veronam. Hoc in loco transitus est Alpium, quæ Tridentinæ uocantur. Quarum meminit Plinius libro tertio. Inter Venetas urbes Vicentia, & ipsa recensetur, à Senonibus Gallis (ut Trogus refert) condita. Per Vicentinum agrum Rharonus, & Bachilio amnes dilabuntur. Qui ubi ad Vicentiæ mœnia confluxêre, nec ille Rharonus est, nec hic Bachilio: sed uno nomine Medoacus appellatus in mare Adriaticum defertur. Vicentinus Palæmon omniũ hominum suæ ætatis arrogantissimus. Hic ille est, quem in suis carminibus Vergilius dignatus est inserere, cum inquit:

—Vel qui uenit ecce Palæmon.

M. Varronem idem porcum literarum nominabat, uerum literas & secum natas, & secum perituras esse dicebat. Interrogatus quid inter stillam, & guttam differt, Stat, inquit, stilla, gutta cadit. Qui Veronam primitus habuerint satis est dictum: eam Athesis intersecat. Hanc urbem tres maximè uiri illustrarunt; Catullus scilic

Silis. *Tridentum.* *Vicentia.* *Rharonus fl.* *Bachilio fl.* *Medoacus fluuius.* *Palæmon.* *Verona.* *Athesis.* *Catullus.*

ſcilicet,à quo & Iulius Cęſar proſciſſus eſt: Vitruuius per tempora diui Auguſti Architecturæ ſcriptor: & Aemilius Macer, qui de herbarum uirtute elegantiſsimè ſcripſit. Sed hic libellus qui ſub Macri nomine circunfertur, non huius eſt, ſed Odonis cuiuſdam medici, ut ipſe uidi in codice quodam antiquiſsimo. Verum ut gratior exiret in lucē, Macri titulo inſcriptus eſt. Qui ad Veronenſes Plinium naturalis hiſtoriæ ſcriptorē reijciunt, pluribus fortaſſe, quàm opus ſit, argumentis conuicti ſunt. *Vitruuius.* *Aemilius Macer.*

In Veronenſi agro Benacus eſt lacuum omniū amœniſsimus. In hac urbe occiſus eſt Philippus Imperator, quem ex Impp. primum cum filio ſacro baptiſmate nonnulli unctum fuiſſe contendunt. In annalibus reperio eum tamen uoluiſſe, ut antea etiam fruſtra tentauerant Tiberius, & Adrianus Impp. aram Chriſto redemptori dicare. Huius ætate floruit Origenes uir Chriſtianiſsimus, & quę in ſacris Biblijs edidit, ſcriptis celebratiſsimus. Feltrum item & Bellunū Veneti tractus ciuitates extitêre. Opitergium quoq; celebrati nominis apud antiquos ciuitas fuit. Opiterginos enim lectum eſt Iulio Cæſari cōtra Pompeianos auxilio ueniſſe; infauſtoq; pugnæ euentu diſceſſiſſe, qui ne in Pompeianorum poteſtatem uenirent, claſſe iam ab illis circunuenta in Adriatico ſinu, inter ſe gladijs eductis concurrentes *Benacus lacus.* *Origenes.* *Feltrum.* *Bellunum.* *Opitergiū.*

occubuêre. Huius rei meminit Quintilianus
his uerbis libro tertio: Denique non fecerunt
Saguntini,nec in rate Opitergini circunuenti.
Hanc urbem à fundamentis post longam obsi=
dionem Longobardorum rex Rhotaris euer=
Heraclea. tit, cuius loco Heraclea condita est à magno
Opiterginorum ecclesiæ episcopo: & ab Hera
Acedum. clio Imperatore Heracleam dixit. Sunt & in
Ateste. Venetorum tractu Acedum, Ateste, & Algi=
Alginum. num uetusta oppida. Venetiarum urbs cla=
Venetiæ. rissima, & totius Orientis emporium anno sa=
455. lutis L V. supra quadringentesimum, ut Pal=
merio placet, in intimo Adriatici maris sinu
condita est, post uastam ab Atila rege Aqui=
leiam. Cęterarū enim urbium primates Aqui=
leiensium ruinis & fremitu terrefacti, collectis
ditiore supellectili in illas paludes salutis gra=
tia se recepere. Cęterū cum calamitates in dies
magis nouis superuenientibus tyrannis con=
duplicarentur, factum est, ut ibi sedes firma=
rentur. Itaque creuit urbs ipsa breui tempo=
rum interuallo: Hac autem ætate adeò opum,
& palatiorum excellentia, & recto consilio pol
let, ut facilè Italicarum non modò urbium, sed
Aquileia. & totius orbis princeps dicatur. Aquileia ex
antiqua nobilitate, & potentia aliud habet ni=
hil quàm inane nomen. Hæc inter se collo=
quentibus, ecce superueniens nuntius palàm
Galeacium Capellam agere animam retulit.
Quam

Quamobrem conſternati omnes illico conſur-
rexere. Dij boni quæ ſuſpiria? quæ lamenta-
tiones ea hora non extitêre? Quis dolore non
exarſit? Quis tunc non exclamauit, impia fata,
fata impia? quæ patriam hanc tam acerbo fu-
nere contaminaſtis. O' Dij immortales cur
hoc lumen tam cito extinctum eſſe uolui-
ſtis? Hæc ubi ſeorſum conqueſti eſ-
ſent, omnes lachrymis confuſi,
inſalutato (quod aiunt)
hoſpite diſceſ-
ſere.

FINIS LIBRI
PRIMI.

GAVDENTII MERVLAE DE ANTIQVITATE GALLORVM CISALPINORVM LIBER SECVNDVS.

OSTRIDIE Galeacij Capellæ uiri subacti ingenij parentalia conuentum impediuére: dilatum est itaq; ratiocinandi tempus in alteram diẽ: quæ cùm illuxiſſet, præſtò omnes affuére, præter Landulphum & Phyletum, quos Ticinum traxit neceſsitas. Accepit eos autem in muſæum ſuũ Bonauentura Caſtillionæus, huius uir ætatis politiſsimus. Aderant primi ueris delitiæ roſæ pro aulæis, pictiſq; tapetibus: quæ ob Capellam mœſtus depoſuerat. Adfuit Otho uir cùm ſingularis humanitatis, tum eruditionis, & cũ eo Iacobus Maietus, de quo ſatius eſt tacere, q̃ pauca dicere: qui cùm in hemicyclis omnes deſediſſent, præter omnium opinionem Bernardus Felicianus acceſsit: quo uiſo, omnes ſtatim aſſurgentes, amplexi ſunt hominem, non Cremonenſium modò, ſed & Ciſalpinæ Galliæ decus immortale. Omnibus itaq; deſidẽtibus, omnium

omnium nomine Othonem orarunt nonnulli, ut partem Cispadanæ Galliæ, qua fieri breuitate posset, absolueret. Difficilem prouinciam mihi, Otho inquit, imposuistis, utpote quæ ab autoribus celebrata sit minus: uestra tamen humanitas, non modò ut bono sim animo facit, uerum fortasse ex tyrone me triarium, & ex gregario legionarium militem efficiet. Aggrediar igitur onus hoc nobis impositum, non tam spe perficiundi, quàm uobis obsequendi. Si quid igitur in historia titubatum fuerit, aut si Latinè quid dictum minus effluxerit, putatote obsecro esse me in tragœdia (quòd aiunt) Comicum: & aliquando inter delitias habere me grammatistis aduersari. Sed dum rem ipsam uobis breuiter expono, precor audite.

Cisalpinæ Galliæ compendiosa descriptio. CAP. I.

INter Padum, & Apenninum usque ad Rubiconē quicquid terrarum iacet, Cispadana Gallia nominatur: & primi sunt Ananes, pòst Boij, inde Eganes, mox Senones, deinde ad litus Adriaticum Gesatæ. Ananes sunt, teste Polybio, qui non longè habitant à Massilia. *Ananes.* Boiorum regio & ipsa amplissima est, quorum metrocomia fuit Tannetum, nunc Bononia est. *Boij. Tannetum. Bononia.* Eganes esse arbitror, qui nunc Tanarum, & Trebiam, Padumq́ per Apenninum iacent. *Eganes.*

Asta. iacent. Inter Ananes Astam coloniã, & Ale-
Alexandria. xandriam urbes celeberrimas numerauerim.
Pollentia. Ad Eganes Pollentinos, Albampompeiam,
Albapompeia. Aquas Statiellorũ, Derthonam, Casale sancti
Aquæ Statiellorum. Euasij, & Bobianã urbem reijciam. Tunc Ni-
Casale. colaus Castillionęus, Amicus Plato est, inquit, amicus Socrates, magis tamen amica ueritas: Inuenio ipse Bobium esse in Coctijs inter Ananes Alpibus, non autem in Apennino inter Eganes. Et uitula tu dignus, & ego, inquit,
Bobium duplex. Otho. Bobium enim, de quo ipse loqueris, non inficias eo esse in Coctijs Alpibus, alterũ uerò, de quo ipse sentio, medio ferè est inter Genuam & Placentiam itinere. Hæcq́ res Alciatum miræ cum eruditionis, tum candoris uirum in errorem traxit. Qui Georgium Merulam singularis ingenij uirum ignorati loci infantia inurere conatus est: quòd dixerit Alpes Coctias eas esse, in quibus est Bobiũ, cùm Merula intellexerit Bobium in illis Alpibus, ubi est monasterium (ni fallor) sancti Columbani, quod à Theudolinda adiuuante Addoaldo Longobardorum rege conditum fertur. Istud uerò quod in Apennino est Bobiũ, Vermianæ ditioni suppositum est. In ipsa uia Ae-
Custodia. milia erant Custodia & Lellia municipia olim
Lellia. florentissima, quorum uestigia hac ætate ne inspiciuntur quidem. Visu pulcherrima sunt per hæc loca Apennini iuga, nunc se subtra-

hentis

ciati error.

hentis, nunc in cubitum se curuantis. Huic monti exordia dat Polybius ferè usque sub Massilia. Alij initium faciunt sub Vadis Sabbatijs, quæ Plinius portum fecit. Paludes autẽ cum plures per ea loca sint, uada dicta esse existimandum est à Sabbatijs fortasse populis. Existimant autem non malè plerique Sabaudiæ duces hinc dici, & regionem Sabaudiam quasi Sabbatiam. Sunt qui contendant eam nunc urbem esse, quæ Sauona dicitur: in qua Pertinax Imperator (ut refert Iulius Capitolinus) mercaturam per suos homines exercuit: non aliter quàm priuatus solebat. Sunt per hæc loca oppida nobilissima, quorum ingrata esset enumeratio. ¶ In Apennino erat olim Libarna, quam incisam Georgius Merula pluribus argumentis esse contendit. ¶ Alexandria olim, ut quibusdam placet, uicus fuit, nomine Cæsarea, qui deinde auctus à Mediolaniensibus, ut facilius Ticinensibus & Rubrobarbo resisterent, Alexandria est appellata ab Alexandro Romanorum ea ætate pontifice. Eam interfluit amnis Tanarus. ¶ In Alexandrino agro Quadringentum pagus est: à Quadringenta, ut inquit idem Merula, Romanorum familia.

¶ Decimo ab Alexandria lapide Augustabacienorum est in ripis Padi municipium & elegans, & uetustissimum, utpote quod & à Plinio celebretur: nunc Bassignana dicitur sub

Vada Sabbatia. *Sabaudiæ duces unde.* *Sauona.* *Libarna.* *Alexandria.* *Cæsarea uicus.* *Tanarus fl.* *Quadringentum.* *Augustabacienorum.* *Baßignana.*

ditione comitis Hippolyti Mayni florẽti ado-
Forũfuluij. lescẽtis ingenio. ¶ Mox est Forumfuluij, quod
etiam per tempora Plinij Valentinũ diceba-
Valentia. tur: nũc est Valentia: sanè hoc in loco preciosa
Derthona. uina generantur. ¶ Derthona Romana colo-
nia inter Insubres & Ligures, quorum arma
semper ferè coniuncta fuerunt, deducta: ne al-
teris alteri auxilio essent. Sublatis Rom. armis
& Senatus potestate in Insubrum amicitiam
declinauit, quam cum Rubrobarbus, ut Tici-
nensibus gratificaretur, uastasset, immissis no-
uis inquilinis Mediolanienses repararunt an-
no à Virgineo partu M C L V. ut scribit Acer
Tyrus. bus Muræna. ¶ In agro Derthoniensi tyrus
reptiliũ sæuissimus, ut uult Leonicenus, tan-
tum oritur: ex cuius pastillis fit tyriaca omniũ
ferè uenenorum antidotus efficacissima. Quæ
nec alibi (ut attestatur idem) præstantior repe-
Sale. ritur. ¶ Inter Aemiliam uiam & Padum Sale,
Castrum nouum. & Castrum nouum occurrunt Gotthorum (ut
multi uolunt) opera. In quibus illi statiua ha-
Antilia. buère, ne uicatim dispersi trucidarentur. An-
tiliæ urbis non procul à Sarrauale ruinæ uix
inspiciũtur. In quam Tiberius Cæsar (ut Sue-
tonius est autor) uirum equestris ordinis, ma-
trisq; familiarem, & cui ea moriens curam fu-
neris demandauerat, miserè condemnauit. Sita
Iria fl. autem erat Antilia secundum ripas fluuij qui
Scriuia fl. Iria à uetustioribus est dictus, nunc Scriuia no-
minatur

minatur. Interijt & in hoc tractu Iria, quam inter Cumillum & Derthonam ponit Antoninus Pius, cuius etiam meminit Ptolemæus. Non absurdum esset putare pro ea reparatum fuisse municipium, quod nunc Vicheriam uocant, quasi Vicem Iriæ præstās. Mox est Clastidium in agro Ticinensi, horreum Annibalis cum ad Trebiam castrametaret. In uicinia hac Virodomarum Gallorum regem M. Marcellus singulari prælio deuicit, Ioui Feretrio opima spolia in Capitolio dedicauit. Nouissimè Bobium est Vermianorū, de quo fortasse plura quàm oportuit, diximus. *Iria opp.* *Vicheria.* *Clastidium.* *Bobium.*

De Boijs populis. CAP. II.

BOios scitis omnes Galliæ Cisalpinæ populos esse intra Padum & Apenninum à Trebia flumine usq; Bononiā, quæ Felsina ab antiquis est dicta, & ab Hetruscis condita: cæterum bellis uastatam Boij Galli Transalpini, qui nunc Borbonij nominantur, restaurarunt, & ab eorū nomenclatura Bononiam, quasi Boionïam dixere. Hanc urbem Rhenus alluit. Bononiam alteram reperies inter Celtas ad littus Oceani. Verùm ut ad Boios regrediar, Priscis (ut Strabonis interpretis utar uerbis) temporibus plurimæ Gallorū gentes fluuium incolebant, è quibus amplissimi fuerant Boij, Insubres, & qui olim cū Gessatis. Senones Romana per impetum urbe sunt potiti. Hos Roma- *Felsina.* *Bononia.* *Rhenus fl.*

ni posterioribus annis funditus deletos perdiderunt. Boios uerò è finibus eiecerũt. Inde migrantes circuniacentes Istro locos cum Tauriscis habitarunt, bellum assidue contra Dacas gerentes, donec ea gens funditus extincta est. Agrum uerò qui ad Illyrium spectat, pascẽdis ouibus idoneum uicinis reliquerunt. Insubres hac etiam ætate sunt, qui Mediolanum metropolim habuêre: ea quidem pridem uicus erat, omnes enim uicatim habitabãt, hac uerò tempestate eximiç dignitatis trans Padum ciuitas est, quodam modo Alpibus finitima. Hæc ille.

Placentia. Versus Insubres est Placentia Ro. colonia: quam Asconius Pedianus tradit ordine quinquagesimam & tertiam. Fuit autem deducta pridie Kal. Ianuarij primo anno Punici belli secundi, Cor. Scipione patre Africani prioris, & T. Sempronio Longo Coss. Fuêre autẽ missa Ro. generis hominũ sex millia, quæ Boijs opponerentur, & Insubribus. Deduxerũt triumuiri P. Cornelius Asina, P. Papyrius Maso, Gn. Pompeius, & Gn. Cornelius Scipio. Hæc colonia (ut uetera damna conticeam) post mortem Io. Galeacij uicecomitis, cui Virtutũ cognomen fuit, ferè ab Insubribus semper octies prædæ exposita est. Coloniarũ à te (inquit Bonauentura) sæpius est facta mentio: quid autẽ colonia sit, quos habere præceptores contigit, me non docuere. Duo, mi Bonauentura candidissime,

dissime, inquit Otho, fuêre coloniarum apud Ro. genera; quarum præstãtior erat, quæ Latina dicebatur. Itaq; cum cis Alpes Galli in fide Ro. ui cladium contineri minime possent, Gn. Põpeius Strabo M. Pompei pater, ut Gallos, præsertim qui ad Alpeis iacent, clementia retineret, legẽ tulit ad populum, qua ueteribus incolis Transpadanis Gallis ius Latinæ coloniæ dedit: quo possent in urbe magistratus petere, comitia inter se declarare. Quòd iure Latij donati sint maiores nostri, libro quinto his uerbis Strabo declarat: Opinari uerò cuipiam licet priscos Italos felicitate florentes in communionẽ deuocasse finitimos: atq; hunc in modum auctis deinde uiribus in Ro. Imperiũ deuenisse. Tandem uerò atq; ex quo Romani in regni societatem & in ciuitatẽ Italos uocauêre: decretum est & Gallis Cisalpinis, & Venetis idem honoris impertire, uniuersos Italos Romanos uocare. Non longè à Placẽtia est Nura fluuius. In uia Aemilia adhuc est Fidentiola uetustissimum oppidum & celebre Carbonis clade, ut his ferme uerbis Liuius ostendit: Sylla Carbonem exercitu ad Clusium, ad Fauentiam, Fidentiolamq; cæso Italia expulit. Inter Fidentiolam & Tarum duo sunt ignobiles fluuij Occa, & Conius. A Taro Parmã itur, quæ & ipsa uetus est Ro. colonia. Eam autem eiusdem nominis fluuius interfluit. Quàm

Nura fl. *Fidentiola.* *Occa fl.* *Conius fl.* *Parma.*

truculenter uexata ſit ab Antonianis militibus, Cicero Philippica XIIII. atteſtatur: Declarauit, inquit, in calamitate Parmenſium, quos optimos uiros, honeſtiſsimosq́ꝫ, homines maxima cum autoritate huius ordinis R. Q. P. dignitate coniunctos crudeliſsimis pœnis interfecit. Et paulò infrà: Quæ L. Antonius in Parmenſium liberis, & coniugibus effecerit, refugit animus dicere P. C. eaq́ꝫ reformidat. Qua enim in urbe tam immanis Annibal capta, quàm in Parma ſubrepta Antonius? Abundabat aliàs Parmenſis tractus plurimùm uellere, cuius meminit Martialis, cum inquit:

Tondet & innumeros Gallica Parma greges.

C. Caßius. Nobilitata eſt hæc urbs præclaris ingenio uiris C. Caſsio ſcilicet, q ab epiſtolis fuit C. Caſſij qui C. Cæſarem interfecit. Caſsio altero centurione, & Caſsio poëta. Falsò autem Macrobium qui Saturnalia ſcripſit, Parmenſes adſcribunt ſibi. Quando ipſemet in ſuorum librorum præfatione non Italum ſe, ſed peregrinum fateatur, cum ait: Se ſub alio ortum cœlo, quem Rom. ſermonis uena non adiuuet. Parma & Mutina coloniæ COS. M. Marcello deductæ ſunt, adſcriptaq́ꝫ ſingulis bina millia hominum in agrum qui proximè Boiorum, antè Tuſcorum fuerat. Octona iugera Parmæ, quina Mutinæ acceperũt. Deduxerunt

Caßius Centurio.

Caßius poëta.

xerunt triumuiri M. Aemilius Lepidus, T. Ebutius Carus, & L. Quintius Crispinus. In Parmensi agro mons est Ceritus cum castro munitissimo. Montem Ceruchum uocāt. Cui dominatur comes Paulus Taurellus cum natalium splendore, tum literarū & morum elegantia celebratissimus. Guido huic Tritauus fuit rei bellicæ scientissimus. Hic enim Genuates Vicecomitū Imperio subegit. Tametsi partem laudis Franciscus Carmaneola eripere conatus sit. Conditiones enim pacis, & fœdera per Guidonem Taurellum incepta Carmaneola à Philppo Vicecomite missus perfecit. Verùm repudiato rursus Carmaneola Ligusticæ clasi Taurellus secundò præficitur in Alphonsum. Qui triremibus preteruectus quanquàm aspera & ferè intractabili hyeme Gaietanum sinum inuasit. Mox urbes omnes & Neapolim ipsam, quæ Tyrrheno mari alluuntur, eiectis inde Hispanorum præsidijs occupauit, & Vicecomiti stipendiarias fecit. Carmaneola postquàm palatium illud, in quo Mediolani annona uenalis exponitur, ferè perfecisset, à Vicecomite ad Venetos transfugit: & Venetijs tandem proditionis suspectus capite mulctatur, uir bello & pace præstantissimus. Inter Placentinum & Parmensem agrū sal à puteis hauritur, & in usus quotidianos excoquitur, loco nomen est Salsulæ, hinc etiā

Ceritus mōs.

Paulus Tarellus.

Guido Taurellus.

Carmoneola.

Salsulæ.

f 4 statis

Naphta. statis quibusdam temporibus Naphta reperi- tur. Secundum Padum Guastalla est oppi- dum præcipuũ cum castro munitissmo. Mox est Brixellum, quòd Autharis Longobardo- rum rex ferè uastauit, mœnia à fundamentis disiecta sunt: quòd Dociruphum Longobar- dum cum manu satis ualida recepisset. Qui inde fugiens Rauennam profectus est. Inter Brixellum, & uiam Aemiliam Tanetum fuit olim Boiorum ciuitas metropolitana: nũc uicus satis contractus. Cuius præclara men- tio certatim fit ab autoribus præsertim à T. Liuio libro suarum historiarum primo & ui- gesimo: Ita (inquit) diuisæ copiæ, Boijsq; in agrum suum Tannetum profectis. Hoc in lo- co Buccelinus præfectus copiarum Theude- berti regis ulteriorum Gallorum, qui auxi- lio Getis siue Gotthis contra Insubres acces- serat, post uastatum Mediolanum à Narsete graui bello, & superatus est, & extinctus. In Tannetano etiam agro Longobardorũ equitũ decẽ millia Totilam Gotthorũ regẽ cum uni- uerso exercitu trucidarunt. Transeo nunc ad Rhegiũ Lepidi, triumuiratus illius, quo omnis Italorũ nobilitas penè sublata est, monumentũ luctuosissimũ nõ ꝓcul à Crustulo amnę. Quæ loca qualia fuerint ꝑ tẽpa Annibalis, Straboné audite: Magna, inquit, intra Padũ pars paludi- bus obtinebat, ꝑ quas Annibal magnis diffi- culta

Guastalla. Autharis. Brixellum. Tanetum. Paulus Diaconus. Rhegium Lepidi. Crustulus amnis.

cultatibus iter fecit in Tusciam. Cæterùm M. Scaurus deductis ex Pado usque in Parmensium agrum fossis nauigationibus commodis paludes ipsas exiccauit è campis. Per Placentina siquidem arua Trebia Padum influens, aliiq; item complures antè fluuij ultra modum plenius stagnant. Hæc Strabo. Secus Padum Hostilia est: cuius incolæ apibus olim maximè oblectabantur: & pabulo illis in uicinia deficiente nauibus imponebant aluearia, atque inde soluentes per Padum, qui (ut iam dixi) proximus illabitur, ad quina millia passuum noctibus contrario fluctu procedebant: aurora aduentante lintrem sistebant, donec dies illusceret. Illæ uisa luce egrediebãtur ad pabulum, pastæq; ad naues redibant. Eo tractu depasto noctu semper locum mutabãt, nec ad propria reuertebantur, nisi nauibus pressis pondere mellis plena aluearia intelligebant: & hac ratione domum reuectis, mella eximebantur & copiosa, & optima. Hostilia.

Trebia

De Gessatis populis. CAP. III.

QVi nunc Romanioli dicũtur, fuère olim Gessatæ: quorum origo defluxit à Trãsalpinis, habitabantq; non procul (ut Polybius attestatur) à Rhodano: qui cùm Belloueso in hanc Citeriorem Galliam irruperunt, & expulsis Tuscis, quicquid telluris inter Adriaticum littus & Rhenum Bononiensem iacet, occuparunt. Romanioli.

 cuparunt.

cuparunt. His peculiare fuerat suo periculo bella conficiunda suscipere: & ut nudi in certamen prodirent. Iccirco Gessatæ dicti: quæ uox forte significabat. Gessatarum meminerunt Strabo, & Polybius. Vrbium Gessatarũ nulla habetur mentio: uerum quæ nunc sunt, ferè à Romanis & alijs Italiæ populis conditæ sunt. Ferraria enim, ut scitis, à Smaragdo Italiæ Exarcho post translatum in Thraciam Ro. Imperium ædificata est: quæ nunc Estensium ducum & ingenio, & opibus adeò exculta est, ut inter urbes Italiæ primarias nunc haberi possit. Non procul à Bononia Forumgallorum fuerat, & fortasse inter Boios: ut colligere potui ex uerbis Appiani Alexandrini: Mãsit, inquit, itaque iuxta campum in uilla quadam nullo circũsepta uallo, quæ Celtarum forum nuncupatur. Huius etiam uici meminit Sergius Galba, cum inquit: Antonius ad forum Gallorum suas copias continebat. Vbi nunc hic uicus sit, alibi dicetur. Non procul ab hoc pago M. Antonius Pansam Cos. suis abditis per syluestria uiæ Aemiliæ fudit, quo in prælio Cos. uulnere affectus intra paucos dies naturæ concessit. Versus Adriam Rauenna est urbs à Thessalis condita: quæ diu Gothis & Longobardis obstitit, circa Rauennam Hispani à Gallis deuicti sunt, & Gallorũ uires adeò protritæ, ut à paucis diebus ultra Alpes amissis

Ferraria. *Forumgallorum.* *Rauenna.*

sis ducibus se receperint. Plinius Sabinorum oppidum Rauennam uocat. Vmbrorum alij esse coloniam uolunt; quòd Thessali Tuscorũ iniurijs contra ius gentium sæpius lacessiti introductis Vmbris illorũ hostibus discessere. Ariminum colonia Cisalpinam ab Italia Galliam separat; iccirco ambarum terminus: non sum tamen nescius Galliam ad Anchonã usque à Pomponio Mela produci. Cesenna & ipsa urbs antiqua uino optimo nobilis. In hoc tractu esse ait Strabo uasa uinaria adeò magna, ut domos altitudine uideantur æquare. Sarsina uel solo Plauto, cui palma inter Comicos daretur, nisi Cæcilius Mediolaniensis eam arripuisset, celeberrima est. Forum Cornelij nunc Imola dicitur. Hanc recto ordine sequitur Fauẽtia, quã Totilas à fundamentis euertit. Forum Liuij Gallo poëta Vergilij amicissimo nobilitata est. Hinc non longè fuit Adria; de qua hęc Strabo: Adriam quidem inclytam ciuitatem fuisse memoriæ proditum est, à cuius nomine modica trãspositione sumpta, & sinus appellatus est Adriaticus. Tametsi nomẽ hoc ἀπὸ τοῦ ἀνδρὸς, hoc est, à uiro, Theopompus descendere testetur. Adriam uerò uicino fluuio dictam putat. Iuxta Adriam ponit Epiterpũ, Ordiam, & Vcetiam, quæ omnes bellis protritæ interiêre. Butrium Rhauennatum Castellum fuit. Altinum inter palu-

Ariminum. *Cesenna.* *Sarsina.* *Forum Cornelij.* *Imola.* *Fauentia.* *Forũ Liuij.* *Gallus poëta.* *Adria.* *Epiterpum.* *Ordia.* *Vcetia.* *Butrium.* *Altinum.*

des est. *Spina.* Spina tempore Strabonis uicus etiam erat; at quondam Græca ciuitas, & quidem celebris in Delphis Spinensium thesaurus commonstratur: aliaq; de ipsis memoriæ mandata sunt, nempe apud quos maris erat imperium. Eam (ut traditur) unda maris alluerat, nunc locus L I X. à mari stadijs distans in mediterraneo iacet. Quæ interierint gentes per Gessarum & Boiorum tractum, coniectari facilè possumus ex Plinio: qui has gentes per hæc loca recenset, quæ hoc tempore deletæ sunt, ut Forocloclienses, Liuienses, Pompilij, Truentinoni, qui cognominantur Aquinates, Tannetani, Veliates, & ipsi Boij, præter Bononiam. Quorum tribus CXII. fuisse autor est Cato. Plutarchus in uita Claudij Marcelli in hac citeriore Gallia Hiberos etiam ponit. Eius hæc *Hiberi.* sunt uerba: Hiberi gens Gallica est, qui uicinã Alpibus pascuntur Italiam; qui quãquam potentes essent, & fortes per se, Gallorum tamen aliorum auxilium, uiresq; implorabant, quos militiam agentes mercede Gesatas appellabant.

De Senonibus. CAP. IIII.

Fines Senonum sunt ab Vsente flumine usq; ad Athesim. Senones & ipsi sub signis Bellouesi Alpes transeuntes extremum Cisalpinæ Galliæ angulum, qui Tuscis est proximus, occuparunt: Diuq; in Italia sub regibus fuêre: è quibus *Brennus.* Brennus fuit: cuius auspicijs Cisalpina Gallia

Gallia Romam, præter Capitolium, incendijs consumpsit. Horum agrum, qui ab Ancona principium habet, primò Siculi, & Liburni tenuêre: in primis Palmensem, Prætutianum, Adrianum. Vmbri eos expulere: Hos Hetruria, hanc Galli. Senonum in Citeriori Gallia metrocomia fuit Senogallia, quasi Senones Galli. Hac ætate urbecula est. Non procul hinc est Metaurus fluuius. Deinde est Pisaurum cum amne. Fanum Fortunæ colonia. nunc Marchia Anchonitana, olim Picenum. Hæc sunt eruditissimi uiri simul & humanissimi, quę, ut uobis obsequerer, de Cispadana Gallia ab autoribus excerpsi. *Senogallia.* *Metaurus fl.* *Fanum Fortunæ.* *Marchia Anchonitana.* *Picenum.*

De Alpibus. CAP. V.

HAec cum dixisset Otho, decurso uelut sui laboris spatio, subticuit. Tunc Bonauentura, Quoniam, inquit, estis in regno meo, uideor mihi pro facilitate uestra posse me tyrãnidem exercere. Id cùm silentio omnes affirmassent, Puellam huc formosissimam, inquit, Castillionæus, sine uestibus adduxistis: Cum itaq; ipse mysta sim, nolo ipsam intueri, ni ab aliquo uestrum uestiatur prius. Quamobrem pro mea, quæ in te semper fuit singularis obseruãtia, cùm propter necessitudinem sanguinis, tum propter eruditionis candorem obsecro te Nicolaë Castillionæe, ut Alpium, quibus hæc nostra Gallia indui uidetur, nomen-

claturam nobis absoluas. Locumq́, inquit Castillionæus, precibus non relinquam tuis, qui mihi es charissimis charior: uerum, ut breuitatis imitator sim tuæ, rem ipsam aggredior. Alpes, quarum pro disiunctione locorum diuersa sunt nomina apud Latinos, Græci sola appellatione Cimenios montes uocant. Ab eodem autem loco & Alpes & Apenninus initium capiunt. Strabo ad Genuam Liguriæ metropolim, & Occidentis emporium frequẽtissimum, Alpium & Apennini exordiũ reijcit. Dı autem Brutus ad Vada Sabbatia: & hallucinari ne uidear uobis, eius uerba subiungam: Ille enim it passim, ego ordinatim, quacunque iuit ergastula soluit, homines arripuit, constitit nusquam priusquàm ad uada uenit. Quem locum uolo tibi esse notum. Iacet inter Apẽninum & Alpes impeditissimus ad iter faciẽdum. Videtis ergo harum regionum loca à Latinis, quàm à Græcis diligentius excuti. Ipsum autem Apenninum à boum uel copia, uel præstantia dictum crediderim. Apis enim Aegyptiorum lingua (ut uult Solinus) bouem significat. Titus autẽ Liuius ab Hercule, quem in summo montis uertice cultum maiores nostri Penninum uocabant, nominatum putat. Explodenda est eorum opinio, qui à Pœnorum transitu, tanquam hic mons ante Annibalis aduẽtum in Italiam nomine caruerit,

Cimenij mõtes.

rit,

rit, hæc iuga dicta arbitrantur. Sed id grammatici uiderint, quibus mos est contendere de lana (quod aiunt) sæpe caprina. Dionysius Afer hunc montem sic describit:

Μέσσῃ δ' ἀμφοτέρων παραπέπταται αὐσονὶς αἶα
Πολυτελής· τὴν μέν τε μέσην ὄρος ἄνδιχα τέμνει
Ὀρθὸν ἄτ' ἐκ στάθμης ἰθυμμένον. οὐκ ἂν ἐκεῖνο
Ἴδρις μωμήσαιτο σοφῆς ὑποεργὸς ἀθήνης
Ὅν ῥ' ἀπεννῖνον καλέουσι. Id est:

Hunc uerò sequitur Ausonia ora, quam mons quidem elatus admodum, & extensus ut stratera per medium secans, atque illum ab omni latere circumsepiens miro quodam ornamento, & insuperabili propè munimine uallauit. Nullus unquã architectus uidẽs negare poterit, quin fuerit Mineruæ opus. Illum incolæ Apenninũ uocant. Hæc de Apẽnino dicta sint, ad Alpes, quibus à Gallia, Germaniaque & Pannonia diuidimur, accedo. Verùm quoniam omnis mea de Alpibus futura est oratio, placet antè diffinire, unde Alpes dicantur: omnis enim (ut inquit Cicero) quæ à ratione suscipitur de aliqua re institutio, debet à definitione proficisci, ut facilius intelligatur, quid sit id, de quo disputetur. Hi igitur, quos in uicinia uidetis, montes, Alpes nominãtur: quòd maiores nostri (ut Seruius attestatur in quarto Aeneidos) montes altos Alpes uocarent. Quæ appellatio hac etiam tempestate Apẽnino, quà per Calphurnianum

Alpes unde dictæ.

nianum ſaltum in Tuſciam trāſitur, indita eſt. Cœlius Chalcagninus Alpes dictas putat à perpetuo niuium candore: ἄλφος enim maculam albam in corpore ſignificat. Feſtus Vitiliginem uertit, & alio nomine λευκὴ dicitur, tametſi λευκὴ profundius deſcendat: ἄλφος autem tantum ſuperficiem immutat. Cæterum (ut me ad prima recipiam) Alpes uel à uicinia ut maritimæ, uel à regibus ut Coctiæ, uel ab altitudine ut ſummæ, uel à populis ut Rheticæ, & Leopontiæ, nomina ſunt ſortitæ.

De maritimis Alpibus. CAP. VI.

Erunt igitur maritimæ Alpes, quæ à uadis Sabbatijs ad Monæci portū, & hinc & ad Vari fluminis hoſtia longis amphractibus, & lunatis cornibus extenduntur. Inter Genuam & Vada CC. & LX. ſtadia interſunt. Inde ad CCC. & LXX. ſtadia Albigaunum eſt oppidū: quod Merula flumine abluitur: hac autē tempeſtate Centa, quòd centum riuis augeſcat, nominatur. Hinc ad Monæci portum ſtadia CCCC. & LXXX. In quorum medio Albion eſt Intemelium hiſtoricorum monumentis celebratiſsimum, cum quòd per tempora Ciceronis Intemelij Bellienum Demetrij Vernam in uincula coniecere, quòd Domitium quendam uirum adprimè nobilem, & C. Cæſaris hoſpitem à contraria factione nummis acceptis ſtrangulauerat, ut autor eſt Cœlius: tum

Albigaunū. Merula flu. Centa flu. Albion Intemelium.

quòd

quòd fortunas huius oppidi Othoniana classis per mare Ligusticum excurrẽs prædæ exposuit: cumq; torqueretur mulier à militibus, ut, quem ipsa inter latebras abdiderat, filium proderet, uterum tortoribus ostendens, In hoc, inquit, latuit. Itaque mors parentis filio uitam tulit. Ab huius oppidi nomenclatura nõnulli arguunt: quòd à Sabbatijs Alpes initium capiant. Alpia enim prioribus seculis dicebatur Albia Intemelia: sicut & Alpionia. Nanq; hoc tempore (uerbis utor interpretis Strabonis) in Iapodes, mons excelsus horum ultima attingens, & Alpes ipsas Albium nominant, perinde ac eò usque extendantur Alpes. Monœci autem portus nec magnarum, nec multarum nauium capax est. Hic olim uenerabatur Hercules: & ab eo nomen oppido inditum est. Hinc rectò itinere ibatur ad Augusti trophæa: quam nunc Villam Francam uocant. Mox est Sallyium Nicæa. Ab hac urbe breuis est transitus ad Visionem, & hinc Anaonem, mox Antipolim, deinde ad Forum Iulij octauianorum coloniam Paulino Suetonio, & Iulio Agricola celebratissimam. A Foro rursus Iulij nauigatur per Sambracitanum sinum Citharistam, Imatras, & Massiliam. Huc usq; Liguria protendit, si Trogo & Eusthatio id scribẽtibus credimus. Inter Massiliam & Antipolim Sallyes Alpes tenent. Alciatus tam de re

Alpionia.
Monœci portus.
Augusti trophæa.
Villa Frãca.
Nicæa.
Visio.
Anaon.
Antipolis.
Forum Iulij.
Sambracitanus sinus.
Citharista.
Imatras.
Massilia.

literaria, quàm quis alius unquàm benemeritus, putat Alpes maritimas etiam Graias dici, ꝙ per eas Hercule duce Græci trãſierint. Ego (pace tamen tanti uiri dixerim) Alpes Graias eſſe putauerim, quę à Seguſio ĩ Auguſtã prætoriã protenduntur, autore Plinio, qui ait eam urbẽ in faucibus Graiarũ, Penninarũq; Alpiũ ſitam eſſe: per quas petimus Geneuam in ripis Lemani lacus, unde Alemani dicti ſunt.

De Coctijs Alpibus. CAP. VII.

INter Graias & maritimas Coctiæ ſunt Alpes, in quarum exitu uerſus Italiam Seguſium eſt. Eas Am. Marcellinus ita deſcribit: Hãc Galliarum plagam ob ſuggeſtus montiũ arduos, & horrore niuali ſemper obductos orbis reſidui incolis antehac penè ignotam, niſi quà littoribus eſt uicina munimina claudunt undiq; natura uelut arte circundata, & à latere quidẽ Auſtrali Tyrrheno alluitur, & Gallico mari: quæ cœleſte ſuſcipit plauſtrum: à feris gentibus fluentis diſtinguitur Rheni: ubi Occidentali ſubiecta eſt ſyderi Oceano, & altitudine Pyrenæi ſurgit. Vnde ad Solis ortus attollitur aggeribus Coctiarũ Alpium, quas rex Coctius perdomitis Gallijs ſolus in anguſtijs latens, inuiaq; locorum aſperitate confiſus lenito tandem timore in amicitiam Octauiani receptus principis, molibus magnis extruxit ad uicem memorabilis muneris compendiarias,

rias, & uiantibus opportunas, medias inter alias Alpes uetustas, super quibus comperta paulò postea referemus. In ijs Alpibus Cottijs, quarũ à Segusio oppido initium est, præcelsum erigitur iugum, nulli ferè sine discrimine penè tractabile. Est enim à Gallijs uenientibus prona humilitate deuexum pendentium saxorum altrinsecus uisu terribile, præsertim uerno* tempore, cum liquente gelu, niuibusq; solutis flatu calidiore uentorum per diruptas utrinque angustias, & lacunas pruinarum cõgerie latebrosas, descendentes cunctantibus planctis homines, & iumenta procidunt, & carpenta. Idq; remedium ad arcendum exitum repertum solum, quòd pleraq; uehicula uastis funibus colligata ponè cohibente uirorum uel boum nisu ualido uix gressu repentè paulò tutius deuoluũtur. Hyeme uerò humus crustata frigoribus, & tanquam leuigata: ideoq; labilis ingressum præcipitantem impellit, & patulę ualles per spatia plana glacie perfidæ uorant nõnunquam transeuntes: ob quæ callidi eminentes ligneos stylos per cautiora loca defigunt, ut eorum series uiatorem ducat innoxium: qui si niuibus operti latuerint, mõtanis defluentibus riuis euersi graues agrestibus præuijs difficile peruadũt. Hæc Ammianus. Ex qbus uerbis explodẽda est nõnullorũ, præsertim Baptistæ Egnatij, opinio, qui arbi-

* als, tepore

trati sunt, Alpes Coctias eas esse in quibus Genua Ligurum nunc metropolis cōtinetur.

De Saltu Iuliæ Alpis. CAP. VIII.

Saltus Alpis Iuliæ non in Italiam descendit, sed à Coctijs Alpibus excipitur. Incipit autem à Tricastinis & in Tricorios descendens uiatorem sistit in Coctijs. Per hunc saltum scribit Titus Liuius in Citeriorem Galliam Bellouessum se recepisse: fugassecq; Tuscos acie uictos ad Ticinum amnem. Hicq; nodus caussæ fuit multis erroris, putantibus Iuliæ Alpis Saltum, & Iulias Alpes eandem esse per Alpes uiam. Quis enim est, qui non sciat Tricastinorum Augustam inter Narboniensis Galliæ urbes à Plinio numerari inter Albam Heluorum & Anatiliam non procul ab Aptaiulia?

De Graijs Alpibus, quæ & Gratæ dicuntur ab aliquibus. CAP. IX.

Graiæ Alpes à Coctijs initium capiunt, & extēduntur usque ad Augustam prætoriam. Paulus Iouius uir cum miri candoris, tum eruditionis has Penninas esse contendit. Cuius autoritati non audeo refragari, quando ferè constet ex lectione Ptolemæi, Caturiges esse in Graijs Alpibus. Verum ex lectione Titi Liuij secus apparet, ut mox dicemus. Ex itinerario Antonini Pij habemus Tarātasiam & Octodurum esse in Graijs Pēninisq; Alpibus:

Tarantasia. Octodurum.

bus: cuius incolas alij Ceutrones, Centrones alij nominant: quos Strabo post Salassos collocat his uerbis: Post Salassos sunt Ceutrones, & Caturiges, & Veragri, & Nantuatæ. Octodurus pagus nunc est Sancti Mauricij non procul à Rhodano, ubi is se in Lemanum lacum exonerat. *Ceutrones.*

De Penninis Alpibus. CAP. X.

Titum Liuium si sequimur, facilis erit coniectura Penninas Alpes exordium sumere, & finiri ad Sesitem fluuium: cuius hæc sunt uerba: Id cum inter omnes constet: eo magis miror ambigi, quà nam Alpes transierit: & uulgò credere Pennino, atque inde nomen & iugo Alpium inditum, transgressum. Cœlius per Cremonis iugum dicit transisse. Qui ambo saltus eum non in Taurinos, sed per saltus montanos ad Libuos Gallos deduxissent. Nec uerisimile est, ea tum ad Galliam patuisse itinera: utique cum quæ ad Pēninum ferant, obsepta gentibus semigermanis fuissent. Hæc illæ. Si ergo Pennina iuga septa sunt semigermanis gentibus, quæ Heluetij sunt, quis dubitat Penninas crepidines initium capere ab Augusta prætoria? fallique Iouium uirum alioqui doctissimum? Omnes ferè tamen autores aiunt Annibalem in Italiam penetrauisse per Pēninas Alpes. Vt Seruius ī illo Vergilij carmine, Alpes immitet apertas. Quas pa-

tefecit non ſibi tantùm, ſed omnibus gentibus; quę ſecundum Catonem & Liuium muri uice tuebantur Italiam. Easq́ue Annibal poſt bella Hiſpaniæ quæ decem & ſeptem annis confecit, aceto rupit. Iuuenalis, Qui montem rupit aceto. Deniq́ue loca ipſa quæ rupit, Penninæ Alpes uocantur. Quàm liquidò hanc cõtrouerſiã Seruius tollat, nemo eſt ex uobis qui non agnoſcat. Cuius opinioni calculum adiecit Am. Marcellinus: Quæ Annibal, inquit, doctus à perfugis, ut erat expeditæ mentis & callidæ (loquitur enim de Penninis Alpibus) Taurinis ducentibus accolis per Tricaſtinos & oram Vocontiorum extremam ad ſaltus Tricorios uenit, indeq́ue exorſus aliud iter antehac inſuperabile fecit: exciſaq́ue rupe in immenſum elata, quanquàm cremando ui magna flammarum, acetoq́ue infuſo, quæ in ſolidis ſoluit per Druentiam flumen gurgitibus uagis in totũ regiones occupauit Hetruſcas. Cur autẽ Penninæ Alpes dicantur, diuerſa eſt opinio. Alij ſiquidem a tranſitu Pœnorum dictas putant. Plures ab uno uel acri incola iugi eius, norunt nomen inditum. Plurimi uerò ab eo, quem in ſummo ſacratum uertice Herculem Penninum montani appellãt. Quorum opinionem Petronius Arbiter his uerſibus affirmat:

– Exuit omneis

Quippe

Quippe moras Cæsar, uindictæq; actus amore
Gallica proiecit, Ciuilia sustulit arma.
Alpibus aërijs: ubi Graio nomine pulsæ
Descendunt rupes, & se patiuntur adiri.
Est locus Herculeis sacer aris, hunc niue dura
Claudit hyems, canoq; ad sydera uertice surgit:
Cœlum illinc cecidisse putes, non solis adusti
Mansuescunt radij: non uerni temporis aura
Sed glacie concreta rigens, hyemisq; pruinis
Totum ferre potest humeris minitantibus orbem.

Per has Alpes transisse C. Cæsarem idem refert Arbiter: & quanta difficultate is per Pennina loca euaserit, his uersibus expressit:

Sed postquàm turmæ nymbos fregere ligatos,
Et pauidus quadrupes undarum uincula rupit,
Incaluêre niues: mox flumina montibus altis
Vndabant modo nata: sed hæc quoq; missa putares:
Stabant, & iuncta fluctus stupuere pruina,
Et paulò antè lues iam concidenda iacebat.
Tum uerò malefida prius uestigia lusit,
Decepitq; pedes: paßim turmæq;, uiriq;
Armaq; congesta strue deplorata iacebant.
Ecce etiam rigido concussæ flamine nubes
Exonerabantur: nec rupti turbine uenti
Deerant: ac tumida confractum grandine cœlum.
Ipsæ iam nubes ruptæ super arma cadebant.
Et concreta gelu ponti uelut unda ruebat.
Victa erat ingenti tellus niue: uictaq; cœli
Sydera: uicta suis hærentia flumina ripis:
Nondum Cæsar erat: sed magnam nixus in hastam
Horrida securis frangebat greßibus arua.

De summis Alpibus. CAP. XI.

MEminit summarum Alpium Raymondus Marlianus: sed quæ sint, non satis aperte declarat: ait tamen has aperire uoluisse C. Cæsarem, ut cõmodiore itinere à Citeriore Gallia in Veragros esset transitus. Hac igitur cõiectura ducti alij, eas esse arbitrãtur, quibus est initium à Sesite, & finis ad Verbanum. Inq; ijs esse aiunt Varalle Alpinarũ gentiũ celebris præfecturæ municipiũ, & Ocellum, quæ nunc Ocellana domus appellatur. Ambo in Nouariensi agro sita, iuxta Ocellũ amnis Athiso dilabitur, exoneratq; se in lacũ Verbanũ. Nõ silentio inuoluẽdus est & Titi Liuij, & L. Flori error: q decepti similitudine nominis & Athisonis, & Athesis, Cimbros à Romanis in agro Veronẽsi deuictos fuisse, scripsere. Et si qui ex uobis hoc mihi credit minus, pedẽ referat (ut interim taceã Castra Mariana pagum in agro Nouariensi, & Diaria Eusebij Cæsariensis) ad monumẽta Plutarchi: qui ait Cimbros à Leopõtijs & Rhetis ulterius euagari prohibitos, per Alpes descendisse, in qbus est Athiso. Qua præterea ratiõe Sicciani populi, quorũ metrocomia est Varalle, inter Alpes Theutonũ regulos interceptos ad C. Mariũ uinctos adduxissent, si hæc apud Athesim gesta extitissent? sed redeo ad Alpes rursus quãuis defessus uestrã tamẽ in gratiã, ut intelligatis apud me esse antiquius

Varalle. Ocellum. Athiso flu.

antiquius nihil, quàm amicorum desiderio pro uiribus obsequi. In eisdem Alpibus est Mastaleo fluuius, qui in Sesitem penes Varalle præcipitatur. Non procul hinc est Bormanicum, oppidum à Gallis (ut non absurdum est credere) Narbonensibus conditum: quando apud Plinium legatur Bormanicum in ea Gallia, nõ procul à Caballione inter Aream, & Macinã. *Mastaleo fl.* *Bormanicũ.*

De Leopontijs Alpibus. CAP. XII.

HAs recto tramite Orientem uersus Leopontiorum Alpes sequũtur: quas ex sententia doctissimi Alciati eas esse diffiniemus, ubi sunt Suitenses: quibus ex Bilitionis castro in ripis Ticini anteq; Verbanum ingrediatur, Claronã recte tendimus. Bilitio hac tẽpestate Belinzona dicit: quę aliâs Insubrũ parebat Imperio: uerùm Sforciacorũ ignauia ducũ cũ pluribus alijs castris in ius Heluetiorũ redijt. Leopõtijs Græcam esse originem Plinius fatetur. *Bilitio.*

De Rheticis Alpibus. CAP. XIII.

LEopontiarũ Alpium finis Rheticis est initium. Fuêre autem Rheti ex his Tuscis uetustioribus, qui Galliã Citeriorẽ ante Romanorum arma incolebant, & postmodum pulsi à Bellouesso Celtarum rege in præruptas Alpium crepidines se recepere. Rhetorũ metropolis est Curia. Celebrantur uina Rhetica à Vergilio, cum inquit: Et quo te carmine dicã Rhetica? Rheticis enim præcipuus honor fue- *Rheti.* *Curia.*

g 5 rat,

Biberius Mero. rat, ut Plinius scribit, ante Tiberium Cæsarē, qui ob nimiam uini ingurgitationē dictus est Biberius Mero. Rheti hac tēpestate Grisones appellatur: & quanquàm fuerint duce Rheto, à quo & nomen accepere, Tuscorum coloni in linguam tamen & mores Heluetiorū transierunt. In exordio Rheticarum Alpium Vallis est Volturena Catonis commendatione celebratissima. Per eam in Lariū se fluuius Adduas exonerat. Quanta sit harum Alpium altitudo, mira ingenij ubertate Claudianus his uersibus expressit:

Grisones.

Vallis Volturena.

Adduas

Sed latus Hesperiæ, qua Rhetia iungitur oræ,
Præruptis ferit astra iugis, panditq; tremendam
Vix æstate uiam: multi ceu Gorgone uisa
Obriguere gelu, multos hausere profundæ
Vasta mole niues: cumq; ipsis sæpe iuuencis
Naufraga candenti merguntur sæpe Baratro.

De Tridentinis, Iulijs, & Carnicis Alpibus. CAP. XIIII.

Tridentum.

TRidentinas Alpes recenset Plinius in libris Naturalis historiæ, quas esse constat, ubi est Tridentum. In Tridētino tractu urbem condidit Anastasius Cōstantinopolitanus Imperator. Huius rei testem habeo ipsius Anastasij edictum ad circunuicinos Tridentinę regionis in hanc sententiam scriptū. NECESSITAS PVBLICA multorum debet deuotione compleri. Quia non decet paucos suscipere,

ſcipere,quod conſtat plurimis expedire,ne regia iuſſa tepefacta lenteſcãt,dum res utilis delegatur infirmis. In Tridẽtina ergo regione ciuitatem conſtrui noſtra præcipit autoritas:ſed quia territorij paruitas magnitudinem operis non poteſt ſuſtinere:hoc ſolicitudo noſtra proſpexit,ut acceptis mercedibus competentibus podaturam murorum omnes in cõmune ſubuehatis, qui uicinitate iungimini, ut accõmodato ſolatio ſecurius compleatur,quod paucis inexplicabile fore cognoſcitur. Hac ſcilicet cõditione definita, ut nullus ab his oneribus excuſetur, unde nec omnia domus excipit. Hæc ille. Verùm,quæ fuerit hæc urbs, quam condi mandauerit in Tridẽtina regione, adhuc ignoro. Tranſeo igitur ad Iulias Alpes,quibus ex Foroiulij tranſitur in Noricum. Eas ijs uerbis Am. Marcellinus deſcribit: Poſtea res Latio patefactę ſunt carẽtes aditibus: quę aliquoties dant magnorum Ducum repellere conatus, & pars quæ Illyricum ſpectat mollius edita, uelut incauta ſubinde ſuperatur. Latus uerò è regione oppoſitum Thracijs prona humilitate diruptum, hincq; & inde fragoſis tramitibus impeditum difficile ſcanditur, & nullo uetãte. Sub hac altitudine aggerum utrobiq; ſpatioſa camporum planicies iacet ſuperior, aduſq; Iulias Alpes extenta ita reſupina & pãda ut nullis habitetur obſtaculis, aduſq; fretum & Propontidem.

Alpes Iuliæ.

Alpes Carnicæ. pontidem. Alpium extremæ ſunt Carnicæ, unde Iulius Carnicus. Quanto Rom. ſanguine hæc loca per tempora Diui Hieronymi aſperſa ſint, ipſe declarat ijs uerbis: Horret animus temporum noſtrorũ ruinas perſequi. Viginti & eo amplius anni ſunt, quòd inter Conſtantinopolim, & Alpes Iulias quotidie Romanus ſanguis effunditur: Scythiam, Thraciam, Macedoniam, Dardaniã, Daciam, Theſſalonicam, Achaiam, Epyros, Dalmatiam, cunctasq́ Pannonias, Gotthus, Sarmata, Quadus, Alanus, Hunni, Vuandali, Marcomani uaſtant, trahũt, & rapiunt. Miror non adieciſſe illum Ciſalpinam Galliam, quam à Marcomanis uaſtatam fuiſſe, præſertim Inſubrum agrum circa Mediolanum, refert Flauius Vopiſcus, qui poſtmodum Aureliano imperãte tanta Clade Romanos ad Placentiam affecère, ut penè Romanum ſolueretur Imperium. Gignunt Alpes plures feras. Polybius autor eſt belluam in eis gigni, quæ habitu quidem eſt ad cerui ſtaturã collo duntaxat excepto, & uillis, quibus capro perquàm ſimilis eſt: geritq́ ſub mento carnis globum ad palmi magnitudinem capilloſum: huic caudam equini pulli eſſe tradit Polybius.
Lepores candidi. Habent & Alpes lepores candidos, quos hybernis menſibus pro cibatu niuem credunt eſſe: certè liqueſcente ea rutileſcunt annis omnibus. Item boues & equos agreſtes. Naſcitur quin

quinetiam in Alpibus saliunca, herba uerius quàm flos. Pannonia gignit hanc quoque & Noricus, Alpinarumque aprica urbium Hipporhedia tantę soliditatis, ut metallum esse cœperit, uestibus eam interponi gratissimum est. *Saliunca herba.*

De nonnullis fluminibus, & lacubus Cisalpinæ Galliæ. CAP. XV.

E montibus, quos Salassi colunt, duæ defluunt Duriæ. inter Augustam Taurinorum & Clauasium Morgus est, qui nunc Orchus appellatur, & fluuius alter quem Sturiã nominant. Inde est Sesites, quem Sicciam etiam uocant, unde Sicciani populi. Mox est Aconia inter Nouariam, & Sesitem. Et inter hanc & Ticinũ Terduplus. Ticinum Verbanus emittit: cui ob latitudinem Maioris cognomen est inditum. Forma ipsius lacus cocleæ similima est lunatis quibusdã cornibus biceps, alibi trigona; habet longitudinis stad. CCCLXIIII. latitudinis uerò XXXII. Quibusdam in locis ita arctatur, ut uix mille passus excedat: alijs tria, aut bina passuum mil. Natura interdũ ita placidus est, ut etiam nautarum negligentiam sustineat: sæpenumero ita cõtractę frontis est, & æstuantis, ut eorundem peritam audaciam deterreat. Scopulos habet non Ceraunijs, non Scyllaceis, aut Cianeis inferiores, qui uentis & undis adeò oblatrãt, ut Vergilianum illud per eas partes transeuntibus occurrat;

Duriæ fluuij duo. Morgus fl. Orchus fl. Sturia fl. Sesites fl. Siccia fl. Aconia fl. Terduplus fluuius. Ticinus fl. Maior lacus. Verbanus lacus.

Et

Et gemitum ingentem pelagi, pulsataq; saxa,
Audimus longè, fractasq; ad littora uoces:
Exultantq; uada, atque æstu miscentur arenæ.

Ticinus flu. Huic lacui Ticinus ex Leopontinis Alpibus deriuans immiscetur: tantoq; impetu per Verbanum fertur, ut multo spatio supernatet. Regio circumadiacens adeò felix est, ut uerna temperie, & herbarum luxuria facilè cæteris antecellat: & ideo non desunt, qui Verbanum à uerna temperie dictum putent. Huic exordium est ad Magadinum uicum: mox paulatim arctatur, inde erumpens ut Propontis expatiatur: iterum premitur, & denuo panditur ut mare Euxinum. Tandem ad Sextas calendas (uici nomen est, quem Sextium uocant) clauditur: atq; illinc Ticinus erumpit. Cæterum undiq; frequētissimis municipijs, & portubus ornatur. Siquidem in ea parte, quæ Insubribus est opposita, sunt Locarnum, Ascona, & Insulæ cuniculares duæ à copia eorum animalium in illis stabulantiū dictæ, mox est Brisagum, deinde Canobium coriaceç mercis emporiū. Non procul hinc in profundo lacu ruinæ, & disiecta fundamenta Castri Malpagi à præternauigantibus cōspiciuntur: quod olim (ut scribit Machanæus in cosmographia Verbani lacus) à quibusdam pyratis, quos Mazarditas uocabant, ad iniuriam & populationem Verbanicolarum, conditū felicissimo circumadiac

Magadinus uicus. *Sextium.* *Locarnum.* *Ascona.* *Insulæ cuniculares.* *Brisagum.* *Canobium.* *Castrū Malpagum.* *Mazarditæ.*

adiacentium populorum euentu Medioláneses subuerterunt, pyratis ad unum saxo ad collum appenso submersis. E' regione Malpagi uestigiorum Isellæ sunt peninsulæ duæ uulgatissimum piscatorum diuersorium. Ab Isellis Pallantiam transitur. Quam Volateranus Polentiam esse scripsit, ferè nominum similitudine deceptus. Hoc municipium ramus Verbani (ita nautæ appellant) longitudinis mil. pass. ambit. Illinc nauigatur Intram, & ab ea mox Aronam: quam scitis cùm natura loci, tum arte munitissimam Gallorum Transalpinorum exercitum excepisse sub Armiralo: qui eam & classe, quam ad hoc opus præparauerat, & terra oppugnabat: & tentata infeliciter, & sæpius expugnatione eam dereliquit. Dictam ipse crediderim Aronam, quasi oronam, hoc est, montanam. In littore autem quod Insubres tenent, sunt Machanum, ubi Machançus uir eruditissimus, quem ipse in Augusta Taurinorum Plinium Naturalis historiæ interpretantem audiui, natus est. Louinium, Germignaca, Arx Traualiæ, Lauenum, Acerræ, Hisprium quasi asperum ob saxorũ difficultates, & nouissimè Angleria Vicecomitũ titulo Comitatus insignis. Quam Philelphus in gratiam Philippi Vicecomitis ineptissime scripsit ab Anglo quodã ædificatam, eumq; Hectoris fuisse filium comminiscitur. Et hanc ob causam ipse Philelpho dementior

Isellæ peninsulæ.
Pallantia.
Vol. error
Intra.
Arona.
Machanum.
Machanæus
Louinium.
Germignaca.
Arx Traualiæ.
Lauenum.
Acerræ.
Hisprium.
Angleria.

demētior uelut ab Hectore genitus Angli cognomen assumpsit. Hîc cū subrisissent omnes, Castillionæus: Putemus, inquit, Marte potius Alciato ab Anglis Saxonibus, qui cum Longobardis in Italiam uenerūt, esse & conditam, & denominatam Angleriā: uel saltem auctam. In hoc municipio cernere fuit (nam eorū partem Philippus Archintus ad exornationem ædium suarum Mediolanum transferri curauit) uetusta monumenta, elaboratos tumulos, urnas, templa, cryptas, porticus, columnas, idq; genus uetustatis insignia. Alpinarum (puto) gentium præfectura olim fuit: in qua sub Carolis, Berengarijsq; Impp. ius dicebat, qui delectus fuisset ad hunc magistratum à Comite Mediolanensi, & hanc ob causam Vicecomes nominatus: à quo postmodum præclarissima Vicecomitum fluxit appellatio. Declinante enim Imperio Romano, cum Anastasius imperaret, inuenio urbium, & prouinciarum alias per diuersos magistratus solitas regi. Prouincias per Comites, Romanam urbem per Præfectum, Neapolim, & Syracusas rursus à Comitibus administratas fuisse, epistolæ Anastasij Imperatoris ostendunt. Rhetijs Alpibus Dux præerat, qui ferocissimis gētibus & agrestibus obstaret: erantq; Alpes illæ per ea tempora Italiæ portio minima. Lego præterea fuisse Comites sacrarum largitionum: quibus prouinc

Angleria (handwritten margin note)

Vicecomites.

Comites sacrarum largitionum.

prouinciarum iudices audiebāt: & quibus imprimendarum pecuniarum fuerat munus iniunctum. Erant & priuatarum actionum Comites, quibus demandabatur castitas iuuenū, & securitas mortuorum. Reperietis quinetiā patrimonij Comites, quorum partes ostendit epistola Anastasij, cuius est initium: Antiquae cōsuetudinis ratio persuadet. Nec deerant domesticorum Comites. Qui igitur Comitis alicuius eo absente uices gerebat Vicecomes dicebatur. Similis est Vicedominorum familiae nomenclatura; quae olim dignitatis potius, q̃ familiae fuerat appellatio. Mercurium (ut redeam tandem unde discesseram) ab Angleriatibus cultum fuisse plura monumenta sunt inditio. Qualia haec sunt:

Priuatarum actionum comites.

Comites patrimoniorū.

Comites domesticorum.

MERCVRIO
Q. VITALIS
QVINTIONIS FIL.
V. S. L. M.

Item alterum.

MERCVRIO
C. ALBINVS C. F. O. V. F.
MASCELLIO IIIIVIR. *A. P.
PRAEF. I. D. IVDEX V. DEC.
NOMINE SVO ET IVLIAE

*Vel potius ALP.

 INGEN

INGENVAE VXORIS ET
ALBINIORVM
IVLIANI MASCELLIONIS
INGENVAE MONTANAE
LIBERORVM SVORVM
V. S. L. M.

Porrò Verbani accolæ Mercurium colebant, non tam quòd mercibus, hortisq́; quàm quòd aquis præesse putaretur à uetustioribus, & portuum custos. In Verbanum se lacum duo lacus exonerant: alter ab Occasu ex agro Nouariensi, quem Ortæ lacum nominant: alter ab Oriente cui Lucano ex adiacenti oppido nomen est: ambo autem pisculenti admodum: Mediò autem Verbanus est uelut Alpinarum aquarum rex & dominator.

Lacus Ortæ. *Lacus Lucanus.*

De Lario lacu, Addua, & alijs fluctibus Alpinis. CAP. XVI.

Verbanum sequitur Larius eo longitudine, latitudine autem minor longè: quem alij à fulicarum copia dictum putant: λάρος enim Græcis, nobis est fulica. Alciatus à suauitate larium denominatum existimat. Ego autem à Larone siue Larunte, quæ uox Hetruscorum lingua (ut autor est Cato in Originibus) significat principem: Ad quam significationem Vergilium allusisse facilè quis mihi persuaserit, cum inquit:

λάρος

An'ne

An'ne lacus tantos? te Lari maxime?

Circa Larium sunt mõtes aspectu fontium, & oliuetis, ac citrorum copia suauissimi. Quorũ delitias Claudianus his uersibus expressit,

Protinus umbrosa uestit qua littus oliua
Larius, & dulci mentitur Nerea fluctu.

In hunc lacum descendit Adduas ex Rheticis (ut iam dixi) montibus præcipitatus: unde & Danubius, qui & Ister appellatur. Ipse autem fluuius hemicyclari forma agrum Insubrũ circuit: ex quo Eurypũ Franciscus Sforcia, huius nominis primus, Mediolanum deduxit. Inter quod & fluuium sunt populi Græcæ originis Orobij sub Insubribus. Adhuc extat antiquitatis uestigium nominis corruptio: siquidem mons Robius aliud est nihil quàm mons Orobiorum: qui nunc Briantei nominantur, quorum metrocomia nunc est Vicus Martis. Adduas autem è Lario erumpens primo Glaream Adduæ efficit, quam antiqui Fulcherias insulas uocabant, ut attestatur Georgius Merula, mirus antiquitatis uir obseruator. Quo in loco me puero Veneti à Gallis Transalpinis, & Insubribus auspicijs Ludouici Gallorum regis funesta clade protriti sunt. Emicuêre eo in prælio Comitis Ludouici Barbiani, qui Insubrum dux erat, ut attestantur hæc carmina, & fortitudinis exempla, & rei bellicæ peritia:

Adduas.
Orobij.
Mons Robius.
Briantei.
Vicus Martis.
Insulæ Fulcheriæ.

Hæc mihi quæ tenui manant è paupere uena
Fudit in Albrici nostra Thalia decus.
Cuius posteritas celebres mirata triumphos
Grandisona forsan tollet ad astra tuba.
Nanq; Sophoclæo celebrari dignus honore,
Dignus & andini carmine uatis erat.
Qualiacunq; tamen non dedignabere: si te
Tangit honos atαui famæ, decusq; tui.
Hic Decios, alter Fabios miretur in armis,
Et geminos belli fulgura Scipiadas.
Aetatum quoscunq; gradus percurreris, ille
Hæreat ingenio, consilioq; tuo.
Nam licet ad laudes nullo accendaris Achille,
Sæpe iuuat celeri subdere calcar equo.
Auguror, illius summos æquabis honores,
(Certa fides) uatum pectora numen habent.
Addula non negat hoc, cuius tua dextera nuper
Sanguineas Veneto sanguine fecit aquas.
Fluminis in ripa Veneti ulteriore superne
Metati fuerant ordine castra Duces.
Eminus hinc magno tormenta excussa fragore
Grandinis in morem regia castra petunt.
Sternuntur paßim peditumq;, equitumq; cateruæ,
Aerea & in trepidos machina sæuit equos.
Haud tantam passus stragem spectare suorum
Rex pius, hinc subitò territa castra mouet.
Forte tripartito dum digerit ordine turmas,
Et parat in tuto figere castra loco:
Incidit in Venetas acies, agmenq; supremum:
Nec mora, pugnandi copia utrinq; datur.
Tollitur in cœlum clamor, pugna aspera surgit:

Terrib

Terribili sonitu territat arua tuba.
Qualiter ætherea fulmen torquetur ab arce,
Iusta Panompheum cum quatit ira Iouem.
Taliter aduersis audaci pectore signis
Fulminat Adriaci dextra cruenta ducis.
Pellitur ecce gradu turpi formidine pubes
Gallica, & attonito pectore Vasco fugit.
Vicimus, exclamat paßim Liuianus: & inde
Pugnat ad exemplum cætera turba Ducis.
Instat, & hortatur Latias in bella cohortes,
Atque alacer multa cæde cruentat humum.
Bis pulsi ceßêre equites, bis terga dedêre:
Bis pallor uisus Regis in ore fuit.
At tibi Barbiacæ lux ô clarißima gentis
Venit in Adriacas impetus ire manus.
Inuictiq; ducis uim ui detrudere, & ore
Comminus intrepido conseruisse manus.
Horrifico nec te terrent tormenta boatu,
Quæq; uolant docta spicula missa manu.
Nec quòd penè puer dubium certamen inires,
Vsqueadeo dulci laudis amore furis,
Vt ferrum ferro admotum, & dextera dextræ,
Non re ferram dederis quot Ludouice neci.
Talis in Hectoreas ibat furibundus Achilles,
Talis in Argolicas Hectoris ira manus.
Exemplum mirata tuum trepida agmina campis
In pugnam referunt uicta pudore pedem.
Sic modò quæ nimio uertebat terga timore
Pugnandi studio Gallus in arma ruit.
Ecce uolat uersis tandem Victoria pennis,
Vergit & in nostrum cæde cruenta latus.

Turpiter en uictis iam cedit uictor: ubique
Et Veneto paßim sanguine terra rubet.
Qui superant rari præda spoliantur, & armis:
Castraq; iam capto capta fuere duce.
Rex bene pro meritis meritos discernat honores,
Debetur capiti multa corona tuo.
Macte animo, macte ingenio, sic itur ad astra
O decus, ô patriæ præsidiumq;: Vale.

Tunc Bonauentura, Oblectauit me, inquit, hęc tua cantio: sed optarem à te scire, quando è sacro musarum fonte tam luculenter biberis. Non sunt (inquit Castillionæus) domi nostræ hæc nata carmina: sed aliunde accepta iucunditatis gratia uobis retuli, sed ne sis molestus: obsecro, ut quàm primum ad metam ipse perueniam, & uos missos faciam. Longobardorum in historijs legi, & Gotthorũ, in lacu Lario fuisse insulam, quam Comacinam uocant, in qua Francilio Romanorũ Dux primò, postea Gotthorum, & mox Longobardorum reges immensos thesauros condidere. Hunc lacum mirum est ciconias, quibus omnis Transpadanus tractus abundat, non transuolare. In Adduam ex Bergomatum montibus Brembus fluuius irrumpit, defert etiam secum ex eisdem ferè Alpibus Serrium in Padũ.

Comacina insula.

Brembus fl.

Serrius fl.

De reliquis Cisalpinæ Galliæ lacubus, & fluuijs ex Alpibus in Padum influentibus. CAP. XVII.

In

IN agro Insubrum XVII. lacus, flumina autem LXIII. esse Blondus attestatur, eorum tamen nomina non recenset. Non me tamen fugit esse Eupilim, qui Lambrum emittit Vmbronem ab alijs dictum. Est & Lambrus alter, quem Insubres Meridianum uocant, & Orona altera, qui pariter excipiuntur à Lambro, quem emittere Eupilim diximus. In quorum confluenti Sanctus est Angelus oppidum elegantissimum: quod Ludouicus Barbianus expugnauit, cùm illud ualido præsidio Veneti teneret. Deinde Sebunus est lacus, qui nunc Isseus appellatur, hic Ollium emittit fluuium. Ex Brixiano agro Mela, Broccho, & Morma torrentibus acceptis defertur in Padum. Ex Tridentinis Alpibus Sarca fluuius effluit. Benacus lacus est Veronensis agri citrorũ copia odoratissimus: ex eo Mintius egreditur. In cuius ripa oppidũ est, quod nunc Gouernum uocamus, quo in loco Leo ecclesiæ Romanæ episcopus Attilã Hunnorum regem, ne Italiam inuaderet, precibus deflexit. Athesis fluuius ex Alpibus deriuat: mox est Medoacus, quem nunc Bachilionem Veneti nominant: mediò hic Vicentiam diuidit. Nouissimi fluuiorum sunt Timauus, quẽ hac ætate Brentam uocari Blondus asserit, Sisinus, Musio, Anaxus qui nunc Planus, Vayanus, nunc Calorius, Liquentia, ex Opitergi-nis

Eupilis fl. Lambrus fl. Vmbro fl. Orona fl. S. Angelus opp. Sebunus lacus. Isseus lacus. Ollius fl. Mela fl. Brocchus fl. Morma fl. Sarca. Benacus lacus. Mintius fl. Gouernum opp. Athesis fl. Medoacus fluuius. Bachilio fl. Timauus fl. Brenta fl. Sisinus fl. Musio fl. Anaxus fl. Planus. Vayanus fl. Calorius. Liquẽtia fl.

Liuentia. nis montibus nunc Liuentia, in quem influit Meduna fl. Meduna, Alsa nunc Liminius. Hæc sunt flu- Alsa fl. mina quibus uninuersa Cisalpina Gallia uer- Liminius fl. sus Alpes irrigatur: nunc ea, quæ Apenninus emittit, enumerabo.

Cispadanam Galliam quæ flumi-
na alluant. CAP. XVIII.

CIspadanã Galliam fluuij plures alluunt ex Apennino: & ita quandoque eam partẽ occupant, ut nisi summo cum periculo loca illa inter Padum & Apenninum peragrentur: & sæpenumero adeò stagnãt, ut nullis uiatoribus sit transitus. Plures enumerat Plinius, uerun- Borbus fl. tamen multos prætermisit, ut Borbũ torrentẽ, Tanarus fl. cuius sunt initiũ Aquæ Statyellorũ Ligurũ: Ratus fl. Mox est Tanarus, quẽ aiunt torrentium XII. Scriuia fl. illuuione augeri. Ratum Plinius appellat, quẽ Iria fl. nos Scriuiã, Georgius Merula Iriã putat appel Coronus fl. lari: Serraualle oppidũ ferè alluit. Penes Viche Vicheria un riã Coronus est torrens. Vicheriã autẽ dictam de dicta. crediderim, quod Iriæ, cuius meminit Antoninus Vicus Iriæ. Pius, urbis uices gerat. Sed anteque ulterius pro Statola fl. grediar admonẽdos uos arbitror Ratũ à Paulo Albianũ op. Iouio Statolã dici, in cuius hostio est Albianũ. Copa fl. Hunc sequitur Copa torrens, & illũ Tunnus, Tunnus fl. à quo alluitur Sanctus Ioannes agri Placẽtini S. Ioannes opp. oppidum. Illinc rectà itur ad Trebiam Roma- Trebia fl. norum clade celebratissimus. Niciam à Pli- Nicia fl. nio dici putarim, quem recentiores Nuram Nura fl. appel

appellant apud Fidentiolam. Illum Tarus se- *Tarus flu.*
quitur, ut interfluentes Rarū, Ardam, Ocham, *Rarus flu.*
Conium torrenteis prætercam. Oritur Tarus *Arda flu.*
ex colle Bardonis; in cuius cacumine mona- *Ocha flu.*
sterium est Luthprandi Longobardorum re- *Conius flu.*
gis liberalitatis typus. His in locis Gabellum *Gabellus fl.*
fluuium Plinius collocat: Qui sit, coniecturis
non assequor. Adeò ob Gotthos, cæterosq́;
barbaros mutata ferè sunt omnium rerum no-
mina, ut frustra Samnium quæramus in Sam-
nio. Deinde Parma est, quem auget torrens *Parma flu.*
Bagantianus. Lentiam non procul à Brixello *Bagātianus*
Padus excipit. Rhegium uersus Crustulus *flumen.*
torrens mediò secat uiam Aemiliam. Paulò *Lentia flu.*
ulterius progredienti Sicla, qui Salcinium in- *Crustulus fl.*
greditur, torrens occurrit. Huic ferè inhæret *Cicla flu.*
Sculterna, qui nunc accolis est Panarus, in quē *Salciniū flu.*
nō procul à Mutina Formigo fluuiolus ingre *Sculterna fl.*
ditur. Inter Sculternā & Samogiam torrentē *Panarus flu.*
fuit Forum Gallorum à Ser. Galba, clade Ro. *Formigo fl.*
celebratum. Ap. Alexandrinus Celtarum Fo- *Samogia fl.*
rum nominat. Nunc Burgum Frācum appel- *Forum Gal-*
lant, non longè à Perticeto. Per hæc loca Cla- *lorum.* *Burgus Frā-*
terna uetus oppidum est: Quadernam nunc *chus.*
appellari audio cum eiusdem nominis torren- *Claterna op*
te: qui postmodū ad Caballos dilabitur: uicus *pidum.*
sancti Petri Silere alluitur. Qui penes Bono- *Siler flumē.*
niam fluuius præterfluit Rhenus est. Qui ue- *Rhenus flu.*
rò Immolam, quæ uetustioribus Forum Cor-

h 5 nelij

nelij fuerat, quod constat à Narsetis militibus esse prædæ expositum, & subuersum. Vatrenus est amnis. Mox fit obuiã Senius fluuius, in cuius ripis Cunium fuerat oppidum ditissimum, quod hac ætate adeò dirutum est, ut cum ubiq; aretur, ignoratur prorsus, ubi extiterit. Cuius fuit Comes Albricus Barbianus Italicæ militiæ reparator: qui tametsi adulescens esset, accitus tamen est à Bernaboue, qui tum in Insubribus primas parteis obtinebat. Electus cum fuisset igitur copiarum Bernabouis ductor, in Britones, Bauarosq;, & Anglos castra mouit: qui eo tempore Italiam uastabant. Variante itaque fortuna cum profligati essent à Barbaris Insubres, inter multos quoque captus est à Barbaris Albricus: quem militari more, ut hostes dimitterent, nullis rationibus, aut legibus adducerentur, Bernabos Vicecomes argẽto (quoniã Barbaros hoc auaritiæ morbo maximè laborare cognouerat) ad trutinam, quanti ponderaret, appenso, sicut auro Hector à Priamo, redemit. Albricus ergo liber adeò barbaros per uniuersam Italiam exagitauit, ut XL. mil. equitum eorum trucidando ab Italia expulerit. Cineribus igitur huius quicunq; Itali generis militiam agunt, adeò debent, ut qui eloquentiam exercent Ciceroni, aut Demostheni. Nemini enim dubium est, tot bellacissimos duces, ab ipsius disciplina, quot

Vatrenus fl.
Senius flu.
Cunium op.
Albrici Barbiani laus.

quot ex equo Troiano prodijsse. Sed hæc satis de his dicta sufficiant. Hoc in tractu Anomi, Senij, & Vatreni fluminum confluenti scelestißimum Octauij, M. Antonij, & Lepidi triumuiratum, quo uniuersæ Italiæ nobilitas sublata est, conflatum esse aiunt nõnulli. Non longè illinc est Tiberiacum oppidum, quod deinde Caballos alij dixêre, modò Bagnacauallum nuncupatur, ut autor est Blondus in suis historijs. Inter Forum Liuij & Salsubium à salso fonte olim ibi scatente denominatum, quod nunc Carum uocant, Montonus torrens interfluit, è cuius mõtis regione Tyberis oritur. Proximè huic Hedesis agri Rauennatis amnis accedit. Mox prætereunt duo fluuioli quorum uni Auexa, Beuanus est nomen alteri. In Apennini colle Brintanorum Forum uisitur: quod alij Forum Pompilij nominant, nunc Bretonorium uulgus appellat. Iuxta quod constat à Visigotthis Romanos truculentißima clade esse concisos: & mox Romam ab eisdem & prædæ expositam, & flammis multis in locis esse consumptam. Hãc nouißimè urbem Longobardi uastarunt. Ad Ceruiam salinis celebrem Sapis defertur ex iugis Apennini. Vltimi sunt Ariminus, quem Maridam loci illius accolæ nominant, Crustumium, quod Concham. Et Rubicon Galliæ Cisalpinæ uersus Italiam limes. Non procul à Methauro

Tiberiacum oppidum.
Caballi.
Bagnacauallum.
Mõtonus fl.
Hedesis flu.
Auexa flu.
Beuanus flu.
Bretonoriũ.
Sapis flu.
Ariminus fl.
Marida flu.
Crustumium flu.
Concha flu.
Rubicon fl.

Methauro fluuio mons est Asdrubalis, nunc Asdrauallis est, quo in loco uictum constat Asdrubalem, & obtrũcatum à Romanis. Hæc ferè habui, quæ de lacubus ac fluuijs dicerem huius nostræ almæ regionis: quos materna ferè lingua potius dixisse placuit, quàm eos silentio inuoluere. Nam hæc uocabula, quæ nunc sunt noua, fient olim uetera: nam & illa quæ nunc sunt uetusta, erant olim noua. Non eram, inquit, Bonauentura, sermonem tuum rupturus, nisi te prius inspexissem in portum uela deflectere. Quamobrem quò ex deuinctis tuo nomini deuinctiores efficiamur, te omnium horum uerbis oro, ut nos certiores facias, cur sacro diademate Moguncíacis municipibus ornandi Imperatores Germanos concessa sit facultas.

De translatione dignitatis coronandi Imperatores à Mediolaniensibus ad Moguncíacos. municipes. CAP. XIX.

SVper hac re (inquit Castillionæus) ut absolutius expediaris, uerba doctissimi Alciati nunc adducam. Post Othonem secundum, inquit, filius, & nepos rerum potiti sunt. Ex his nepos, qui Otho tertius est dictus, sua autoritate Gregorium Quintum origine Saxonem pontificem creauit: quem cum Romani non ferrent, Crescentio autore, quem honore Consulatus insigniuerant, ceu adulterum eijciunt: Ioannemq;

Gregorius V. Papa.

Ioannemq́ Placētinum in sede apostolica col- locant. Erat is doctrina, diuitijsq́ perillustris. Acurrit statim è Germania Otho: & Grego- rium restituit. Crescentium Ioānemq́ fide data impune eos de Adriana arce elicit: & alterum uita, alterum oculis priuauit. Gregorius, siue ut Romanos ulcisceretur, siue patriæ suæ, & Othoni plurimum tribuere uolens, sanctionē de imperatorum comitijs tulit: in quibus di- gnitas eligendi imperatorem ad Germanos translata est. Cæterum Othone tertio ex hu- manis sublato Gregoriana lege Henricus pri- mus ex Gubelingo oppido Noricus primus suffectus est: sed eam legem nihili facientes maiores nostri Longobardi Ardoinum Epor- rhediensem Marchionem Italiæ regem Me- diolani coronant, & ungunt. Sunt qui conuo- catis finitimarum urbium principibus, atque episcopis imperatorem quoq; salutatum scri- bant. Is aduenienti Henrico obuiam factus ex itinere prælium committit, & egregiè hostem uicit. Repulsus Hēricus cum Heriperto Me- diolaniensium Archiepiscopo fœdere icto, re- paratoq́ exercitu reuertitur, & Ardoinum acie superat: & more maiorum Mediolani co- ronatus in Germaniam, unde uenerat, reuerti- tur. Henricum secutus est Conradus Sueui generis. Aduersus hunc ne rex salutaretur Italiæ, Longobardi coniurant. Cum ergo Me- diolanum

Ioānes Placētinus Papa.

Cōradus Imperator.

diolanum ueniſſet, ingreſſu prohibitus eſt: cumq́ue hanc urbem fruſtra aliquando obſediſſet, tandem re infecta receſsit: ſiue (ut aiunt) miraculo, & oſtentis territus, ſiue ut horum uelamine ſuæ fugæ dedecus tegeret. Accepit is Modoętiæ (ita hoc municipium Alciatus frequenter uocat, quod nos Moguncìacum) agri Mediolanienſis ad decimum lapidem imperialia inſignia, parum referre exiſtimans ubi corona redimeretur, dum in Inſubribus hoc fieret. Cuius exemplo ut alij quidam ex Cæſaribus urbe Mediolano excluſi coronam imperatoriam Mogunciæ accepere: & qui ulterius progredi non potuerunt, Alexādriæ eam ſumpſere. Sed Mediolanienſes has coronas in contemptum paleas uocant priſco loquendi more, quo uilis res, & nihili palea dicitur: ex quo & Ariſtophanes inquilinos Atticos paleam ciuium nominat in antiqua Comœdia.

Mos coronandi imperatores.

Coronandi autem imperatoris hic mos obſeruabatur. Ante aram pontificijs ueſtibus indutus Antiſtes, petentem ſe coronari Romanorum regem, ſacro oleo dextro in humero perlinibat: in medico dextræ manus digito anulum mox collocabat: deinde enſem nudum tradebat: ſubinde capiti coronam, dextræq́ue ſceptrum imponebat: Hancq́ue omnem ſolēnitatem publicis documentis iubebat eſſe teſtatam. Sceptri faſtigio pomum aureum ſtabat,

Modoetia est Moguntia

bat, quo Asiæ, Africæ, & Europæ inscriptio breuis inest. Supra pomum crux aurea inseritur, uel ut recordetur se Christianum esse, uel ut Christianos tutetur. Obseruatum quoque inquit Alciatus esse Mediolani, ut his peractis, qui ex Angleriæ Comitibus dignior sit, pedem dextrum, & qui ex Cottarum familia, quæ adhuc Mediolani clarissima est, sinistrum osculo tangat, imperatoremq; humeris ferat uterque sublatum in prætorium. Qua in re fidem ipse suam Alciatus non obstringit, cum didicerit Cottarum ex genere fuisse Ardericum Archiepiscopum, & ab eo regni insignia Berengarium secundum suscepisse. Sublato ab humanis Conrado tres Henrici continua seria imppp. subsecuti sunt: qui licet Romam contēderint, & augustale diadema sumpserint, Mediolani tamen (quod equidem sciam) id ornamenti non accepere. Alciatus armis Rodulphi in Germania, & Matildis in Longobardia exercitos arbitratur non potuisse regni Italiæ coronam consequi. Successit Lotharius Henricorum hostis ex professo Saxonū Dux: qui omnem Germaniam seditionibus uexauit. Iccirco ex Henrici Impera. defuncti sorore genitus Conradus Honorio Pōtifice Romano fauente imperatorem se dixit, & in Cisalpinam Galliam properans ab Anselmo Pusterlensi tunc Mediolaniensium Antiste Modoēciæ regni

gni Ro. sceptra suscepit. Formidolosum opinor præsuli fuit intra urbem eum cum tanta Germanorum manu, iuxta illud Plauti, Barbarum hospitem qui suscipit, sat litium habet, recipere. Subsecutus est & Lotharius, atque per Rhetica iuga Romam contendit. Scribit Otho Frisingensis Antistes, qui & Rubrobarbi patruus fuit, siue copiarum paruitate, siue Conradi amore contemptui Italorum fuisse. Ab his putāt Guelphorum & Gibellinorum perniciosa nomina in Italia primum cœpisse. Successit Lothario Fridericus Rubrobarbus: inter quem, & Alexandrum Pont. uehemens exorta seditio est. Itaque ad arma si quando aliàs atrocissimè cōcursum est. Raptim igitur, ut erat natura præceps & ferus Rubrobarbus maximo non solùm barbarorum exercitu, sed etiam uicinorum populorum, ægreferentium quòd Insubres longè lateque dominarentur, & eorū res florerent, suppetijs adiutus Mediolanum copijs cingit. Itaque cum neque à Pontifice, nec aliūde subsidium speraretur, adeò uniuersam Italiam timor exterrefecerat, ciues libertatem à Rubrobarbo redemere datis argenti libris sex mil. Mox Moguntiaci imperatorio diademate redimitur: quod oppidum in ripis Lambri, quem Blondus Vmbronem uocat, Rediuicus eorum temporum scriptor Modoitium. Erat Rubrobarbus lingua, studijs,

Guelphi. Gibellini.

Fridericus Rubrobarbus Imper.

Lambro/: fl. Vmbro.

dijs, moribusq́ ipsis planè barbarus, hoc est, ignauus, perfidus, ferus implacabilis. Huiusce rei indicio sunt certissimo contra ius gentium uastatæ urbes opulentissimæ Asta, Dertho, Cherium, Lacmellum, & Spoletum. Mediolanienses igitur cum & aduersus pacem initã, & iura omnia, uiolari eorum, quam ab ipso emerant & libertatem uiderent, Pontifice suadente in Fridericum rursus arma capiunt, populariq́ tumultu nõnullas Germanorum copias obtruncant: & ita per uniuersam Cisalpinam Galliam bellum subitò exarsit, quod ad plures annos gestum, excidio tãdem urbi fuit. Habuisse ferunt in castris contra Mediolaniẽses ad centum millia bellatorum. Nec hanc ob rem fida pax subsecuta est. Mediolanienses enim sociorum auxilio freti, patriã armis uindicant, ex qua fuerant expulsi, reparãt, instaurant. Nec multò pòst aduenientem imperatorem ad Lenianum uicum aggrediuntur, fundunt, fugant. Qua clade affectus Rubrobarbus, liquidò cognouit Insubrum non esse (ut prudenter admonebat L. Pisonem Galba senex) ut cæterarum gentium, quibus seruitutis iugum iniunctum est, seruilia ingenia, sed homines esse, qui nec totam libertatem ferre possint, nec totam seruitutẽ. Pacem igitur Cisalpinis Gallis, cùm bello cõtra Insubres nõ sufficeret, inuitus dedit, his conditionibus: in pri-

mis, ut libertatem qua ante aduentum suum in Italiam utebantur, Insubres haberent. Item iura regalia, si quæ antea possidebant, qualia sunt uectigalia, portoria, iurisditiones, palatia, mulctæ, pœnæ, flumina publica, salinæ, bona uacantia, ius signandi nummi, fabricandorum armorum, idq; genus similia: quæ supremis tātum principibus competunt. De cæteris quæ more, usuq; ciuitatibus non pertinerent, idem iuris esse: dum tamen CC. argenti besses (marchas uulgus appellat) bis mille annui penderētur. Ipsi uerò imperatori, eiusq; filio Henrico quinto hoc tributum, ut designatum à Rep. Consules eius autoritate confirmarentur, nisi qui ab antistitibus sacerdotum eligi solerent, ut prouocationum caussas, is quem Proregem ipse in Italis appellasset, nuncium'ue suum cōstituisset, agnosceret. Vt ciues à XVI. ad XVII. annum se imperatorio nomini fidos fore tactis sacris iurarent. Vt quoties ipse in Italiam ueniret, consuetum munus præstaretur: Fodrū id Germanica uoce nominatur: Latinè aurum coronarium ex sentētia eruditissimi Alciati uocari potest. Et hæc sunt iura, quæ in Liguribus, Insubribus, Galliaq; omni Cisalpina imperatores habēt. Non enim eis summa uti potestate, sicut in cæteras gentes, quæ regnātur, ducibus, aut principibus, aut imperatoribus concessum est. Hocq; differunt ab imperatoribus

peratoribus reges, quòd hi supremum ius in ciues obtinent, & pro arbitrio utuntur: Imperatores uerò liberis ciuitatibus non nisi iusto moderamine præsidēt: atq; ita nos Carolo audimus, ut honesta imperet. Ideo Senatus Ro. uolentibus Tiberio, Adriano, & Philippo Imppp. redemptori CHRISTO aras dicare, tanquam nouam religionem inducētibus non obtemperauit. Sublato demum ab hominum numero Friderico, quem Rubrobarbū appellari diximus, infensi Germanico nomini Insubres q; plurimos imperatores armis ab urbe reiecere: ut minimè potuerint regali diademate coronari. Henricus tandem Luceburgensis frustrà repugnantibus Gallis Cisalpinis Mediolani primum à Castono Turredano Mediolanēsium antistite in templo sancti Ambrosij, mox Romæ coronatus est. At Moguntiaci (ut ad prima redeam) uetusto se iure, debitoq; honore fraudari existimantes Henricum ordine septimum eius nominis adeunt, debuisse regni decora in diui Ioannis Baptistæ templo, & eo in loco Italici regni insignia capere eum oportêre exclamant. Idq; dignitatis genus sibi Rubrobarbi, aliorumq; Cæsarū beneficio tributum, & consuetudine confirmatum uociferantes, Ipse quinq; mil. aureorum acceptis in posterum consensu suo ratum fecit. Non repugnauere Mediolanienses, quo minus Moguntiacum

ciacum regni Italici ſedem eſſe Henricus declararet priuilegio; quòd ſæpius experti fuiſſent, id qualecunque honoris eſſet, ſemper in ſummam urbis calamitatem uerti: quòd intra mœnia receptæ Germanorum cohortes, cæteræq; barbaræ nationes à rapina, incendio, cædibus temperare non didicerint. Conſultiusq; paci ſit, ſi excluſus ab urbe Cæſar in eo oppido imperialia ornamenta capiat: in quo cum præter loci anguſtiam, tum cenſus, & uictus inopiam diutius eſſe non poſſet. Optaſſet Galeacius Vicecomes eãdem Ludouico Barbaro extitiſſe ſententiam, ut relicta urbe Moguntiacum petiſſet. Non enim ingratitudinis in ſe exempla fuiſſet expertus, ut ab eo, pro cuius tuenda dignitate etiam aduerſus Romanum epiſcopum arma ſumpſiſſet, ceu hoſtis, & perfidus, & infenſiſsimus in teterrimum carcerem Caſtri Mogũciaci, quod ipſe ſtruxerat, tractus fuiſſet: ut meritò uulgatum ſit apud Inſubres adagium: Quas in Italiã calamitates Cæſares inuehunt, non niſi tricẽnali præſcriptione obliterari. Hæc cum Caſtillionæus dixiſſet, quòd eſſet iam hora ſerior, cõticuit. Tunc illico abijſſent omnes, niſi eos ad cœnam Bonauentura blanditijs ſuis apud ſe continuiſſet.

FINIS SECVNDI LIBRI.

GAVDENTII MERVLAE DE ANTIQVITATE GALLORVM CISALPINORVM

LIBER TERTIVS.

SEQVENTIS diei omniũ consensu apud comitẽ Hippolytum Maynum, lectissimi ingenij adulescentem, confabulatio habita est: quod scirent apud ipsum diuertisse hospitalitatis gratia Benedictum Iouium, & Petrum Candidum singulari cùm eruditione, tum acri ingenio uiros. Ibiq; cum præter spem Gualterum Corbetẽ, Bernardum Felicianum, & Adrianũ Cribellũ offendissent, dij boni quæ tum lætitia nõ fuit? Accepti igitur cùm perhumaniter singuli fuissent à generosissimo adulescente, inquit, Cribellus, Desiderarem ex te, Iouie, intelligere, cur Celtæ à Græcis appellemur: cur item Insubres. Ne molestũ sit igitur tibi, quod in Etymologijs scio præstantiorẽ hac ætate esse te neminẽ, hæc nobis exponere: ut Larianis nõ modo nymphis, quæ ad nos tam expetiti saporis mittunt troctas: sed hominibus etiam debeamus. Tunc Io-

 uius,

uius, Tametsi, inquit, γλαῦκα εἰς Ἀθήνας, qui hæc uobis: tamen cum citra pudorem pensum hoc à uobis (ut arbitror) omnibus iniunctum mihi reijcere non possim, obsecro uos, ut ubi ingenij mei uires, scio enim quod sint exiguæ, succubuerint oneri; uestrum aliquis statim subsidio sit mihi: ut mutuò fieri uidemus à musicis: qui statim canentiū uelut lassatorum uocis laborē suscipiunt. Aggredior ergo, quando ab eo declinare minus liceat mihi, prouinciā hac lege, ne in tam angustia tēporis, negotijs enim impedior, λακωνισμὸς uitio uertatur mihi. In omnibus (inquit Cribellus) ὁ σοφὸς ἐνθυμήμων ἔστω.

Celtæ, Galli, & Gallatæ cur dicti. CAP. I.

GRæcis fuēre (inquit Iouius) nullæ gentes circa etymologias diligentiores. Hi ergo communi appellatione Gallos appellāt, quicquid à Rheno per Oceanum, Pyreneos montes, mare Mediterraneum, & Apēninum usque ad Anchonā terrarū clauditur. Cur autē Celtæ uocemur ad Merulā meū scripta Andreæ Alciati uobis satisfaciet epistola. Quantò, inquit, propius uero est, quod cæteri aiunt, propria eos lingua dictos Celtas, qui cum malè C, & E, qd' etiā nūc faciūt, pnūciarēt: nēpe pro C, G, pro E, A, à Græcis Gallatæ, à Latinis Galli sunt dicti: quid autē Celtarū uox eorū lingua significaret, incōpertū est, cùm ea prorsus extincta sit, Romanaque nunc Galli utantur. Hæc Alciati

Galli qui a graecis dicti.

Celtae quare!

Galli a latinis Gallatae a graecis

Alciati (inquit Adrianus) interpretatio longè ingeniosior est, quàm uera. Celtas enim ipse dictos crediderim, quòd equo, curru, nauigio uel oblectentur, aut ualeant plurimùm. Legere est enim apud App. Alexãdrinũ, C. Cæsarẽ usum maximè eqtatu Celtico, cui Volusenus Quadratus præerat. κελήτιξω enim equũ exagito significat: uel curru, aut nauigio decerto, aut uehor. κέλης τοῦ κέλητος præterea equũ, currum, nauigium notat. Hinc κέληται, hoc est, equites dicti sunt. Quid mihi (inquit Iouius) Græcos obijcis? cùm Celtas ipsi à Celto Herculis filio appellatos putãt. Audi super hac re Partheniũ Phocensem: λέγεται, inquit, δὲ καὶ ἡρακλέα ὅτε ἀπ' ἐρυθείας τὰς γηρύονου βοῦς ἤγαγεν, ἀλώμενον διὰ τῆς Κελτῶν χώρας, ἀφικέσθαι παρὰ Βρετοννόν. τῷ δ' ἄρα ὑπάρχειν θυγατέρα, Κελτίνην ὄνομα. ταύτην δὲ ἐρασθεῖσαν τοῦ ἡρακλέους, κατακρύψαι τὰς βοῦς. μητέλειν τε ἀποδοῦναι, εἰ μὴ πρότερον αὐτῇ μιχθῆναι. τὸν δ' ἡρακλέα, τὸν μέν τι καὶ τὰς βοῦς ἐπειγόμενον ἀνασώσασθαι. πολὺ μᾶλλον μέντοι τὸ κάλλος ἐκπλαγέντα τῆς κόρης συγγενέσθαι. καὶ αὐτοῖς χρόνου περιήκοντος, γενέσθαι παῖδα Κελτὸν, ἀφ' οὗ δὴ Κελτοὶ προσηγορεύθησαν. id est: Ferunt Herculem cum ab Erythia Geryonis boues abduceret, per Celtarũ regionẽ penetrasse, ac perueniße ad Bretannum: cui filia fuerit Celtinæ nomine. Eam autẽ Herculis amore incensam occuluisse boues illi, neque reddere uoluisse, nisi prius cum

ea coiret. Herculem autem boues suas recipere cupidum, multò uerò magis puellæ forma concitatum, cum illa coiuisse: natumq́ eis post temporis reuolutionẽ filium nomine Celtum: à quo sanè postea Celtæ sunt uocati. Vide quàm fabulosa, & homine graui minimè digna hæc Græcorum opinio. Sequamur igitur Cæsaris definitionem, qui in liminari pagina Cõmentariorũ statim scribit hos populos ipsorũ lingua Celtas, nostra, id est, Latina Gallos uocari. Quòd aũt Celtas dicat Alciatus mutatis quibusdã literis uocari, mihi planè nõ arridet. Sed Galatas à Gręcis dictos magis putarim ꝓpter lacteũ gẽtis colorẽ; γάλα enim est, qđ nobis est lac: à quo noĩe Latini Gallos deflexêre. Id qđ innuere apertè uidetur ijs uersibus Vergilius:

Galli per dumos aderant, arcemq́; tenebant
Defensi tenebris, & dono noctis opacæ.
Aurea Cæsaries illis, atq; aurea uestis,
Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quisq; Alpina coruscat
Gesa manu, scutis protecti corpora longis.

Vòd κέλητα dicantur equites non contendo: sed Cæsarem sequor, qui ait, Gallos ipsorum lingua Celtas appellari. Si ipsorũ lingua, ergo nõ Gręca: nã alia fuit Gallica lingua, alia Græca: cũ Cæsar ĩ alloq̃ndis Gallis interpte uteretr. Et Seruius ĩ expositiõe illius uersus Vergiliani, Tum sciat aërias Alpes: dicit, à Gallis altos montes

montes Alpes appellari. Item in carmine illo Aeneidos: Direptumq; ab equo dextra complectitur hostem: dicit, quòd Cæsar lingua Gallica significat dimittere.

Insubres unde dicti. CAP. II.

SAtisfecisti, ut ipse arbitror, inquit Hermias Landus, qui proximè Corbetem stabat, Adriano: nunc uelim, postquàm typus es factus, in quem tela infantiæ nostræ conijcere possumus, à te scire, cur Insubres appellemur? Præstantiorem laude me potuisses inuenire, inquit Iouius, qui hæc clarius exponeret tibi: uerum ne uidear tibi nolle obsequi, audi quid de Insubribus sentiam. Ινσόβαρες, inquit Sudas, ἔθνος Κελτικὸν πρὸς τῷ Παδῳ, οὓς καὶ Ινσοβρας φασίν. Id est, Insubres Celtica gens ad Padum, quam Insubres uocant. Secutus est autem (ut puto) Dionysium Afrum qui Gallos Cisalpinos inter Celtas connumerat his uersibus:

— Καὶ δώματα Κελτῶν
Ἀγχόθι πηγάων καλλιρόου ἠριδανοῖο.

Hoc est, ut interpretat̃ Rhemnius Fanius, non autẽ Priscianus, ut omnium ferme est opinio:

—Post hunc est Celtica tellus
Eridani fontes contingens rauca fluenta.

Sudas ergo, ut uidetis, & Dionysius Celtarũ gentem etiam ponũt in Italia. Insubres autem inter Celtas. Polybius etiam Insubrum meminit, eosq; Italos facit. Ινσόβαροι ἔθνος Ιταλικόν.

Id est, Insubres gens Italica. Eos autem dictos existimarem quasi subimbres: quòd imbribus subiaceant. Facilimè enim propter Alpiū rigores, & Meridianum teporem pluuialibus aquis exundat: præterea quæ hoc Insubrum tractu fluminibus, & euripis, ac lacubus, regio copiosior? Qui item putarent Insubres per ἀντίφρασιν uocatos, ꝙ imbribus, quibus omnis naturæ uultus oppressus est, superfuerint, omnino non errarent. Sic & Grȩci Vmbrios dixere, qui à nobis Vmbri dicuntur, quòd inundatione terrarum imbribus superstites extiterint. Plures etiam scribunt Insubres appellatos esse, quasi fastosos. Quòd apud Græcos legatur ὀϐϐαρὸς καὶ ὑπερόφρων ἄνθρωπος, hoc est, superciliosus & superbus homo. Deinde ut sonus plenior ad aures ueniret, additum est inter ι, & σ, ν, & sic Ινσόϐαρες sunt uocati. Inter Insubres, & Romanos (ut obiter aliquid dicatur extra terminos) olim fuēre bella acerrima, in quorum compositione reperio inter cæteras pacis conuentiones ictum fuisse hac conditione fœdus: Ne Romani ciuem ex Insubribus aliquem reciperēt: ne'ue Romanum Insubres. Huius rei meminit M. Cicero in oratione, quā habuit pro Cor. Balbo, cū inquit: Etenim quędam fœdera extant, ut Germanorum, Insubrū, Heluetiorum, Iapidum, nonnullorum item ex Gallia barbarorum, quorum in fœderibus exceptum

Cic. huius.

ceptum eſt, ne quis à nobis ciuis recipiatur.

De Cenomanorum origine. CAP. III.

LVculentiſsime unde Inſubres, inquit Cribellus, dicantur Benedicte declaraſti: nunc cur nobis uicini Brixienſes Cenomani, & Bergomates cum Comenſibus Orobij nominentur optarem ſcire. Cenomanos, inquit ille, putat Zanchus quaſi Cycnomanos à Cycno uidelicet rege, quem conſtat in hac Gallia, quæ à Pado ad Alpes uergit, regnaſſe, nomenclaturam ſumpſiſſe: ut autor eſt Pauſanias in eo libro, cuius eſt titulus Ἑλλάδος περὶ ἰγήσεος, cum inquit: Κύκνον ἠειδανοῦ πέραν ὑπὲρ γῆς Κελτικῆς βασιλεῦσαι. id eſt: Cycnon apud Celtas, qui trans Padum ſunt, regnaſſe. Sunt igitur, qui dicant à Cycno Brixiam conditam fuiſſe Catulli carmina illa adducentes:

At qui non ſolum hoc ſe dicit cognitum habêre
Brixia Cycnea ſuppoſitum in ſpecula.
Flauus quam molli percurrit flumine Mela
Brixia Veronæ mater amata ſuæ.

Aiunt enim Phaëthōtem ex Lybia in Italiam *Phaëthon.* ſoluiſſe, applicuiſſeq; ad Ligures, & ibi condita Genua Apenninum tranſcendiſſe, hancq; Ciſalpinæ Galliæ partem inuaſiſſe colonis uacuam. Accidiſſe item eo regnante maximum incendium per Italiam, & maximum calorem ſubſecutum: hacq; aëris intemperie Phaëthontem è uita exceſsiſſe, hinc eſſe locum fabulis datum,

datum, quòd in Eridano ſit ſubmerſus, & Heliades eius ſorores in Alnos, ſiue ut alij uolũt in Populos eſſe conuerſas: ut legimus apud Dionyſium Afrum ijs carminibus:

οὗ ποτ᾽ ἐπὶ προχοῇσιν ἐρημαίην ἀνὰ νύκτα
Ἡλιάδες κώκυσαν ὀδυρόμεναι Φαέθοντα
Κεῖθι δὲ Κελτῶν παῖδες ὑφήμενοι αἰγείροισι
Δάκρυ ἀμέλγονται χρυσαυγέος ἠλέκτροιο.

Quæ ſic interpretantur à Rhemnio Fanio:

Hic Phaëthonta ſuum charæ luxêre ſorores:
Hic electra legunt alnis ſtillantia Celtæ.

Verum cum hæc Fanij interpretatio non perfectè Dionyſij ſententiam exprimat, laborem attulit, hos non uerſus modò, ſed & ſuperiores interpretanti. Poſt hunc ſunt Celtę uſq; ad fluenta Eridani. Vbi dicunt Heliades ſorores dolore cõpulſas Phaëthontis fratris occaſum adeò luxiſſe, ut mortuæ omnes in alnos tandem arbores lachrymantes adhuc conuerſæ ſint; earumq; lachrymas ab ipſis Celtarũ puellis, quæ circumhabitant loca, ſæpenumero emungi; cum in aureum electrum uertantur, & tanquam lapides dureſcant. Fuit uerò Phaëthon (ut reuertar ad prima) unus ex nepotibus Noë, quem ſermo eſt in Italiam ab illuuione aquarum ueniſſe, appellatumq; Ianum à uino, quod primus inuenit; uinum ſiquidem Hebræi יַיִן iaijn uocant. Subſecuta deinde ſecula, poſtquàm & picturæ, & ſculpturæ in mediũ

uenêre

[margin, handwritten: Phaethon ex nepotibus Noe. / Noe est Janus]

uenêre ingenia, bicipiti fronte Noam effigiarunt. Vna quæ esset cano capillitio, & barba ueneranda, qua ætas ante aquarum exundationem transacta indicabat. Altera rursus quæ esset florentis iuuentutis, futura tempora prospectabat. Huic rei adstipulat Athenæus Dracone Corcyræo autore sanè probato referente: cuius hæc sunt uerba Latinitate à Leonico donata; Celebris, inquit, fuit apud Romanos Deus, quem Patrē appellabant, & cui uoluentis anni adscripserant initia: fuitq; coronarum inuentor. Fama est autem bicipitem fuisse, ut & illa, quæ ante, & quæ post se essent, inspiceret. Ab hoc ipso & Ianus fluuius, & mons in quo degere solitus fuerat, est appellatus. Nunc Ianiculū uocant. Primus autem omniū coronā reperisse creditur: rates, & nauigia, pecuniāq; primus impressisse, & characteribus signasse. Iccirco apud Italos, & nōnullas Græciæ, & Siciliæ nummū signari mos erat: cuius ex altera quidem parte biceps facies uisebatur, ex altera uerò, non eodem tamen semper modo, sed nauigium sæpe, sæpe corona esset insculpta. Huic autem sororem Camisam nupsisse ferunt, ex qua filiam (ut scribitur) Olisthenam nomine suscepit. Postea maiora clarioraq; animo uoluens Ianus, in Italiam nauigasse dicitur: montemq; nunc Romæ propinquum habitasse, & qui eius nomen in hodiernum usque diem Ia- *Ianiculum.*

nicul

niculum ſeruat. Hæc ille. Non'ne etiam credibile eſt Ionium, quaſi Ianium eſſe dictum? Quid prętereà ſibi uult in numiſmate nauigiũ illud inſculptũ, ꝙ arcam illam, qua ſe ab aquis omnia ſubmergẽtibus liberauit. Et Ianiculam Italiam prius eſſe dictam refert Cato in Originibus. Iano uita functo Gallum, cui Comero cognomen fuit, ſucceſsiſſe quoq; lectum eſt: à quo etiam Italiam mox Galliam eſſe nominatam. Et adhuc hæc pars noſtra Gallia nomen ſeruat, uelut ætatis aureæ præclarum monumentum. Et fortaſſe Tranſalpini Galli à nobis origines traxere: ut à Cenomanis Brixienſibus Cenomani in Gallia Celtica: qui hodie eorum lingua Lemans appellantur, Andegauẽſibus proximi, & Rhedonibus uerſus Oceanũ. Sic à Boijs olim populis ferociſsimis, quorũ nunc metropolis eſt Bononia, Boij in Tranſalpina Gallia Heduis uicini, quos hac ætate Borbonenſes appellamus.

Italia quondam Ianicula dicta.

Gallus Comerus.

Cenomanorum origo.

Boiorum origo.

Gallus quid ſignificat, præter omnium opinionem. CAP. IIII.

SEd rurſus redeo ad Iani nummiſma, in quo nauigium fuerat inſculptum. Quo ſignificari arcam diximus, qua Ianus ab aquis uindicatus eſt. Id nauigij Scythæ gallim & gallerim uocant: ſic & fluctus Hebræi gallim nominant, & gallos, qui fluctibus non ſunt oppreſsi: uel quòd aquis oblectentur: aut quòd

nauigio ualeãt: uel quòd Gallorum regio maxime fluminibus irrigatur. Hæc ſunt (inquit Bonauentura) cucullatorum mera inſomnia: & profectò in tuam opinionem nullo negotio declinaſſem, niſi contigiſſet mihi ad Merulam Alciati epiſtolam ſuper hac re ſcriptã inſpicere: in qua hæc uerba ſcripta eſſe memini: An uerisimile tibi ſit, ueteres Gallos nomine caruiſſe, & legationem ad Iudæos in Syriam, tunc hoc in cœlo prorſus incognitos, miſiſſe nomina ſibi poſtulatum? Non ſunt hæc & huiuſmodi Hebræa in albo reponenda: cùm præſertim ad hiſtoriam conducere poſsint nihil, obeſſe uerò plurimum. Hebræorũ enim æquè in ſcriptis ut in uerbis ſubleſta ſemper fuit autoritas. Gallos igit̃ interpretabor, ſicut prius & Galatas, non autem aquis ſuperſtites. Quid eſt ergo (inquit Iouius) quòd in Timæo apud Platonem legitur Solonem ab Aegyptio ſacerdote his ferme uerbis argui? O' Solon, Solõ Græci ſemper eſtis pueri, nec quiſquam è Græcia ſenex repertus eſt. In uobis iuuenis ſemper eſt animus: in quo nullæ ſunt uetuſtatis reliquiæ, & nulla cana ſcientia. Nec mirũ, quia apud uos multæ, & uariæ hominũ exterminationes extitere: eruntq́ue, aut ab igni, aut aquarum uaſtitate. Sic tempeſtate Phaëthontis, in qua conflagraſſe apud uos omnia: & ſub Deucalione, diuerſisq́ue alijs temporibus aquarum il-

luuionibus corrupta fuiſſe omnia non prorſus eſt fabuloſum. Fit enim longo temporum interuallo quædam cœleſtis orbis permutatio, quam uel inflammationis, aut aquarum populatur iniuria. Nilus uerò ab hoc detrimento nos facit innoxios. Apud Aegyptios igitur monumēta ſunt antiquiſsima, quæ apud uos, & alias gētes certis temporum curriculis cœlitus, & neceſſariò immiſſa uaſtat illuuies. Icirco poſteritas & literis, & muſis prorſus orbatur; quò fit, ut quaſi iuuenes ſitis, & rudes, & præteritarum rerum penitus ignari. Autoritas igitur Platonis, qui fuit naturæ priuilegium, facit ut Hebraicis monumentis, quæ ab Aegyptijs ad eos fluxere, aliquando inſiſtam: tametſi ea uitio det Alciatus, qui ut mihi uidetur, deus eſt tuus.

In Iudæós & de Longobardis & Gotthis hiſtoria. CAP. V.

QVid habent (inquit Bonauentura) obſecro Aegyptiorum, Hebræorum'ue ſcripta fidei? Quid Beroſus, qui pluribus, præſertim tibi ſacra eſt anchora? Quid demum Zanchi cuculla? qui Beroſum ſequitur & Magaſthenem Perſam: quorum autoritas apud me eſt tanti, quanti ſunt apinæ, tricæq́. Quid Ponticus Virunius, qui Hebræus ferè uideri poteſt? Quid autoritatis habet delira illa Hieronymi Gauardi cuculla Auguſtiniana? cui omnis

omnis argumentationis typus est circa Iudaica? Audi igitur non me, sed Alciatū, cuius autoritas hac in re mille cucullis anteponēda est. Is aliquando super Hebraicis delirantem ferè Merulam his ad ipsum scriptis literis arguit: Viterbum, inquit Ioannes Annius, qui Berosum illum fabulosum commentatus est, quasi uita herbum, à delitijs uidelicet herbarum: alij quasi ui Tibur, id est, paruum Tibur: quod in lingua Hetrusca (ut ipse somniat) sit paruum. Alij ui Thele à Thebano Hercule. Raymondus Marlianus quasi uita inermium. Blondus à ui turrium. Hermolaus Barbarus à uita Heroum. Vide quas nugas Merula. Ego lecto Desiderij regis Longobardorum decreto, quo inquit, tria oppida Longulam, Vetuloniam, & Volturnam sub uno muro cingi iussisse, totamq; urbem Viterbum appellasse: Facilè ad Etymum Germanicum respexi (erant Longobardi maiores nostri Germani: imò ut Corn. Tacitus attestatur, nobilissimi Germanorum, qui trucidatis Romanis, & Gotthis Italiam omnem tenuerunt) Vuiterbum enim eorum sermone ampla structura significatur. Vides igitur Merula quàm facilè errent, qui aliunde quàm à Longobardis Longobardorū oppidorum nomina deducunt: eos autem maximè errare credendum est, qui à maximè remotis gentibus rem trahant. Habent Hunni,

Viterbū

longobardi qui

habent Angli, habent Gotthi pleraq; in Italia à se indita locis nomina, in ea enim diutius belligerarunt. At Iudæi quas bellicas laudes ipsi possunt prætendere? superstitiosa gens, & imbellis, & ad omnium seruitiũ nata: adde quòd & indoctisšima. Exceptis enim sacris Biblijs, quæ ipsi inuidia, & liuore in Christianos corrùpere, adeò ut satius sit eo in argumento cõmentaria Græca perlegere: nullius doctrinæ quenquam sua in lingua idoneum habet autorem, non medicum, non philosophum, non historicum. Apage igitur recutitos hosce & sabbatarios, nec à maioribus nostris Longobardis descistas, ut alienisšimos sequare. Potuisset (inquit Iouius) de Iudæis Alciatus modestius sentire, & castius loqui. Possem, si daretur narrandi locus, super hac re Alciato, quẽ inuito senatu, populoq; grammatico cognosco esse tuisšimum, aduersari: sed cum facilè animaduertam tam longam uerborum seriem ab auribus uestris non sustineri, illud Ciceronis pro L. Flacco pro Iudæis tuo, Bonauẽtura, satisfaciat Alciato: Cum aurum (inquit) Iudæorum nomine quotãnis ex Italia, & ex omnibus uestris prouincijs Hierosolymam exportari soleret, Flaccus sanxit edicto, ne ex Asia exportari liceret. Hæc ille. Iam ascendit (inquit Corbetes) hæc uestra ad contentionem disputatio, iccirco ne tempus, quo nihil est pretiosius, his nugis conterat

teratur, obsecro, te Iouie, ut sub cõpendio Longobardorum, & his priorum Gotthorum historiam nobis enarres: & an Getharũ & Gotthorum eadem sit natio. Gethas, & Gotthos eosdem esse populos nõ dubito plurimis coniecturis adductus, è quibus duas aut tres adduxisse sufficiat uobis. Hęlius Spartianus in Pertinace hæc de ijs populis, quos uulgus Gotthos uocat posteritati tradidit: Heluius Pertinax filius Pertinacis dicitur ioco dixisse, adde si placet etiam Gethicus maximus: quòd Getham occiderat fratrem, & Gotthi Gethæ dicerentur: quos ille dum ad Orientem transit, tumultuarijs prælijs deuicerat. Is Getha à fratre occisus, natus est Mediolani Seuero, & Vitellio Cofs. VI. KAL. Iunias. Aurelius quoque Prudentius Gethas appellat, & eos ab Istro (qui alijs est Danubius) patrio uenisse testat̃. Idem quoque scriptum legisse uos puto apud Claudianũ libro quartodecimo his uersibus:

Gotthi & Gethæ an idem sit populus.

Aspice Roma tuum iam uertice celsior hostem,
Italia detrusus eat, quantumq́; priori
Dißimilis, qui cuncta sibi cessura ruenti
Pollicitus patrij numen iurauerat Istri,
Non nisi calcatis loricam ponere rostris.

Gotthos enim intelligit, quos iã occupata maiore ex parte Cisalpina Gallia Stilico ad Athesim ĩ Veronẽsi agro, ad Pollẽtiã, ad Astã fudit: ut lib. 8. idẽ Claudianus his uersibus attestat̃:

Tu quoque non paruum Getico Verona triumpho
Adiungis cumulum: nec plus Pollentia rebus
Contulit Ausonijs, aut mœnia uindicis Astæ.

Lōgobardi. Transeo ad Lōgobardos maiores nostros: quibus ætas nulla bellaciores uidit. Quam rem si creditis minus, ne pigeat obsecro Cornelium Tacitum audire: Cōtrà (inquit) Longobardorum paucitas, nobilitasq; plurimis ac ualentissimis nationibus cincti, nō per obsequium, sed prælijs, & periclitando tuti sunt. Audite item Velleium: Fracti Longobardi gens etiā Germana ferocitate ferocior. Misnensium hodie regionem Longobardorum sedem antiquissimam fuisse plures uolunt. Hos Tacitus Sueuis attribuit. Vuestualis alij: quòd hos nō procul à Rheno Ptolemæus ponat.

De moribus Cisalpinorum Gallorum CAP. VI.

NEmini igitur sit mirum, si Cisalpini Galli & pacis, & belli muneribus sunt idonei, quando tam præstantes progenitores habeāt, quibus nulla gens est sub cœlo æquè ferocior. Tunc subridens Bernardus Felicianus, Facies nos, inquit, Benedicte insolentes nimis tanta origine. Qua longè Romanis feliciores sumus, atq; etiam ipsis Hetruscis. Illis enim pastores è Phrygia, his autem Lydus Volsus principia extitēre. Verum Cisalpinis Gallis diuersi sunt mores. Siquidem Alpinis sunt planè agrestes: qui altiora montium feri, & porsus insociabiles;

les:quales existunt,qui Veruascam circa Verbanum Vallem tenent: hi enim Troglodytico penè more Alpium cauernas subeunt, sparsimq́; per inuia nemorum montanorum ritu ferarum uagātur.Qui uerò ad lacuum,uel fluuiorum ripas iacent, ad fabrilia opera, & agriculturam sunt idonei: ad uasa lignaria tornanda sunt solertes.Alpini habitudine corporis firmissimi, ad multam ætatem degunt; & quanquàm senectute premantur,à laboribus tamen non nisi decrepiti abstinent. Errant autem plurimum sicut Nomades cum gregibus uel in suis, aut alienis, aut conductis pastionibus uigilias castrenses agentes, supellectile ad Scytharum consuetudinem plaustro,uel equis imposita. Montanis multis, nisi quatenus in planiciem descendunt,aut in uiciniam deflectunt, usus panis est incognitus. Vescuntur autē castaneis, lacte, caseo, & cæteris, quæ sua sponte dat terra,muneribus:reliqua gulæ irritamenta non nouere.Horum mulieres quemadmodum & Laxamatarum munia uirorum egregiè supplent, nec pugnam,si casus tulerit, uiris admixtæ detrectāt. Inter aquas uictus est plurimis, dum nauibus ultro,citroq́; merces cōuehunt. Salassi,quos hac ætate Pedamontanos uocari audio, si per milites liceret,cuticulam studiose curarent, ad munia belli prorsus inhabiles. Cæteri uerò Galli usque ad Rubiconem inge-

Salassi · m... monta...

nio tantum ualent, ut illud ad omnia facile applicent. Corporis magnitudine sunt Italis proceriores, Gallis uerò Trāsalpinis & Germanis inferiores. Quantū bello ualeāt, dicant, qui eos sunt experti aliquoties Itali. Ferè tamen credibile est prodigiosæ staturæ homines hanc regionem genuisse. Taceo quod Eustathius memoriæ prodidit de Lyge gigante in Dionysium Afrum, quem ait hunc tractum incoluisse. uenio ad recentiora: Tempore quo Ludouicus Sforcia rerum potiebatur apud Insubres, & Lebuos, cùm Lambrus aquis extenuatus laberetur, pars caluariæ, & dens magnitudinis immensæ repertus in fundo aluei. Dens primo marmor existimatus est, mox ossea materia deprehensa est. Per eadem ferè tempora (ut Georgius Merula, qui se uidisse refert hæc omnia, scriptum reliquit) eodem in fluuio dentes item duo, & os informe effossi fuêre: quod non satis poterat discerni, armi'ne fuerit, an coxendicis: nisi quòd in extrema parte forma acetabuli inerat. Ex his ut Venetias deferretur Mauroceno Venetorum legato Barptolemæus Chalcus uir omnibus rebus ornatissimus, qui tunc à secretis erat Sforciæ, unum tradidit.

Quibus edulijs, & rebus abundet Cisalpina Gallia. CAP. VII.

Habent

HAbent quinetiam (ut aliquid etiam à me dicatur extra lineam) noſtræ Ciſalpinæ Galliæ regiones ſingulæ ſuas dotes. Cereris enim copia ferè omnis tractus frequentiſsimus eſt, nullus tamen Lacmellino, aut Alexandrino anteponendus eſt. Rhetica uina, & quæ in Orobijs Inſubrum, & apud Nouarienſes ſunt, ferè paria in Italia tota nòn reperiũtur. Oleum Comenſe Venafrano non inferius eſt. Mella paſsim, ijs exceptis duntaxat, quæ ad Alpes naſcuntur propter caſtanearum folia, Hymetijs, Hyblæis, Calydneisq́ ſunt ſimilima. Caſeum quis ſani intellectus Veſtinum Nouarienſi, aut ei, qui intra Adduam & Ticinum ſale duratur, comparabit? Quo adeò oblectatus eſt Antoninus Pius, ut eum pro uſu Romam trãsferri curaret, ut his uerbis Iulius Capitolinus atteſtatur: Cum Alpinum caſeum in cœna ediſſet auidius, nocte reiectauit; atque alia die febre cõmotus eſt. Coturnicem regio habet nulla ſapidiorẽ. Hœdos quoq; Ambraciẽſibus petulciores reperiemus. Roſę Mediolaniẽſes commendatione Carini Imperatoris, ꝗ eas abuſq; Mediolano Romã uehi curabat, cæteris ſunt gratiores, ut refert Fl. Vopiſcus. Quanta ſit apud Inſubres rerum omnium, quę ad hominis uictum pertinent, felicitas, indicio ſunt ſuperioribus temporibus exercitus Imperatoris, Gallorum, Pontificis, Venetorum, &

Francisci Sforciæ non modo delitijs alti, sed nummis, per decennium & opibus propè ditati: Quos profectò tota Italia, addite etiam si placet Siciliam, non sustinuisset. Lanas præterea fert optimas, de quibus ita scribit Strabo: Lanam uerò mollem Mutinensis ager, eaq; regio, quæ ad fluuium Scutanam pertinet, fert omnium longè optimã: hirtam uerò Ligustica: & Mediolaniensis, ex qua bona pars Italiæ seruitiorũ uestitur. Mediocrẽ autem, ea quæ circa Patauium, ex qua preciosissima tapeta, & Gausapinæ fiunt. Mulas Venetas Iliados β. Homerus extollit hoc carmine.

Ἐξ Ἐνετῶν ὅθεν ἡμιόνων γένος ἀγροτεράων. id est:

Mularum genus è Venetis quod robore præstet.

Fructibus autem sic referta est Gallia, ut pomarium tota uideri posit. Est & huic regioni peculiaris arbor, quam betullam Gallicam uocant autores, miro corticis candore: qua nulla ex plantis firmiores uasis uinarijs circulos facit. Est & herba odoratissima, ea doctis est nardus Celtica, uulgo lauanda. Per Alpes item, & Apenninum ex quadam arbore fungus enascitur, quod agaricũ dicerem, nisi esset efficax minus. Ne Iouium uestrum aliquis tamen circa hæc sedulum, insanientem dicat: fecit hoc idem M. Varro, qui eduliúm genera in ea Satyra, quæ περὶ ἐδεσμάτων inscripta est, celebrauit his carminibus senarijs:

Pauus

Pauus è Samo, attagena Phrygia,
Melicæ grues, hœdus ex Ambracia,
Pelamis Chalcedonia, muræna Tarteßia,
Aselli Peßinuntij, ostrea Tarentia,
Pectunculus Chius, helops Rhodius,
Scari Cilices, nuces Thasiæ,
Palma Aegyptia, glans Iberica.

Fecit hoc etiam Plutarchus, apud quem celebratum inuenio sumen, & fungos Italiæ: placentam Samiam; niuem apud Aegyptios. Præterea si mihi uitio dabitis non Varronem, & Plutarchum, sed Pollucem quoque damnabitis celebrantem Tyrium thymum, cestreum ex Scyatho, hœdum ex Melo, conchas Pelorinas, teutlon ex Ascra, galeum Rhodium, ctenen Methymnæum, psetas Eleusinas, apuas Phalericas, tryglas siue mulos ex Ionia, anguillas Beotias, caseum Cythnicum, salem Tragasæum, rapa apud Mātineam, fabas Aegyptias. Strabo quoque in Ascaloniensium tractu præcipuas cæpas gigni memoriæ prodidit. Sed quid hæc? tanquam non pollicitus sim dicturum me aliquid extra lineam uobis.

De Lapidicinis. CAP. VIII.

QVanto (inquit Felicianus) interuallo opinionē de te meam exuperas? nunc ego te Varroniano illo Tricocle præstātiorem puto: & tantum cæteris præcellis ingenio, eruditione, quātum (ut inquit pastor ille apud Vergilium)

gilium) lenta ſolent inter uiburna cupreſsi. Tibi ſunt (inquit Iouius) hæc laudum adſcribẽda præconia. Quis eſt enim hac ætate, qui literas profitetur, uel fœliciſsime, uel ieiunè, cui non ſit cognitus Felicianus? Verùm ne ab his adagio illo, quo aiunt Mulos mutuum ſcabere, inuramur; quod horum magis ſatisfaciat palato. Non uanum erit igitur huic noſtræ fortaſſe narrationi immenſas naturæ opes intra almæ parentis uiſcera reconditas annectere. Quas hominum ingenia ad luxum potius, ꝙ ad utilitatem exquiſiuere. Sed quo fato id eueniat mali, prorſus ignoro: ut maiores noſtri de ijs iampridem, & ſæpe conqueſti ſint, & de nobis poſteritas cõqueratur. Hæc ò Benedicte candidiſsime (inquit Felicianus) reprehendi à nobis, quàm emendari magis poſsint: ſatius fuerit, omiſsis his temporum quereIis, quamprimùm, quod pollicitus es abſoluere. Qui hanc noſtrã (inquit Iouius) Ciſalpinam Galliam Bramantius ſenior, ſingulariſsimo & abſolutiſsimo uir ingenio, perluſtrauit, carbũculos (quos ante ipſum ſola mittebat India) Diui Galeacij Sforciæ patrum ferè noſtrorum memoria Inſubrum ducis effodit: ut moroſiſsimarum mulierũ deſiderijs obſequeretur. Hos argentarij Mediolanienſes Rocchæ nouæ Rubinos nominãt. Clariores ſunt Oriẽtalibus, & ſumma cum difficultate è ſaxo cælis euelluntur.

Rubini rocche nove

tur. Vnde ſæpenumero impenſa maior eſt, quàm lucri acceſsio. Mons ubi exciduntur, ultra Bilitionem eſt rectà tendētibus ad Leopontios, nō procul ab Abiaſco, qui pagus eſt, ubi Leopontina uallis Bregnanæ coniungitur. Gemmas ordine ſequuntur marmora ob quandam penè ſimilem materiam, niſi quòd hæc terrea ſunt magis. Hæc duobus in locis propè Athiſonem Candiæ uidelicet, & Ornouaſci candida excauantur. Speculare marmor, quod eſt nigrum, à Romanis luculleum dictum, in Nouarienſium Alpibus effoditur iuxta Lacum Ortæ. His marmoribus uſque ab an. MCCCLXXXVI. Mediolanienſes Deiparæ Virgini templum, quod altitudinis faſtigio, quanquàm adhuc imperfectum tranſcendere nubes uidetur, conſtruunt. Quod abſolutum euincet omnino, quæcunque ſub ſole ſunt hominum manu facta miracula. Alterū ſimiliter matri Partheniæ, quam ad Celſum uocant in ſuburbijs conſtruunt: cuius aſpectus pulchritudinem olim poſteritas mirabitur. Silices, quibus cœnoſæ uiæ per Inſubres ſternuntur in urbibus, & oppidis ultra Angleriam Buzirates uicus copioſè ſubminiſtrat.

De euripis duobus, è quibus unus à Ticino, alter ab Abdua Mediolanum deflectuntur. CAP. IX.

E Ticini decurſu per CC. ferme ſtad. maiores noſtri inediæ aueruncandæ (uocculis utor

utor Catonianis) consulentes labentem pernicissimo impetu Euripum usque ad Beatum Insubrum oppidum munitissimum, mox ueluti fessum Mediolanum intra urbem ipsam deduxerunt, anno à Virgineo partu M C C L V I I. per tēpora Martini Turredani, qui mox inter Insubres primarias partes obtinuit, ubi egregiè senatorem Romę egisset. Nauigium à nauium copia ultro, citroq́ cōmeantium semper uulgus appellat. Vtilitatē, quæ hinc emanat, cùm ob rerum ferè omnium copiam, tum ob salubritatem aëris, oratione quis amplecteretur? Hinc enim piscium sunt uiuaria frequentissima: hinc per hortos nili deriuantur: hinc sub ipso limine Nereidū chorum habent Mediolanienses adludētem. Non qualem Veneti, aut Genuates aspiciunt, insuauem scilicet, & aspectu ipso formidabilem: sed qualem Ticinus emittit, blandum uidelicet, & amœnissimum. Perfruimini ergo Mediolanienses aspectu nympharum pulcherrimo: & Napearum cœtu florētissimo: & hac ætate præsertim nauigio addito ex Addua altero quòd alterius aquarum sæpe penuriam excipit. Id cum Sforciæ Francisci primi liberalitas sub Triccio oppido munitissimo excauarit, gloriam ipsius donec fluet, attestabitur: pēr quem multifaria merces ex Orobijs proximis, Cenomanis, & Venetis in urbis ferè umbilicum deuehitur.

De

De idiomate Gallorum antiquiſsimo. CAP. X.

QVietis uenia meritò daretur (inquit Cribellus) tibi, niſi ſolus nos torqueret articulus; quem ubi abſolueris, tam tibi debebo, quàm qui maximè. Quid magis antiquius eſt (ait Iouius) mihi, quàm amicorum uotis obſequi: tibi præſertim, qui ob ſingularem animi candorem, & literarum politiam es mihi chariſsimus. Diu (inquit Cribellus) hæſitaui, & adhuc in eadem uerſor rota, qui fuerit maioribus noſtris ſermo: hæſitantiam faciunt, plures Græcorum uoculæ, quibus materna lingua utimur, ne illi Græcè locuti ſint. Puto (inquit Iouius) ante Romanorum tyrannidem ambabus idioma Gallijs fuiſſe commune: cùm propter originem, tum propter uiciniam. Græculas uoces in hanc regionem per tempora C. Cæſaris tranſcripti Comum in coloniam Græci attulêre. Quòd nobis à cæteris Italis ſermo diuerſus extiterit, declarant quædam uocum apud probatiſsimos autores reperta diſcernicula. E quibus exempli gratia uobis pauca dixiſſe ſufficiat iuxta Vergilij illud: qui ſermo.

Et crimine ab uno
Diſce omnes.

Acorus radix eſt notiſsima, eam Romani radicem nauticam uocabant: Galli uerò maiores noſtri piper aqueum. Ploxenum cuius meminit Catullus, Trāſpadanis Gallis capſa fuerat.

rat. Sic aſarum radicis eſt genus: ſed Latinis perpenſa, Gallis bacchar. Virgam ſimiliter Galli dicebãt, quam purpuram alij: ad quod ſignificatum in octauo Vergilius alluſit, cum inquit:

Virgatis lucent ſagulis.

Argemonam quoque herbam ſcitis eſſe, Romani tamen eam concordialem, & Galli coronam uocabant. Nobis item ſuibetes herba fuerat: quæ Romanis ſyluæ mater, & Græcis chryſocarpos. Item qui nobis eſt equus, maioribus noſtris erat marca: & actum ipſum equitandi materna lingua adhuc marchiare dicimus: unde Marcomani populi ſunt dicti, quod equo qui marca dicitur, aut ualeant, aut obleſtentur. Non audiret te (inquit Bonauentura) uir doctiſsimus Vadianus. Marcomanos enim putat uocatos Germanicè: quòd Mark Germanorum idiomate limes ſignificatur. Vnde Marchiones, qui ad tuendum imperium Romanum cum militibus aduerſus barbaras nationes limitibus præerant, dicti ſunt. Plurimi (inquit Iouius) eſt apud te Vadiani autoritas, maior apud quoſcunque tamen Pauſaniæ: apud quem hæc legiſſe aliquando contigit, τοῦ τὸ ὀνόμαζον τὸ σύνταγμα τριμαρκισίαν τῇ ἐπιχωρίῳ φωνῇ. Καὶ ἵππων τὸ ὄνομα ἴσω τις μάρκαν ὄντα ὑπὸ τῶν Κελτῶν. Hæc ille. Vides ergo, Caſtillionæe, an Vadianus fallatur, an ipſe decipiar. Ex his igitur

tur liquidò satis constat, non fuisse maioribus nostris cum cæteris Italis idioma commune. Nunc, postquàm muneri ipse meo pro uirili satisfecerim, obsecro uos, ut uestra omnium gratia tacere liceat mihi.

De magnificentia Mediolaniẽsis urbis, deq; nonnullis scitu dignissimis Gallorum Cisalpinorum gestis. CAP. XI.

HAec cum dixisset Iouius, manu mento supposita quiescebat. Tunc Felicianum omnibus intuentibus (inquit Castillionæus) Optarem, Feliciane candidissime iuuenis, ut urbis nostræ, quãdo hæc nobis liceant minus, præconia diceres: horum omnium silentium te loquentem expetit: in te uno nostra nunc uota suspensa sunt. Vtinam (inquit Felicianus) ea in me sit ingenij felicitas, qua possim & desiderijs uestris satisfacere, & existimationi apud uos meæ. Quãobrem uestrum fuerit munus, cum dixero, si in parte aliqua declinatum erit, uel me uenia dignum existimare: aut tumultuario sermoni adscribere. Cæterum ne à uestrum aliquo noter, ea tantum, quæ sunt in ore omnium, uel quæ ipsi uidimus: iccirco attendite. Maxima semper fuit apud quascunq; nationes Gallorum Cisalpinorum & autoritas, & uirtus formidolosa: inuenio siquidẽ in Græcorum monumentis ad Alexandrum Macedonem, quẽ ob res gestas Magnum cum cæ-

teris

teris autoribus appellamus, Gallorum Cisalpinorum legatos hospitalitatis, & amicitiæ gratia uenisse: fuisseq; in conuiuio, quo omniũ ferè gentium oratores acceperat, à Rege potẽtissimo interrogatos, Quidnam esset, quod Galli maximè timerent: Tunc præter omnium opinionem respondisse, Aliud, inquam, nihil rex præstantissime, quàm ne supra nos cœlũ, aut Alpes ruant. Quod responsum omnino fefellit animum regis, eum esse se, quem formidarent, dicturos opinantis. Quibus uerbis credibile est Alexandrum de bello Gallijs inferendo, quæ talium uirorum essent alumnæ, sed per ea tempora contra Hetruscos, quorum opes terra mariq; latè patebant, in armis erant: qui XII. urbibus conditis in Cisalpina Gallia uniuersam Italiam tyrannide premebãt. Nullus enim Rex citra eorum autoritatem creabatur. Itaque cum per eosdem Romulus rex declaratus esset, captata Mithridates Põti rex occasione Romanos appellauit Hetruscorum uernas. Hos tamen quanquam potentissimos Galli Cisalpini non suis modò finibus eiecere, sed in eorum agro bella gessere, omniq; dignitate, & imperio priuarunt. Profligatis Hetruscis pacis impatiens, & ferox populus in finitimos Venetos, & Medoacos arma conuertit: eaq; diu exercuit uario Marte. Cumq; horum arma contemptui haberẽtur, utpote qui essent.

essent Paphlagones eiecti, in Hetruscos rursus Duce Brenno omnem belli impetum contu-lere, cùm essent ab Arunte quodam ad id faci-noris excitati. Clusium ergo tunc Hetruscorũ metropolim cum maiores nostri obsiderent, superuenere Romanorum legati, quorum au-toritate sedari posse bellum Tusci putabant. Verum cùm res non succederet aperto Marte Hetrusci Gallos aggressi sunt, quo in prælio cogniti sunt Romanorum legati. Clusio igi-tur relicto, Romam infensissimo agmine pe-tentibus, ad Alliam fluuium exercitus Ro-manus occurrit: quem cùm Galli uiriliter ex-cepissent, ferè ad unum Romani interiere, eaq́ dies iter nefastos relata est. Nec multo pòst de-fensoribus uacua, & capta, & incendio à Gallis Roma consumpta est. Huius rei autorem ha-beo Sex. Ruffum uirum Consularem: qui hæc memoriæ prodidit: Galli qui Italiæ eam par-tem tenent, ubi est Mediolanum, usque ad Ru-biconem amnem, suis uiribus freti Romam ipsam bello petiêre, cæsisq́ exercitibus Roma nis ad Alliam fluuium, mœnia urbis intrarũt, Capitolium obsedêre. Ad cuius arcem sexde-cim senatores nobilissimi cõfugerãt, qui mille auri libris se obsidione redemerunt. Videtis ergo ab Insubribus urbem deletam, qui mox per Apuliam uagantes Gallipolim cõdidere: hinc soluentes in Græciã delati eam ferè omnẽ

populati sunt. Annis pôst aliquibus rursus in Romanos Galli insurrexere: Quo in tumultu T. Quintium Dictatorem, qui nisi desperatis rebus creabatur, factũ reperio, cùm iam Galli ab urbe ad tertium lapidem uia salaria trans pontem Anienis castra posuissent. Quorum timore & iustitium indictum est, & iuniores sacramento militari adacti. Tertius in Gallos Dictator fuit C. Sulpitius M. Popilio Lenate & Cn. Manlio Coss. Post multas tandem acceptas, illatasq; clades uix arma deposita fuerant, quando maiora inter Gallos Romanosq; bellorum incendia exarsere: siquidem reparatis utrinq; exercitibus, ut si quando aliâs, acriter ad arma itum est. Et cum Galli in agro Latino castrametati essent, iuniores rursus ad militiam coacti sunt dare nomina: quòd scirent Gallicam gentem & bellacem esse, & ingenij auidi ad pugnam. Quo in certamine consul uulneratus in Romanos fugientes hac oratione usus traditur: Quid fugis miles? non cum Latino, Sabinoq; hoste res est tibi: quẽ uictum armis socium facias ex hoste. In belluas strinximus ferrum: hauriendus, aut dandus est sanguis. L. Volumnio, & Ap. Claudio Coss. cum Hetrusci, Samnites, & Vmbri in Romanos cõiurassent, reperio ab ijs Gallica auxilia fuisse mercede conducta, ꝙ cognoscerent Gallos & bellaces esse, & nomini Romano ĩfensissimos.

Decio

Decio item Decij filio Cos. acerrimè pugnatũ est contra Romanos. Quos cũ Decius fugientes nullis aut precibus, aut minis retardaret, dijs manibus se deuouit, M. Liuio Põtifice adstante: cõfectum est hoc certamen in agro sentino, non procul ab Esi fluuio. Hanc urbem Lõgobardi uastarunt. Erãt Galli cùm ob uiciniam, tum ob uirtutẽ Romanis terrori: & tumultus Gallicus cum maxima formidine semper exceptus. Idem etiam Plutarchus affirmat his uerbis in uita Marcelli: Faciebat id loci uicinia, & Gallorũ dignitas: tanquã qui recordarentur se & ab ijs ad Alliã cæsos, & urbe fuisse deiectos. Peracto primo Punico bello cladium & stragis faces ex huiusmodi caussa inter eosdem rursus emicuêre. Irruperãt more torrẽtis per agrum Hetruscum Galli, Aretiumq; acriter obsidebãt. Romani Tuscis auxiliũ ferentes in pugnam descenderunt: qua in pugna, si aliâs unq;, Gallorum uirtus enituit. Nam & exercitus ad excidium deductus, & interfectus est consul. Cum uerò pro redimẽdis captiuis Ro. oratores Mediolanum uenissent, contra ius gentium interfecti sunt. Itaq; senatus huiusce facinoris indignatione commotus, delectu per Italiam habito, bellum reparauit in Gallos, quod ad multos annos gestum Senonibus qui proxime Italos habitabant, excidio fuit. Sunt qui scribant hæc ante primum Punicum bel-

 lum

lum fuisse gesta: quòd eo confecto subsecutum sit Illyricum: mox tumultus Gallicus. Hnac ob caussam C. Flaminius ad populum legem tulit, ut ager qui Senonibus ademptus fuerat per superiora bella, Romanis ciuibus diuideretur. Id cum Boi intellexissent, qui Senonibus inhærebant, malè ferebant hanc Romanorum uiciniam. Super hac re igitur inter Cisalpinos Gallos conuentus est habitus. Quibus in comitijs contentio omnis consumpta est refricādis iniuriarum uulneribus antiquis, & recentioribus. Tandem post longam cōsultationem ad arma succlamatum est. His pactis Congolitanum, & Aneræstem reges eligunt: quibus summa totius rei commissa est. Hæc ubi Romæ nūciata sunt, uariè trepidatum est, discurrentibus alijs ad portas urbis, alijs ad mœnia, pernoctantibus alijs in foro. Omnia certatim deferri in oppidis ualidioribus ab agris: ac si adfuissent pro mœnibus Galli, qui domo nondum signa promouerant. Accusari ab alijs Patres conscripti: & à nonnullis ciuium auaricia asiduis iurgijs criminari: & parum defuit, quin sæuitum sit in belli autores. Tāto igitur belli iam excitato incendio consules per Italiam, & proximas insulas habere delectum, parare arma, cogere iuniores, uexilla præparare. Coacti sunt etiam sacerdotes, qui belli munere ex S.C. uacabant, ad militiā dare nomina. Ro-

manorum

manorum autē formidinē uel apparatus ipse declarat: nunquàm enim tot Italorum millia fuisse in armis proditum est. Veniebant enim in mentem Rom. urbis incendia, exercitus ad Alliam cæsus, tot dijs sæpenumero aduersis contra Gallos suscepta certamina: & hanc ob caussam uelut fatalē Romanis Citeriores Gallos formidabāt. Sic in urbe, & apud socios impigrè delectus habebatur: & quasi non semel pugnandum esset, tot copiæ conscriptæ sunt, quot antea, nec pòst (quas ipse legerim) nunq̃. Siquidem Polybius refert fuisse in Romanorū exercitu DCCC. & L. mil. peditum, equitū autē III. & CC. mil. Plinius DCC. ped. mil. equitum uerò tantum mil. LXXX. fuisse attestatur. Et anteq̃ copiæ proficiscerentur, sacrificij genus facere coacti sunt, Sibyllinis cedentes monitis, quibus continebatur, Græcos homines, totidemq̃ Gallos marem scilicet & fœminā uiuos oportere tumulari: cū antea Græcanico more pij ac mites rem diuinā facerēt. Itum est tādem cum ijs copijs in Gallos, qui Hetruriā omnem ferro, flāmaq̃ uastabāt: & diu uario Marte pugnatum est usq̃ ad C. Atilij Cos. ex Sardinia aduentū, quē cum uenisse Galli cognouissent ex crebris ignibus per noctē, totis uiribus in aciem descenderūt: ut extremam belli aleā experirentur. Præualebant uirtute Galli, multitudine uerò numerosiore Itali. Cōtra L. Aemi

 lium

lium Gesatæ,quibus mos erat,ut nudi pugnarent,cum Senonibus cōstitere & Cenomanis: aduersus C. Atilium cum Bois,Lebuis,& Salassis Insubres ꝓcessere, collocatis prius plaustris,& impedimētis, omniq́; præda in ꝓximū tumulū cū præsidio.Cū duas(ut dictū est)frōtes Gallorū acies haberēt,nō solum terribiles aspectu,uerū & efficaces ad certamē fuere:uerum Insubres cū Salassis & Bois lunatis sagulis,& torquibus aureis maximè interlucebāt. Interea Gallis equitibus C. Atilium à tumulo arcere conātibus,pugnatū est neruis oībus cū summa omniū alacritate.Quo in cōcursu cum Atilius Cos.in cōfertissimos cuneos pugnaret,ab equite Gallo hastá trāsfixus,occubuit: caputq́; hastæ infixū per castra delatū est. Hic ex morte cōsulis maior inuasit Italos rabies,& rerū desperatio.Tandē fusa Gesatarum sagittis acie,ad cæteros Gallos oīs rerū difficultas redijt. Hic clamor,armorūq́; horror,hic equorū hinnitus,qualis antea nunq́; pro focis,& libertate Italis,pro gloria autē,& uirtute pugnātibus Gallis.Sic omnis ferri experiētia à fronte, & à tergo uehemētius insurgebat. Insubribus & reliquis Gallis nulla iam salutis spes ualidiores uires dabat:Itali uerò nisi tunc cùm tāto exercitu uicissent:nūq́; posthac fore ut uincerēt,arbitrabātur. Cœpere tandē Italorū frōtes pedē referre:qđ cum tribuni equitū inspexissent,

xissent, ut fit in rebus proclamatis, procellam equestrē demissis hastilibus & equis cōcitatis in Gallorū peditatū dedēre. Tum demū turbati Galli, ac loco moti, & repulsi sunt. Quanto animorū ardore tūc pugnatū fuerit, Polybius his uerbis ostēdit: Hic tandē belli Gallici finis, quo nullum usq; in hūc diem uel obstinatione animorū, uel militū audacia, uel atrocitate prœliorū uel multitudine interfectorū, uel numero copiarum maius, aut audiuimus, aut legimus. Hæc ille. Post hāc pugnā L. Aemilius cōsul in Boiorū agrū cum exercitu uenit, quo uastato Romā ad triūphum regressus est secū adducēs Congolitanū ex fuga protractum. Aneræstes alter sibi mortem cōsciuerat, ne foret hostibus speciosior triumphus. Sequēs annus consules habuit Q. Fuluiū & T. Manliū. Hi accepto exercitu Galliā ingressi sunt: Boiosq; uenire in deditionē P. R. coēgerūt: q cū cæteros Gallos adoriri, aut eorū regionē uastare ꝓposuissent, crebris imbribus & oborta per exercitum pestilitate pedem referre coacti sunt. Hos secuti sunt cōsules P. Fuluius, & C. Flāminius. Galliam itaq; Flāminius aggressus est: Ananesq; Gallos subegit: hinc Insubres inuasit incensis Taurinorū agris: & castra metatus est eo in loco, quo Addua in Padum influit: ibi hac ætate Castrum est nouū, pagus. Insubres ubi hæc intellexere, armata multitudine ad prohibendos

Romanos uenêre: ibi crebris certaminibus fatigati Romani in Cenomanorũ agrum ſe recepere: inde per ſuperiora loca uagantes equites Orobios populabãtur. Inſubres itaqꝫ agrorum uaſtationẽ ægrè ferentes ferro ꝙ primum decernere ſtatuerunt. Facto igiť agmine quinquaginta hominũ mil. & ſublatis uexillis aureis e tẽplo Mineruæ, tantò animi ardore Romanos aggreſsi ſunt, ut uix ab oppugnatione caſtrorum primo aduentu repulſi ſint: paucis pòſt diebus in ripis Abduæ commiſſa pugna ſuperati ſunt. Tot cladibus attriti Inſubres Romã pro pace legatos mittunt; quibus cum negata eſſet, rurſus ad bellũ ſe alacrius comparant: præſertim cũ iam Mediolanũ ex Tranſalpinis Duce Viridomaro armatorum triginta millia in ſubſidiũ ſuperatis Alpibus acceſsiſſent. Cõſules erãt C. Cornelius Merula, & M. Claudius Marcellus, ꝗ acceptis copijs à prioribus conſulibus, Acerras inter Padũ & Alpes urbem Inſubrum obſidione cinxerunt. Inſubres quòd auxiliũ obſeſsis ferre nõ poterãt, propterea ꝙ media quædam loca à Romanis tenebantur, parte copiarũ trans Padum miſſa, Claſtidium quod Romani præſidio firmauerant, obſederunt, rati ea difficultate coactos Romanos Acerras obſidione ſoluturos; eo igitur conſilio Claſtidium premebãt. Romani bifariã diuiſo exercitu ſtatuere obſeſsis opem ferre.

ferre. Cornelio igitur onus iniunctum, ut curaret, ne Acerranis subsidiũ præstaretur: Marcello autẽ, ut Clastidianis opem ferret. Quem ubi Padum Galli traiecisse intellexerunt, consuli obuiam facti sunt: instructaq; acie Romanos adoriuntur: ibiq; ducis Viridomari temeritate sunt cæsi. Acerrani autem suorum strage audita, urbem noctu deseruêre. Ita urbs Insubrum clarissima flammis consumpta est. Vltra Linianum mirę celebritatis oppidum in ripis Orōnę pagus uisitur, Acerris adhuc nomẽ est, cum adiacenti regione, quæ Acerrina dicitur. Hic fuisse uetustissimam Acerrarum Insubrum illam urbẽ puto. Vastatis Acerris Cornelius Mediolano copias admouit. Quod cùm se capere posse desperaret, ꝙ populi frequentia defenderet, populato circum urbem agro copias reducebat. Iter facientem Insubres assequuti extremum agmen adeò egregiè inuasere, ut maximus timor ea in parte sit Romanis iniectus. Conuersis igitur signis consul totis uiribus Insubres aggressus est, maximamq; eorum partem concidit: qui pugnæ superfuere in proximos montes aufugerunt. Cornelius re animaduersa infesto exercitu Mediolanum reuertitur: nactusq; urbem metu perculsam, & defensoribus uacuam nullo negotio ea potitus est. Quieuêre deinde Gallorum arma usq; ad Annibalis aduentum, à quibus & copijs

nouis auctum (ferè enim omnem exercitum in transitu Alpium amiserat) satis constat, & ab his in Italiam accersitum, cum illi in animo esset per Narbonensem Galliam apertis maritimis Alpibus in Ligures irrumpere, illinc in Hetruriam. Nouissimè in Italia soli qui rebellauerint, in armis remansere contra Romanos pulso Annibale: Mox cum Liguribus, quorum arma ferè semper coniuncta fuere, uario Marte cum Romanis belligerarũt. A' uarijs tandem cladibus in amicitiam Romanorũ sunt recepti, priuilegioq; Latinę coloniæ Trãspadani, Romanorum more loquor, donati. Sæuientibus deinde bellorum Ciuilium procellis C. Cæsarem sequuti totis uiribus huic bello incubuêre, cæteris Gallis propè reclamãtibus. Huiusce rei testem habeo Ciceronis epistolam ad Tironem: Delectus enim (inquit) magnos habebamus, putabamusq; illum metuere, si ad urbem ire cœpisset, ne Gallias amitteret, quas ambas habet inimicissimas, præter Transpadanos. Extincto Cæsare contra M. Antonium insurrexere: libertatemq; communem cum republica Romanorum amplexi sunt: quòd unicè M. Brutum Cæsaris interfectorem colerẽt. Negotij huius testis est Plutarchus: qui ait Mediolani statuam æneam M. Bruti in foro conspectam ab Octauio: laudatosq; Mediolanienses ab eodem, quòd etiam in rebus aduersis ami

sis ami

ſis amicorum eſſent amici. Quòd arma ſumpſerint in M. Antonium, autorem habeo in Philippicis Ciceronem, apud quem hæc pridie legi: Quid Galliam? (de hac loquitur citeriore, quam in M. Antonium D. Brutus armauerat) Quo tandem animo hanc rem audituram putatis? Illa enim huius belli propulſandi, adminiſtrandi, ſuſtinendi principatum tenet. Gallia D. Bruti nutum ipſum, ne dicam imperium, ſecuta armis, uiris, pecunia, belli principia firmauit, eadem crudelitati M. Antonij ſuum totum corpus obiecit, exhauritur, uaſtatur, uritur omnis, æquo animo belli patitur iniuriam, dum modò repellat periculũ ſeruitutis. Optarem in L. Floro, & alijs nonnullis ſcriptoribus loquendi modeſtiam: qui ut carthas expleant ambagibus, regiones aliquando citra uerecũdiam pro animi libidine plus æquo uel laudãt, uel uituperant. Audite igitur quicunq; eſtis ex hoc grege M. Tullium Philip. III. Quodq; Galliam prouinciam Citeriorem optimorum, & fortiſsimorum uirorum, amiciſsimorumq; P. R. ciuium refertam, exercitumq; in Senatus poteſtate retineat. Verum, ne ebrium Ciceronem hæc putet dixiſſe aliquis, audiat eundem Philip. IIII. Galliam totam hortatur ad bellũ, ipſam ſua ſponte, ſuo quoq; iudicio excitatam. Hæc ille. Nunc quanta fuerit, & ſit huius Galliæ Citerioris autoritas, his uerbis idem Ci

cero decl

cero declarat Philipp. III. Nec uerò de uirtute, constantia, grauitate prouinciæ Galliæ taceri potest. Est enim ille flos Italiæ, illud firmamentum imperij P. R. illud ornamentum dignitatis, tantus autem consensus est municipiorum, coloniarumque Prouinciæ Galliæ, ut omnes ad autoritatem huius ordinis, maiestatemque P. R. defendendam conspirasse uideantur. Eundem rursus audi in quinta Philipp. Galliaque quæ semper præsidet, atque præsedit huic Imperio, libertatique communi, meritò ureque laudetur, quòd se suasque uires non tradidit, sed opposuit. Quòd si uni Ciceroni fides non adhibenda est, audite M. Antonium apud Ap. Alexandrinum ita loquentem: Nam si à Celtis (inquit) abiero, neque hostis, neque Monarchicus dicar amplius. Idem cum à Senatu destitueretur, petijt Celtarum prouinciam inter Alpeis residentē: quam D. Brutus obtinebat, mente scilicet repetens, C. Cæsarem ex Celtis prodeuntem Cn. Pompeium superasse. Senatus autem Celtarum gentem uelut arcem in se præparari metuens, conturbari cœpit. Ad hæc quibus copijs ulteriorem Galliam C. Cæsar deuicit, nisi nostratibus? Primò in Heluetios duas legiones conscripsit, quas per Ocellum cum tribus quæ circum Aquileiam hyemabant, trans Alpes traduxit. Mox cum esset in hac nostra Gallia, intellexissetque Cæsar Belgas inter

inter se datis obsidibus coniurare, non'ne legiones totidē conscripsit ex nostris militibus? quos Q. Pedio legato in ulteriorem Galliam deducendos dedit. Deinde cum Cæsar maiorē Galliæ motum expectaret, per M. Syllanum, C. Antistium Reginum, T. Sextium legatos delectum haberet ab Cn. Pompeio Procos. petijt, quoniam ipse ad urbem cum Imperio reipublicę caussa maneret, quos ex Cisalpina Gallia consulis sacramento rogauisset, ad signa cōuenire, & ad se proficisci iuberet. Quid igitur oblatrat L. Florus esse nos niuibus nostris similes? quando hinc omnium firmissimus peditatus semper eductus sit, ad quancunque belli aleā semper paratissimus. Verùm non deerunt ex uobis, qui mihi iam uitio dederint, quòd in re sole clariore morer nimis. Transeo igitur ad facinus aliud, quod constat à quatuor tantummodo Transpadanæ regionis urbibus cæteris Italis reclamantibus patratū fuisse. Hyemabat circa Padum ala Syllana: quæ cùm ab Othone Imperatore nullo in pretio haberetur, cognosceretque Mediolaniensibus, Nouariensibus, Vercellensibus, & Hipporhediensibus Othonis imperium graue uideri, eos ad defectionem nullo negotio solicitauit. Data itaque inter se fide, omnes in uerba Vitellij absentis iurarūt. Atque hæc cum Vitellius intellexisset, maturauit ex hybernis milites mouere, & in

hanc

hanc Citeriorem Galliam proficisci tantarum urbium motus autoritate, quas Corn. Tacitus florentissimum Italiæ latus appellat. Datas prætereà à Senatu Romano literas in hanc sententiam reperio: S.R. amplissimus Curiæ Mediolaniensium ornatissimæ salutem. Vt estis liberi, & semper fuistis, lætari uos credimus: creandi principis facultas Senatum rediit: simul etiam Præfecturę urbanæ appellatio uniuersa decreta est. Valete. Hæ autem literæ ad Mediolanienses datæ functo uita Aureliano fuêre. Possem super hoc negotio uobis plura adducere: uerum cum his recentiora domi habeantur per Georgium Merulam uirum candidissimum declarata, ferè usque ad memoriam nostram uideor mihi cum gratia etiam uestra posse me canere receptui. Hæc cum dixisset Felicianus, subticuit. Tunc Hippolytus Maynus Augustæ Bacienorum comes Petrum Candidum Vergieminatem orauit, ne grauaretur ea, quæ in laudem Mediolaniensis urbis composuisset, recitare. Cui Petrus, Turpe inquit, mihi esset comes illustrissime precibus tuis locũ relinquere: Incipiã igitur, & si quandoque prolixior uobis uisus fuero, date silentij signum mihi: nam senectutis hoc peculiare uitium est, ut sint sæpenumero plusquàm deceat loquaciores. Sed nunc exordior, precor attendite.

Admirabilis quædam res est eloquẽtia, & quã pauc

paucorum ingenia hucuſque aſſequi potuêre. Quamobrem nonnullos & graues, & doctos uiros ſcimus, qui cum parem rebus, de quibus uerba facturi ſunt, eloquentiam præſtare nequeant, ſtudio tamen & uoluntate ducti ea dictant, ex quibus non tam laudem meo iudicio, quàm reprehenſionem ſunt conſecuti. Moderanda igitur uoluntas eſt, & cohibendus appetitus, ipſisq; uoluptatibus fræna iniijcienda ſunt: nec ſolùm quid poſsis, ſed quid debeas cogitandum. Ita te tuarum rerum pulchritudo delectet, ut nihil laude dignũ te autore in earum comparatione uileſcat. Nuper enim cum Leonardi Aretini uiri in primis docti laudationem Florentiæ urbis lectitarem, non tam dicendi ornatum, qui uberrimus illi adeſt, quàm ſententiarum uim, ac diligentiam admiratus ſum. Tam luculenter enim & ornatè ſcribit, ut niſi penitus attenderis, facilè adduci queas, uera eſſe, quæ ab illo referuntur. Sed nihil eſt ueritate præſtantius: ſumma res eloquentia huic uni cedit, ab illa uincitur. Operępretium itaq; credidi omnem noſtram huiuſcemodi laudatione ſententiam meam uobis exponere. Nam cùm bonarum artium ſtudijs eruditi ſitis, tum ijs potiſsimum otijs uacetis, quæ ſunt nõnunquam negotijs præferenda: æquiſsimum arbitror in omni re, quæ à nobis auſpicãda ſit, deos præcipuè fauenteis optari; cùm id demum feliciter

liciter euenire credatur, quod diuina ope fultum sit. Itaq; celeberrimi uates non sine digna commemoratione deorũ laudes in eorum carminibus prætulêre. Leonardus itẽ noster cùm alia, tum istud in primis egregie, sed nihil neq; luculentius, neq; splendidius in toto orbe terrarum Florẽtia urbe reperiri posse, haud equidem assentior. Quippe uoluntatem ipsius extollendam, facultatem uerò quàm amplissimã fuisse, erudita, ac pollens ostentat oratio: quæ illi in exornãda urbe pulcherrima nequaquam defuit. Sed ut ad rem aliquãdo ueniamus, principio quidem magnæ prudentiæ existimo, nihil ad ostentationem facere, nec periculosam, ut idem ait, iactãtiam sequi potius, quàm tranquillam stabilemq; commoditatem. At quo pacto Florẽtiam urbem id obseruasse cernimus? quæ inter conualles quasdam sita, nec præclarè se montibus ostentat: nec rursum expeditissimis campis obiecta, eminus iter aperit: Vespertinus nẽpe uiator longinqua sedulus prospectat hospitia, finem iam inde ingrati laboris autumans. Hæc autem conuallium syluestris opacitas non tantùm urbium aspectum eripit, uerum etiam desperationem quandam adeuntibus uidetur præferre. Quippe urbes summis in montibus collocatæ, tum ad aspectum magnificæ sunt, tum ad usum iocũdæ. Extrorsum enim aspicientibus incolis lætissimos campos,

uiridis

uiridiſsimos colles, amœniſsimos maris tra-
ctus proſpiciunt: nec eſt quicquã quod cũ tali
ſpectaculo conferri poſsit. Quid aëris ſalubri-
tatem commemorẽ? Quid aurarũ ſuauiſsimos
flatus, ſiue æſtiuis temporibus Boreali rigore
frigeſcere, ſiue hybernis auſtrali tepore mauis
caleſcere? Ex quo ſummis in montibus habita-
re licet non ſolum, ſiue aduerſa cœli intempe-
rie, ſiue habitatorum incommoditate, atq; mo-
leſtia, quinimo cum ſumma iucunditate, & gra
tia: ſine uentis uerò ac procellis nullam orbis
regionem licet habitare. Adde q; ingenia his
locis acutiora gignuntur, ut non infacetè di-
ctum ſit, Ex montibus ſapientiam prodire: pla-
niciem uerò ſegetes largiri. Sed illa profectò
fortunatior ſedes eſt urbis, quæ longè flumi-
na, longè monteis excelſos proſpicit, eorumq;
commoditatibus, quantum ſat eſt, fruitur: in-
commoda uerò non ſentit. Quæ ſi ulla eſt in
toto terrarum orbe egregiè condita, ea cer-
tè Mediolanienſium eſt ciuitas: ſic enim in la-
tiſsimis, feracibusq; campis ſita, montibus
altiſsimis procul ſepta eſt: ſic non longè decur-
rentium fluminum opportunitatem percipit:
ut nulla nedum inueniri, ſed ne utilius, & com-
modius ædificata cogitari ullo modo poſsit.
Nam per deum immortalem, quæ nam eſt hac
urbe præclarior? Quæ populo frequentior?
quæ ædificiorum magnificentia ditior? quæ
m deniq;

fortunata ſ[illegible] urbis.

denique uiris, mulieribusq; illustribus ornatior? uidere licet alias urbes, quibus pręter inanem quandam uicorum mundiciem, ac decorem, nihil adsit, quod cum minima huius urbis commoditate conferri meritò queat. Iam uerò si aëris temperiem, ac nitorem contempleris, facilè adduci possis, Comes optime, nec alibi purius cœlũ, nec splẽdidiorem solem, nec astra magis fulgentia te uidisse. Ipsam autem urbem uiridantissima planicies undique circundat, tam frugifero, amœnoq; æquore consita, tam glãdiferis, opacisq; nemoribus culta, tanta uitiũ ubertate lętifica, ut nihil aspectu pulchrius, nihil prouentu utilius, nihil ad animantiũ uitam accõmodatius natura rerum omnium parens, & alumna commenta uideatur. Adde ijs fontium perẽnes liquores, cursus amnium uitro lucidiores, pratorũ uiriditates, & camporũ felicem, beatamq; fertilitatem: tum uolucrum copiam, ac ferarum: quarum studio uenandi incolæ mira uoluptate afficiuntur. Quid oppida in urbium formam deducta commemorem, ut Vergeminũ, quod Vigleuanum appellant, patriam meam? ut Beatum, Gallarate, Mortarium, Terdate, aliaq; multa municipia, quorũ frequentia hæc ciuitas sic undiq; munita est, ut nihil uideri possit illustrius. Itaq; cum pluribus in locis magnificæ urbes sint, ad quas uisendas multi mortales fama pulchritudinis allecti

lecti conueniant, cùm plurima illis deesse conspiciant, adeò huius urbis magnificentiam, ornatum, copiam intuentur, ut illas ueluti famulas quasdam, hanc uerò cæterarum dominam esse fateantur: sic omnium rerum magnitudine obstupescunt: sic templorũ fastigia, & ornatũ conspicantes, pulcherrima admiratione satiari non possunt. Non enim urbs eiusmodi est, ut quæ optima, & præcipua habeat uniuersa exponat ante oculos hominum inspiciẽda, ac ueluti solicita quædam meretrix superficiem solum curare cupiat, & culta nimis in publicum prodire: quod plerisq; in urbibus fieri uidemus. Cæterum ut diligẽtem matronam decet, cui dignitas magis peculiare bonũ sit, hæc leuiora haud multi facit: introrsus autem maiora quædam, ac uisu digniora domesticorũ obtutibus reseruat fruenda. Ex quo fit, ut cum eminus illius, ut ita dicam uultum, cultumq; prospexeris, minus formosa, ac decens sit: tum uerò si propius accesseris, omnia prę illius uenustate uilescere, nec satis natiuum splẽdorem habere uideantur. Quamobrẽ cùm multa multis in partibus memoratu digna, aspectuq; sint, nihil est ex omnibus hoc spectaculo pulchrius, nihil dignius. Quod igitur in omni re præcellentissima solet accidere, ut non facilè sit exordium sumere, quà potissimum illius præstantiam recenseas, cùm multa undiq; inter se quo-

dam modo de dignitate contendere, & dubitationem afferre non minimam uideantur. Id in hac urbe præclarissima exornanda, uel in primis, mihi euenire sentio, ut quid prius, aut posterius expediam, non leuiter addubitem, & ingenij mei periculum haud ausim facere. Experiundum tamen est, & quicquid studio, & exercitatione dicendi consecutus sum, id omne in illius præconijs conferẽdum. At si parem uel eius magnitudini, uel meæ potius erga illam uoluntati eloquentiam præstare nequeã, nihil est qđ deprecer, doleam ue. Nam & urbs eiuscemodi est, ut ne à Cicerone eloquentiæ principe pro ipsius meritis satis digne commendari posit: & uoluntas mea si minus laude, certè uenia his primitijs digna est. Aequum est enim pro tam urbe celeberrima, quam in patriam mihi elegi, pro ueritate uerba facientem assensum promereri. Vnde igitur exordiar? an ut pictores solent? sic equidem existimo. Id erit quàm aptissimum dicendi initium. Pictores enim cum pulcherrimas imagines student effingere, primùm ideam quampiam excellentem ac uenustam mente concipiunt, quod conuenientissimum facto opus sit cogitantes, deinde stylo manus applicant, ac prius uerticem, & ut ita dicam, uultum coloribus liniunt: subinde notas in reliqua membra distingunt. Itidem nos cum præstantissimã urbem

urbem describere auemus, ab ipso ueluti capite sumemus exordium. Id autem quale erit? puto equidem si rerum publicarum administrationem recensuerimus. Cætera uerò quæ pleriq; magni existimant, templa, basilicas, porticus, theatra non pluris faciam, quàm si quis imaginibus illis, de quibus paulò antè dictum est, bullas, limbos, fimbrias aut huiusmodi decora censet addenda. Quippe ut propriori imagine utamur: sicut enim in homine ratio in primis suspicienda est, tum dignitas personæ, membrorumq; æqualitas, sine qua pulchritudo esse non potest: sic uos ciuitatem, quæ optima futura sit auspicantes, principio Reipublicæ curam intueri oportebit: tum ciuiũ dignitatem, æquitatemq; uiuendi, quæ membra sunt urbis: cætera quæ ad cultum pertinent haud multi putanda sunt. Vnde fit ut si qua urbs eximiè munda, & pulchra sit, reliquis uerò destituatur bonis, non sit proptereà huic de qua loquimur, æquiparanda. Sed ut unde sumpsit initium, referatur oratio, caput urbis & columen Respub. est. Hæc quibus regatur legibus haud parum interest: leges autem & iura municipalia, quoniã à maioribus tradita sunt, haud ab re fuerit de urbis origine pauca pręponere.

De origine urbis Mediolanensis. CAP. XII.

SAtis cõstat Ambigatum Celtarum regem (ea pars Galliæ tertia habet̃ ex descriptio-

ne Cæſaris) cùm iam grandior natu regnum
propagare cuperet, Belloueſo ac Sicoueſo ſoro
ris filijs noua loca, nouasq; ſedes eligere, ubi
Dij augurijs dediſſent, ſuaſiſſe: aſſumptis re-
gni uiribus, ne qua gens extera aduenientes
finibus poſſet arcere. Ea gens populis abun-
dabat: ſedes antiquas deſtituêre Bituriges, Ar-
uerni, Senones, Cenomani, Carnutes, Boij, Au
lerci, Hedui. Tum Siccoueſo ſorte Hercynij
ſaltus obuenêre. Belloueſo autem Dij immor-
tales felicius iter oſtenderunt. Itaq; per Tauri-
nos ſaltus Alpis Iuliæ in Italiam cum Cenoma
nis, Lebuis, qui in Gallia ulteriore Hedui aliâs
dicebantur, & Boijs irrupit. Fuſisq; acie He-
truſcis non procul à Ticino & Nouaria Hetru
ſcorum pago flumen traiecit: & cum in agrũ,
quem Inſubriũ uocari intellexiſſet, fortè per-
ueniſſet omen ſecutus, quo itidem Heduorum
pagus uocaretur, urbem condidit, quam Me-
diolanum appellauit: ab urbe eius nominis in
Gallia ad littus Oceani, cuius meminit Strabo.
Noſtrã uerò hanc T. Liuius Priſco Tarquinio
regnãte conditam anno ante Romam à Gallis
incenſam ducenteſimo, memoriæ prodidit. Ab
ijs igitur maioribus hæc urbs excellentiſsima
ſumpſit originem. Cæteras enim urbes aut pa-
ſtores, ut Romam, aut profugi patrijs ſedibus,
ut Tarentum, & Venetias condidere: Hæc ſola
inuẽta eſt, quæ non agreſtes, aut obſcuros con-
ticeſcat

ticescat autores; uerum Dijs auspicibus clarissimam regum Celtarũ stirpem, & bellaciũ populorum, quos non arma Alexandri Magni, non Romanorum deniq;, si concordes animi Gallorũ fuissent, subegere, præ se ferat. Cæterum ut id quod dicere instituimus, prosequamur. Vtrum igitur Resp. unius consilio, atq; autoritate, an pluriũ arbitrio aptius regatur, sæpenumero quæsitũ est. Siquidẽ Plato Atheniensis philosophorũ omnium (ut inquit Cicero) princeps quadrifariam principatuum species distinguit: unam honorabilem, quã Græco nomine timocratiam appellat; aliam paucorũ regentium olicratiam; tertiam dimocratiam, hoc est, populare regimen; quartam uerò tyrannidem; quintam deinde his omnibus præstantiorem adijcit, aristocratiam. Verùm cum ea non secus ac phœnix quingentesimo semel anno, uel potius nunquàm extet, in præsentia omittatur. Et ad incepta redeamus. Nulla igitur regnandi species potior uisa est, q̃, timocratia; ea nempe est, quam apud Laconas, & Cretẽses uiguisse Plato asserit. Cum uir quispiam honoris, uictoriæq; auidus principatum capit, non ut cuipiam uiolentiam, aut necem inferat: sed ut ingenuè belligerando Remp. diligenter, & egregiè tuendo sibi laudem, patriæ uerò utilitatem pariat. Qualis apud Romanos L. Brutus, & multis ante nos seculis præstantissimi

Gallorum laus.

tiſsimi reges: ut Belloueſus, & Brenus huius
inclytæ regionis propagatores extiterūt. Qui
non tam opum acquiſitione ſoliciti, quàm glo-
riæ, & poſteritatis memores, omnia poſt Rem-
publicam habenda cenſuêre: ut hac ætate Ca-
rolus quintus Ro. Imperator ſemper inuictiſsi
mus, & feliciſsimus: qui anno ante hunc ſecun
do Tunetum totius Africæ urbem munitiſsi-
mam aggredi non dubitauit: qua expugnata
tantam gloriam aſſecutus eſt, ut proximè nūc
ad deos accedat. Ioannē etiā Galeaciū Viceco-
mitē nominari ſcio uos intellexiſſe, cùm ꝙ In-
ſubrum dux primus fuit, tum ꝙ illi Virtutum
comiti cognomen fuit. Ab hoc tāta in Remp.
hanc merita extant, ut dies me prius, aut uox
tametſi ferrea eſſet, deficerēt, ꝗ dicēdi materia.
Verū è multis, quò breuior fiam, unū ſubijciā,
quod eius principis magnanimitatem, prudē-
tiā, fortitudinemꝗ poſteris oſtēdet. Geſsit hic
princeps bella ꝗ plurima contra ualidiſsimas
Italiæ urbes. Nec tamē quiſpiā repertus eſt, q
cōſilio, potētia, opibus huiuſce conatibus op-
ponere, aut q̄ animo conceperat, quominus ut
exequeret̄, ullo pacto querit obſiſtere. Nēpe cū
aduerſus Florētiam urbē bellū gereret, q̄ inter
cęteras Italię opulētiſsima quodā modo ac prę-
clara habebat̄: nec facilè appareret eius uim ac
potētiā breui poſſe proſternere, cū undiꝗ Ro-
manorū, Venetorū, & finitimorū auxilio tuta
eſſet

esset, nec propinquas solùm, sed exteras quoque nationes in bellum exciret, adeò uirtute, diligentia, labore urbem sagacissimam elusit, atque prostrauit, nunc armis imminendo, nunc pacem ostentando, ut quæ multis seculis fermè toti Italiæ par esse uidebatur, nec modicis prælijs posse superari, intra breue tempus penè ad excidium deleretur: nec se amplius tueri, aut rem suam incolumẽ seruare, nisi sub Vicecomitis tutela & dignitate putaretur. Cæterum hæc uberius ab alijs tractantur, & nos suo loco nonnulla retulimus. Iccircò ad alia ijs ampliora me recipio, quæ non minus principum nostrorum magnanimitatem, quàm urbis Insubrum uim, potentiam, excellentiam declarent. Puto ego multos mortales satis mirari, unde huic ciuitati tantæ opes, tantæ copiæ, tãta deniq; omnium rerum facultas sit, quemadmodum tot per annos, & nouissimè diebus nostris grauissima tot bella sustinuerit: quàm sæpe infestis hostibus & innumeris reluctata sit, & semper indefessa, ac ualidior emerserit. Quis enim non meritò his rebus tam præstantibus, & dignis admiretur? Sed hic omnis stupor apud eos est, qui urbis & opulentiam, & uires nesciunt, eius magnificentiam nunquàm inspexerunt, auribus non facilè credunt. Vt enim ab Aristotele positum est, si qui essent illustribus domicilijs sub terra habitãtes, cultis

m 5 picturis,

picturis, signisq; pulcherrimis, quibus beatorum domus ornari consueuêre, nec unquam supra terram exiuissent, auditu autem & fama specimen, ac decorem omnium, quæ hic uisuntur, percepissent: nec facilè his, quæ referrētur, fidem adhiberent. Deinde aliquo tempore patefactis sedibus, in hæc, quæ incolimus, loca emersissent: cum repentè cœlum, solemq; uidissent, tum terras, mariaq; patentia: præterea uolucrum copiam, ac ferarum, urbiumq; multitudinem, & ornatum conspexissent: profectò & earum rerum magnitudine obstupescerent, nec satis pulcherrima admiratione satiari possent. Ita si quis fortasse est, qui aliarum urbium ornamento, aut amœnitate delinitus sit, huius autem excellentiam prorsus ignoret, aut negligat: cum ad hanc tādem accesserit, ac prius quidem multitudinem populi lætissimam, urbis frequētiam, pulchritudinemq; singularem inspexerit: tum eorum quæ ad uictum hominum, cultumq; pertinent, copiam simul, præstantiamq; cognouerit, quot artes, quot inuenta, quanta in hac omnium ubertas, & decor sit, quot ditia & ornatissima templa, præclarissimæ regiæ, antiquissimæ familiæ, pulcherrimę & delicatissimæ nurus, splēdidissimi iuuenes, niditissimi equi, & insignia arma uideātur: postremò totius urbis gratiam, nitoremq; perceperit: nequaquā ab hac tam præclara bello, pa-

ceteq; facinora edita fuisse mirabitur, quinimo multò maiora ab ea præstari potuisse: & ad orbis imperium adipiscēdum idoneam potius esse cēsebit. At uos assuetudine quadam oculorum imbuti, ut in alijs plerunque fit, mirari desinitis. Hic autem stupor, hæc admiratio urbem peruadenti ante oculos obijcitur. Cum uerò ciuitatem ipsam egressus sis, & singula diligentius contemplatus fueris, Dij boni quæ oppidorum frequentia? quibus plurimæ ex ciuitatibus Italiæ longè cederent: quarum nomina propter scriptorum commendationem celeberrima sunt. Quæ omnino Apinæ, Tricæq; erunt, si nostratibus oppidis cōparentur. Præterea quæ amœnitas? quæ demum delitiæ occurrent? quàm multa uideas, quàm præclara, quàm magnifica? Non enim ut de niue scribit Homerus cœlitus delapsam monteis occupare, & colles, iugaq; montium, & culta pinguia, sic hæc ædificia uniuersos circum colles & planiciem occupant. Verum omnes Italiæ urbes quasi quodam fato in unum locum conuenisse uidebuntur, Quippe Galliæ Cisalpinæ oppida nequaquam cæteris æquāda sunt, quæ in alijs plerunque uidere regionibus contigit. Verum pro uicis ditissima hic oppida, pro oppidis opulentissimæ urbes adsunt. Quota etenim apud Cisalpinos Gallos uillula est, quę non eius ferme oppidi magnitudinem æquet,

ex quibus exornari ſolet Italia? Quam enim habet Hetruria præter Florentiam, & Senas urbem, quæ noſtris oppidis uel magnitudinē æquet, aut ubertatem? Signia urbs eſt, ut ſcitis, ultra Romam, cuius Pontifex eſt Laurentius Grana uir literarum candore politiſsimus. Ea in urbe nec tonſor adeſt, nec medicus, imò nec qui calceos conficiat, aut caligas; igitur pro porticibus geſtationes hic cernas, pro uiridarijs conſita nemora, ac patentiſsimos terrarum ſitus cultos, quibus floridius nihil, nihil ſpecioſius, iucundius nihil denique natura commenta uideatur. Iam uerò ſi cubicula, ſi triclinia cōſideres, quibus potiſsimum optimatum domus exornari ſolent, nihil eſt in urbe tam terſum, tam mundum, ſic elegās, quod cum horum nitore, aut politia cōferri queat: ita omnia apta, diſtincta, ornata intueare. Quamobrem quācunq; in partem oculos admoueris, omnia natiuo decore niteſcere, & quaſi lætitiam quandam ex ſe uidentur effundere: tanta uillarum amœnitas, camporum beata fertilitas, nemorū, pratorumq; uiriditas undiq; refulget.

Signia urbs.

De ſitu urbis Mediolanienſis. CAP. XIII.

SEd poſteaquàm dicendo hucuſq; progreſsi ſumus, aliquid & de ſitu urbis dicam, initium eius paulò altius repetendo. Enimuerò Mathematicorum dimenſionibus ſatis conſtat omnem terræ ambitum quinque zonarū ſpatio

tio esse distinctum, quarum primã solis ardore succendi, spatiosioremq́ cæteris aiunt esse: extremas frigoribus intentissimis inhabitatas, semper rigere autumãt. Inter has autem duas interiectas esse, ueluti medias: unã, quam nos incolimus sub axe Septentrionis sitam: alterã uerò ad austrum protendi, ante patres nostros non satis cognitã, nunc ita diutinis nauigationibus regis Lusitanorum oculis expositam, q́ est hæc nobis citerior Gallia. Sed ut quæ mihi sunt nota, prosequar, Hæc ubi habitamus, licet à frigore, & calore media sit: non eadem ubiq́ cœli tamen clementia, & æquitate fouetur: quippe regiones quæ tropico Cãcri sunt uiciniores, ut Parthia, Armenia, Libya, cæteræq́ finitimæ propinquiore semper calore torrentur. Quæ uerò polis duobus sunt obnoxiæ, frigoribus rigent regiones: & quæ his uicinæ sunt, ut Germania, Albios, quæ nunc Britannia, Scotia, Thule, Dacia, Pannonia, Scythia, & quæ Riphæos montes gens habitat. Reliquæ intermediæ regiones uelut ab utraq́ extremitate distantes temperatiore cœlo, saluberioreq́ fruuntur. Cum igitur hæc Cisalpina Gallia in sexto climate, qui Diaboristhenes appellatur, cui Mercurium præesse aiunt, remota sit ab æquinoctiali per IIII. & XL. gradus ambabus partibus fouetur, hinc Boreali frigore, istinc Australi æstu. Igitur uelut regina montibus

clim. 6.

44 gr.

montibus circumſepta, & gemino fręto, Adria ſcilicet, & Tyrrheno, ut amborum commoditatibus pro arbitratu gaudeat, incommoda nulla percipiat. Ritè igitur Maro noſter, decus immortale Ciſalpinæ Galliæ his uerſibus hunc tractum celebrauit:

Hic uer perpetuum, atq; alienis menſibus æſtas
Bis grauidæ fruges: & pomis utilis arbos.

Situm nempe ciuitatis beatiſsimum reddit aëris ſalubritas, glebæ pinguioris ubertas, fontium, fluuiorumq; irriguitas, fructuũ fertilitas, nemorum & paſcuorum uiriditas, iumẽtorum & pecudum fœcunditas, quæ incolentium nutrimentum non leuem præſtant utilitatem. Hæc autem noſtra regio huiuſmodi fertilitate adeò nobilis eſt, ut non modò ſuperiorem inueniat, ſed ne parem quidem: ea præſertim quæ intra Seſitem: & Adduam cõtinetur. Oppidis tam frequentibus, & pagis referta eſt, ut ferè ad ſingula ſtadia diuerſoria reperiãtur: præterea tam uberi ſolo eſt, ut populum, quem copioſiſsimum habet, ſine aliarum gentium auxilio facilè nutriat. Tantus eſt autem ſolius urbis Mediolanienſis populus, ut tota Hetruria non tã numeroſum habeat. Tãti aũt populi in cauſſa eſt fertilitas, fertilitatis aũt humor, qui ex tot amnibus manat: toto præterea ſolo aquarum uenis reſudante. À ſuperiore ſiquidem parte, quæ Marteſana à bellicis incolis

colis appellata est, Lario ab lacu Adduæ, & ab Alpibus alia fluenta decurrunt. Ab inferiori uerò Ticinus aquarum nitentium agmine rigat Insubriam, à Verbano caput exerens: amboq; diuersis itineribus Eridano infusi fluuiorum regi miscentur, eumq; ad mare comitantur. Non iniuria itaque ueteres Mediolanum inde appellatum putãt, quòd inter amnes media, ueluti Mesopotamiæ regio, sita sit. Dico ergo hanc prouinciam præ cæteris salubriorem, & amœniorem esse: nec minus feraciore solo præditam: tum his quæ ad humanum uictum pertinent, feliciorem haberi: summaq; dei prouidentia Mediolaniensium urbem in ea constitutam. Nec enim commodiore loco ea ciuitas nostra hæc metropolitana ciuitas, Orientis, & Occidentis emporiũ ædificari potuit: quæ totius orbis regimen esset habitura. Nempe ut arces præcipiti fossa undique præcingi, & in eminentiore quodam urbis loco condi consueuère, ut regentis sedem, & ipsius caput urbis præ se ferant: sic Mediolaniẽsium ciuitas altissimis septa fluminibus, altiore, & tutiore prouincia posita est, exindeq;, uniuersas quasi inferiores urbes Italiæ, uelut ab altissima specula prospicit: ita ut Italiæ totius arx, imperij sedes, & reliquarum domina urbium meritò appareat. Ab hac siquidem arma, ab hac equi, & quicquid bellici uspiam strepit,

egreditur:

egreditur: Hæc ſola eſt, quæ armatos Duces, lucidas equitum alas, peditumq́; cateruas ſiſtit in acie. Vt enim ſi quis magnam lanificij, & mercenariorum copiam aliqua ex urbe cõtinuò efferri, hisq́; & currus impleri, & naues ſtipari, ac mari & terra conuectari uideat facilè, & eam urbem mercibus plenam, multosq́; ibi lanarios, qualium copiam eſſe ſcimus in Florentia, incolere: ſtatim eum locum iudicabimus eſſe mercatoribus refertiſsimum: Ita qui Duces, qui exercitus, qui arma, qui equos, qui currus, ſigna, uexilla, & reliquam belli ſupellectilem ex hac potiſsimum urbe prodire inſpiciat, & toti Italiæ formidinem incutere: non'ne & armis, uirisq́; refertam: & ad orbis imperium adipiſcendum idoneam eſſe fatebitur? Siue enim multitudinem populi conſideres, nihil eſt in toto terrarum orbe frequẽtius: ſiue pulchritudinem, nihil ornatius, aut ditius. Si uerò quæ ad commoditatem uitæ pertinent putaris præferenda, quid eſt ex optimis, ac neceſſarijs rebus, quod ab Inſubribus meritò deſideretur?

De opibus, & potentia Mediolanienſium. CAP. XIIII.

AT ſi rerum geſtarum mauis, Auguſtæ Bacienorum Comes illuſtriſsime, patriæ tuæ gloriam contemplari: nullam inuenies, quæ bellorum magnitudine, ac diuturnitate latius

latius propagarit imperium. Hæc ueterum regum ſedes, hæc imperij Romani firmamẽtum, hæc Italiæ tutela: hinc illa immenſa effuſa ſunt agmina, quæ non ſolum Hetruriam uaſtarunt, Romanorum exercitus ad Alliam obtruncarunt, mox incenſa Roma uniuerſam Italiam peragrarunt: deinde Græcia depopulata, maiorem Aſiæ partem ruinis, & incendijs conſumpſerunt. Florentiam autem Syllanæ fecis coloniam munditia uicorum, ædium lautitia non ijs clariſsimis monumentis inſignem eſſe ſcimus: quæ quin uetuſta, & perornata ſit, non equidem inficias eo: uerum armis, uiris, opibus ac geſtarum rerum gloria cum Mediolano cõferendam nullo modo cenſeo: nec hac ætate urbem Romanam: ex qua ſi ſacerdotes, qui ferè omnes alienigenæ ſunt, eieceris, cultoribus uacua remanebit. Tua autem hæc patria eiuſmodi eſt, ut acceſsione gentium non augeſcat, & diſceſſu haud minuatur. Sed quoniam de tam excellenti ac præſtantiſsima urbe breuiter à nobis, & quaſi curſim hucuſq; pertractatum eſt: tandem, ut eximius inquit orator, aliò uela facienda ſunt, & quid in quaq; re eius præſtantia maximè eniteat latioribus paulò uerbis, & rationibus explicandũ eſt. Iam enim de templorum ornatibus, ac regali ſacrarum ædium ſplendore non ineptus diſſerendi locus relinquetur. Vnde igitur dicere nũc exordiar?

aut quid in primis præponendum sit, haud facilè intelligo. Velut enim si quis Helenã illam formosissimam eximijs laudibus ornare cupiat: prius'ne nobilitatem generis expediet, quòd Ioue, & Læda genita sit: an pulchritudinem, quòd à Venere præ omnibus formosior sit habita: an uirtutem, quòd eleganter canere, & psallere docta fuerit: an ornatu corporis præstare contendat, quòd purpureis, auratisq́ segmentis uti assueuerit: an lepôrem potius loquendi anteponat, quòd ex ore narrantis suauitate quadam allecti penderent homines? Hæc inquam si quis animo uolutet, quid conuenientius dictu sit, ignoret ad eximiam pulchritudinem uenustatemq́ demonstrandam. Sic ipse cum optimam ac pulcherrimã urbem celebrare instituerim, quæ in omni uirtutis genere, laudisq́ præstantia cæteras anteeat, unde potissimum exordiar, ignoro. Nam & ipsa uirtutum admiratio incertum me reddit, nec facilem deliberandi facultatem permittit. Ego tamen unde conuenientissimum, & aptissimum putabo, initium capessam. Primum igitur, ut de opum, ac facultatum copia dicere ordiamur, in queis potissimum Reipu. status inniti solet. Vbi nam tu gentium urbem reperias, quæ tanta uectigalium copia abundet? tot exercitus sumptibus suis alat? Memini à uiro audiuisse me quæstorio tot exactas ex hac urbe pe

be pecunias ad alēdum per Leuyana tempora exercitum,quot ferè tota Italia,Venetijs duntaxat exceptis,posset exigere) Ioāne præterea Galeacio imperante apud Insubres legi quinquies,& quadragies decies centena millia aureorum sine populi querela, & paruo admodum temporis spatio ab ijs exacta, qui tunc quæstores erant:huius tertiam totius summæ Mediolanum impendisse, cum præter Liguriæ populos omnes ferme Italiæ urbes,quæ ab Alpibus inter duo maria Illyrium, Flaminiamq́ continentur,in eius potestate essent:in Hetruria Pisas,Senas,Perusium,Asisium teneret,Bononiam possideret. At uerò quæ ferè aui nostri uidere,& in oculis ferè nepotū uersantur,non'ne tamen incredibilia nobis apparent? unam hanc urbem tot per annos cum Venetis, Florentinisq́ de imperio certantem duarum ualidissimarum ciuitatum adeò impetum sustinuisse,& adeò omnes earum conatus flocci fecisse,ut audaciam non solum repri-meret:uerū ad pacē ultro poscēdā post longū ac difficile bellum impulerit. Hæc autem acta fuisse scire uos arbitror,eo tempore, quo Philippus Maria Vicecomes rerum potiebatur apud Insubres. Taceo Eccelinum Patauinorū tyrannum cum innumero exercitu à Mediolaniensibus iuxta Soncinum, quod oppidum est in ripis Lollij agri Cremonensis obtrunca-

 tum:

tum : cuius cadauer eo in oppido sepultura donatum est. Venio ad nauales, terrestresq́ꝫ co pias: quibus felicissimo euentu sæpe cum Venetis & Florentinis decertauit, contra eorum opinionem: quòd opinarentur Veneti Mediolanienses cum ipsis, qui inter aquas & nascuntur, & educantur ueluti pisces, congressuros nunquam. Obstupuit ea tempestate uniuersa Europa tam difficile bellum contra tot hostes terra, & aqua sine exteris auxilijs à Mediolaniensibus administratum. Admirabantur exteræ nationes unde tantæ opes, tantæ copiæ, tanta denique rerum omnium facultas esset: quibus non dicam thesauris, sed auriferis fœta mineris immensas ad tantum bellum, diutinumq́ꝫ pecunias exponeret. Atqꝫ hæc Mediolaniensium ciuitas ex maximè reditibus effecit, nullis externis freta præsidijs, sed propria uirtute, & probitate confisa. Ex quo per eximiam ipsius præstantiam licet agnoscere, quæ per se bellum gerere, per se sumptus omneis perferre quiuerit: qua in re quid in primis extollendum sit, haud facile cognitu est. An potentiam prius admirentur homines, quòd grauissimum, & periculosissimum bellum tot per annos enixissime pertulerit? an uirtutem, ꝙ hostiles uires sæpenumero fregerit, atqꝫ deleuerit? an opulentiã, quòd proprijs sumptibus ingẽteis aduersariorum opes funditus exhauserit?

ferit? Mihi quidem hæc omnia non mediocri laude uidentur commendanda. Sed ad maiora mea festinat oratio: & de opibus ac facultatibus abunde dictum est à nobis: de nobilitate deinceps restat differendum.

De nobilitate conditorum. CAP. XV.

QVanquàm in hac parte nescio, an uirtutē contineri putem. Nam cum uirtus per se clara, & illustris sit, nec ullis imaginibus magnopere indigeat: ita qui maiorum suorū res gestas prædicant, ipsi uerò nullam in partem utiles sunt, uani potius, q̄ generosi censeri solent. Vt sunt nunc Romani, qui tantum nunc possūt dicere, Fuimus Troës: cùm choreis, uētri, & gulæ dediti, tantū idonei sunt statis quibusdam anni temporibus ad occidēdos, ueluti lanij boues. Dij boni, quæ antiquitatis fragrātia? Quæ uirtutis experimēta? Quæ facinorū admiratio? occisos sex boues singulis annis à populo Romano, quis nō monumētis tradet? Quòd si quis horum igitur prosapiam longè anteponat: plurisq; eorū dignitatē, Rēpublicamq; existimet, q̄ ij cæteris nationibus olim imperitarint, mediusfidius uehementer errat: nec satis uerè nobilitatis uim, amplitudinemq; intelligit. Romanorū enim ueterū, quæ in nouis est prorsus extincta, excellentia adeò sua uirtute cognita est, atque perspecta, ut nullius laudibus egeat, quò dignior haberi possit, ac

præſtātior. Si uerò cōditorū ſtirpē, claritatēq́ recēſeas, perobſcura uidebitur eorū ſucceſsio, uilis, abiecta. Nihili ergo hæc hæreditas exiſtimāda eſt. Non'ne uirtute præclarū fieri, ac rebus geſtis eminere præſtiterit, nō autē fumoſis ſtēmatibus, colonijsq́ excellere? Traditū eſt in annalibus eorū, qui Punicū bellū ſecundū ſcripſerūt, Placentiā coloniā deductā primo anno eius belli, in quam ſex millia hominū deducta ſunt. In his equites deducēdi fuit cauſſa ut opponerētur Gallis Inſubribus. Nūquis ꝓpterea ex Placētinis ciuibus inuentus eſt, qui populi Ro. imperium iure hæreditario ad ſe uēdicet? Nū q totā Italiā tribus & quinquaginta colonijs putet immunē, ut uel nulla ſupeſſe credātur Romanæ ꝓbitatis inſignia; adeò uniuerſa in unū quodāmodo cōiuncta ſunt, atq́ cōfuſa, uel ſi qua ætatē ſuperare potuere, omnis Italia huiuſmodi gloriā ad ſe dicat pertinere? Quòd ſi maiorū dignitas, aut ſplēdor quæritur, quæ Bizātio nobilior colonia? quæ præclarior unq́ fuit deducta? Hāc quippe Imperatores Ro. ita cōdidere, ut Imperij ſigna illò cōferrent ꝑſcripto totius Italiæ, dijs aduerſis, à Cōſtātino nobilitatis & iuuētutis flore. Sed libet aliquātulū hîc immorari, & quærere, uter hic populus origine prior ſit, atq́ nobilior? ut ſubinde ex huiuſmodi collatione uirtutis cæterarū rerū amplitudo reſplēdeat. Romanos Leonardus Aretinus

tinus Florētię urbis autores esse asserit:ipse ad Gallorū transalpinorū,aut ad bello inuictissimos Germanos Mediolaniēsium,& reliquorū intra Alpes & Apenninū refero.Qui populus ex ijs igit sublimius ortū ducit? Clarissimos omniū regū & populorū Romanos esse Leonarde ꝓfiteris.Nō hoc nego:scio enim Romanos tantū fuisse bellaces olim,& p̄clari, quātū hac ætate sunt imbelles,& inglorij. Verūtamē nulla ciuitas adeò bene morata,aut instituta:q̄ malorū hoīum,ut ipse ꝓfessus es,oīno careret. Itaq; si nō priuatim de singulis ciuibus,sed uniuersa Rep.uerba fecisti,quota est à Po. Ro.deducta colonia,q̄ nō pari fiducia ac generositate polleat:ijsdē conditoribus originē suā acceptā referat:uicissimq; terrarꝫ imperiū ad se uēdicet?ac si qua fortasse inter eas aut simultate, aut iniuria,ut plerunq; consueuit,cōtentio exorta est:nequaq; id bellum iustum, sed potius ciuile,atq; intestinum nominabitur. Maximè enim refert,an inter ciues, an eos qui à ciuibus oriundi sunt,acie certet.Quid ergo?nō ne Placentini cùm Gallis Insubribus & Germanis,Hispanisq; peditibus Florentinis arma intulissent,& sub Philippo Vicecomite in eosdē irruissent, nefarium gessisse bellum dicentur? Nec minus Florentini, cum ueteris coloniæ sedem reliquissent,cōditorum fidem subl̄estam habuisse? At uerò si magis uirtute, aut opi-

bus,aut rebus præclare gestis Resp. superbit: quo tempore Florentinorum gens à Romanis orta est,consideremus:Quod in regum successoribus obseruari aiunt,ut is regis filius rectè appelletur, qui regnante patre ortus sit: qui uerò antè uel postea nati sunt, hoc nomine indignos haberi censent. Attendite igitur Mediolanienses,& stirpem uestram recognoscite: tum uidebitis quãtum cæteris gentibus præstetis origine: & quantum Florentinis à Romano populo ortum ducentibus gloria,& dignitate anteitis. Nunqd L. Sylla Rẽp. Romanã ui & armis obsidẽte Fesulana colonia deducta est? Nec mirum si inter se ita debacchẽtur, & in alios tyrannidem exercent, ubi facultas datur: quia à perditissimo tyrannorum Sylla origines deducunt:cur ita seditiosior ciuitas? quia à sicarijs & gladiatoribus orti maioribus;quos haud secus quàm iusti belli stipẽdia emeritos in coloniam Sylla deduxit. Ab ijs illa sceleratorum manus duce Manlio sociam se L.Catilinæ furori præstitit: & ab ijs Fesulana colonia deducta. Sæpenumero itaq; cogitanti mihi, quænam Florentinos ciues caussa impulit,ut pristina urbe destituta ad Arnum flumen potissimum incolerẽt,nunquid amœnioris cœli,aut uberioris soli gratia pellecti sint nihil potius occurrebat, quàm uitanda eos loci ignominia sedem mutauisse. Quis enim

huiusmodi

huiusmodi Syllanas reliquias, ac ueluti serui-lia quædam præsegmina non spernat, aut oderit: Quãobrẽ minimè mirãdum est, si Leonardus homo & disertus, et elegãs, cùm Fabritios, Coruncanos, Dentatos, Publicolas, Decios, Romanæ urbis lumina referret, Syllã, Manliũ, & Catilinã hoĩes perditissimos, nequissimosq́ sciens silentio inuoluerit. Norat enim quas clades, quæ ludibria populo Romano, quantas Florentino nomini, ac decori sceleratissimorum tyrannorum notas recordatio, ac memoria indidisset. Satis nunc arbitror ex ijs quæ diximus, persuasum esse, nec principatus gratia, nec rerum, & situs excellentia, nec opum, aut facultatum copia, aut nobilitate conditorum Florentiam, uel aliam ex Italis urbem Mediolano non solùm præponẽdam; sed ne esse comparandam quidem.

De dignitate urbis Mediolanensis. CAP. XVI.

SEquitur de dignitate aliquid in mediũ adducere, quò urbis huius præstantia maximè absolutior, & præclarior cunctis appareat. Quanquam uereor, ne pluribus hæc nostra studia haud grata futura sint; qui me fortasse iam existimant assentando, atque indulgendo inanem gloriam, & popularem famam quærere: eamq́ à nobis prouinciam iccirco susceptam esse, ut hinc fauor à Mediolanensibus in me aliquis elucescat. Non deerunt alij, qui hoc

onus putabūt impar humeris meis. Fateor esse me ingenio hebeti, obtuso, & hac prouincia prorsus impari: uerùm qua potero ratione his satisfaciam: & oratione longa non utar. Ego nempe etsi cupiam quàm plurimis obsequi: usqueadeo tamen non ineptus sum, ut fauore multitudinis potius existimem, quàm doctorum autoritate id consequi posse. Cæterū cùm præstantiam tantæ urbis intuerer, eorumq; ingenia admirarer, maximè qui Florentiam præ cæteris Italiæ urbibus ad cœlū efferunt, eamq; industria, fide, humanitate, magnitudine animorum putāt præcellere: indolui profectò nostrorum uicem, quos nec patriæ charitas, nec honos, aut exercendi ingenij gratia ad scribendum posset allicere: quiq; facilius aliena reprehendere didicissent, quàm ad laudem, & decus alicuius præclaræ rei uerba facere. Itaq; professioni meæ debitum credidi, præsertim à uobis rogatus: si quam ipse in dicendo facultatem adeptus essem, eam potissimum in laudanda, & extollenda præstantissima urbe cōferre, & uelut pignus & testimonium quoddam pietatis & studij in Mediolanienses exponere: quod etiam nostros, si modò uerum fateri uolēt, non arbitror reprehensuros. Quid enim minus dignum? aut quid à bonis moribus alienius est, quàm cum ipse nec patriam tueri, nec Rempublicam uerbis defendere, aut honorem ipsius nec

nec officio,nec oratione tutari queas:aduersari his,aut succensere, qui communẽ causam sponte susceperint? Omnes enim quibus pietas, religio, charitas odio est, huiusmodi res negligunt. Qui uerò & boni,& liberalis haberi uolunt, haud quaquàm patiẽter aliarum urbium laudes suæ anteferri non sustinent. Quamobrem desinant illi quidem, quicunq; hi sint, nos inscitiæ,aut temeritatis exposcere, ac prius seipsos leuitatis,stultitiæq; condemnẽt: tantum certè abest, ut huiusmodi homines multi existimem, ut eorum battologiam flocci faciam potius,atq; contemnam. Verùm his omissis ad pensum redeamus. De dignitate igitur, quæ primas in omni Repub.partes habet,non ineptè à nobis hoc loco præfari posse arbitror: præsertim cum huius ciuitatis gloriam, claritatemq; contineat. Quid ergo? non'ne præcipuum,& quasi peculiare huius urbis, quam in patriam mihi elegi, munus est, neminem Ro. Imperio præfici solere, aut Cæsaris nomine dignũ censeri,qui Mediolanensi diademate non antè præditus sit,& illustratus, & cõsueta imperij hic susceperit insignia? Præclarè id quidem maioribus nostris indignũ omnino uidebatur, eam ciuitatem, quæ præ cæteris ingenio, prudentia, bellicarum rerum peritia maxime polleret,meritis laudibus carere:sed eam potius ornandam,decorãdamq; censuere. Itaq;

nulla

nulla cupiditate, nulla iactantia adducti, Mediolaniensibus id honoris nationes omnes detulere. Optimo itaq; consilio, ac summa prudentia effectum uidetur, ut hic honos, qui in primis Romanis erat attributus, hæreditario quodam iure ad Insubres transferretur. Sola enim hæc in tota Italia ciuitas Mediolaniensiũ est, quæ cum Romanis, exterisq; gentibus de imperio, de dignitate, de omni deniq; uirtutis laude certauerit: & si occasio daretur, certare posset. Cuius rei euidens signum est, quòd omnes potissimùm, qui Cæsaris nomen deinceps adepti sunt, hinc primitias Ro. imperij, hinc regia insignia, hinc primos & attollere (ut inquit poëta) fasces, & auspicari consueuêre: nec immeritò. Nempe ut is militiæ ornamentis haud dignus uidetur, qui prius arma & acies expertus non est, & quantus in hoc munere labor sit, ignorat: ita qui potentissimæ urbis uires nescit, aut cum ea de fortitudine, ingenio, prudentia nullum habuit certamen, nequaquam orbis Imperator dici, aut Cæsaris titulo insigniri promeretur. Non iniuria itaq; ab antiquis huic urbi secundæ Romæ nomen est inditum: qua gloria cæteræ urbes caruêre. Mihi non solet uideri hac etiam de causa præstantiam Mediolanensi populo attributam, ut is esset, qui languentis imperij uires, & in aliũ labentes orbem propria uirtute repararet: nec

nec antiqua & paterna dignitatę Italicum nomen defraudari pateretur. Quæ enim ciuitas, si Mediolanum exceperis, arescente sensim Romanorum, quæ nunc conclamata est, uirtute, & languescente probitate, cùm in dies nostra hæc urbs magis, & magis floresceret, tantam barbarorum illuuionem, tot bellorum fulmina, tantos Germanicorũ motuum fluctus perferre, & cohibere potuisset? Exemplum quidem publicæ calamitatis Fridericus ille Bauarus fuit; qui adeò dignitatem Mediolanensem extinguere molitus est, nulla alia (ut opinor) ratione, quàm quòd unicam suis conatibus obstare cognouisset: ut Italiæ dominatum, nisi perdita prius Mediolanensium Rep. adepturum se diffideret. Comparatis itaq; ingentibus copijs, nec suarum modo, sed exterarum gentium fretus auxilijs, per Alpes irrupit: & sic in Mediolanenses furore æstuans, totus rapiebatur, ut uniuersæ Italiæ terrori esset. Dij immortales qui tum pauor non fuit? qui mulierũ eiulatus? quæ senum, & puerorum lachrymæ? Huius ergo temerarijs ausis nequaquam Mediolanensis populus cedendum putauit, sed adeò prudenter, adeò uiriliter obstitit, ut non modo illius superbiam, audaciamq; contemneret; uerùm etiam post longum certamen ad interitum ferè illius innumeras copias affligeret. Sic omnis Italia huius nostræ urbis beneficio à

seruitu

Fridericus

ſeruitute libera extitit. Nolo diutius immorari, ac referre, quæ, & quanta hæc ciuitas, non antiquis modò temporibus, ſed ætate noſtra, pro tutela cōmunis libertatis perpeſſa ſit: permulta etenim ac præclara extant exempla, ex quibus Mediolanienſium uirtus & magnanimitas facilimè perpendi poteſt. Vſqueadeo autem hæc ciuitas cōtra æmulos Italici nominis potens inſurrexit: ut nihil antiquius unquam habuerit, quàm facultates, & ſanguinem pro libertate totius Italiæ hoſtibus exponere: & manifeſtiſsima fidei ſuæ monumenta erga illos, qui piè, iuſteq́ de imperio ſenſiſſent, declarare. Si qui ſecus auſi forent, eos quidem hoſtium numero cenſuit habendos. In qua re ſapiēter illa certè uidetur ſenſiſſe. Nam qui ambitione, aut inſolentia ducti, ditiones, & tyrannides appetunt, & dum rem ſibi gratam conſequantur, ac inimicorum ſuorum acceptas ulciſcantur iniurias, nihil penſi de ſociorū fortunis, & ſalute habeant: hi profectò omni fortuna indigni putari debent: ac pro uiribus ab eorū nefarijs conatibus arcēdi ſunt. Sed quorſum hæc tam multa? dicet ex uobis quiſpiam. Nempe ut oſtēderem primùm hanc urbē pro imperio, pro ſalute, & dignitate Italici nominis aperto ſemper Marte certaſſe. Mox hac gloria Florentinos caſſos eſſe & effœtos. Nam ij, ut Galliam Ciſalpinā cum tota Liguria delerent,
reliq

reliquamq; Italiæ partem, quas artes non ſunt experti? quas Germanorum cohortes non exciuêre. Quis enim Gallorum Tranſalpinorum exercitus, ante Diuum Galeacium Vicecomitem, cui Virtutum cognomen fuit, in Italiam traxit ſub auſpicijs infortunatiſsimis Armeniaci Comitis? noua loca, nouasq; ſedes, quas incoleret, quærentis. Sed comprimam ipſe me, quando nulla efficacior ſit ad delenda iniuriarum tam ueterũ quàm recentium ueſtigia antidotus obliuione. Commodum igitur ad alia ſtylum diuertemus, ac de rebus his uerba faciam, quæ aui fortaſſe noſtri uidiſſe potuêre. Et ſanè tam multa, ac præcipua ſe oſtentant, ut ignorem quæ potiſsimum Mediolanienſium laus ſit anteponenda. Verum ut in reliquis à nobis pro temporis anguſtia factitatum eſt, ita nunc faciam.

De nauali pugna inter Venetos & Mediolanienſes ſub Cremona. CAP. XVII.

GAlliæ Ciſalpinæ condidere, ſicut ego accepi, Cremonam Romani in Padi ripis: hãc Veneti ſumma ui oppugnare adorti, hinc terreſtri exercitu, illinc ualidiſsimis nauigijs undiq; premebant. Dux Philippus apud Inſubres rerum potiebatur, urbem bello & pace clariſsimam liberare ab obſidione cupiens, claſſem opinione omnium celerius inſtruxit, quã ſecundo Pado ſubductam in fronte hoſtium firma

firmauit. Et iam medium lucis spatiũ sol peregerat, cùm se profluente Eridano utraq; classis miro tormentorum tympanorumq; fragore appropinquabat. Interea Franciscus Storcia, huius qui annis superioribus est mortuus, auus, Mediolaniensium ductor, certamen uelut detractaret, aliquantulum substitit: donec terrestres copiæ superuenirent. Nocte uerò iam appetente coactus Sforcia aduentu Venetæ clasis, quæ aduerso flumine uehebatur, aciem instruit: uiginti ex omni classe in fronte disponit, duas in subsidijs alas, totidem nauiũ numero esse iussit. Has uiris pugnacissimis instructas uela facere imperat. Iamq; intra teli iactum conuenerant, & se quisq; ad certamen præparabat: cùm ductor ipse in omnium uultus oraq; cõspicuus: Quod multis, inquit, uotis milites præstantissimi iampridem expetistis, occasionem fortuna attulit, ut uires, uirtutemq; uestram in Venetos, quos toties maiores uestri paruis copijs fuderunt, ostendatis. Hic dies Insubribus imperium, & libertatem aut statuet, aut finiet: Vtraq; res in uestra sita est manu: Recordemini obsecro quæ maiores uestri terra, mariq; pro gloria, & libertate gesserunt. Illi siquidem quoties Hetruscos, quorum imperium latè per Italiam ab Anchona propagabatur, aperto Marte fuderunt? Cæso ad Alliam fluuium illi exercitu Romanis urbem

bem conflagrarunt. Illi Medoacos, illi Venetos acie trucidarunt. Nobis tamen res est diuersissima. Illi etenim pro imperio tantum, & gloria: nos autem pro uita, & libertate certamus; quò minus uos decet hostium numerosiores copias, & nauium magnitudinem extimescere. Nullum uobis cum Italis certamen esse putatote, apud quos rei militaris peritia, naualis belli plurimùm pollet, aut cum Gallis Transalpinis, & Germanis, apud quos pro disciplina militari uires corporis firmissimæ adsunt: sed cum barbaris Phrygibus, & Paphlagonibus, Græcisq́; quibus dici, uel fingi potest imbecillius nihil, res gerit. Quibus nullæ belli artes, animus ad fugam q̃ ad pugnã paratior semper fuit. Multitudinem innumerã, quibus longè nobis sunt superiores, quoties expertus ipse sum esse ad fugam quàm ad uictoriã, quæ semper posita est in uirtute paucorum propensiores. Nos autem illis militum audacia & uirtute præstamus. Dij quoq; pro iustiore sunt parte. Vltrò enim nulla Veneti lacessiti iniuria Cremonensium sociorum agrum, & Cenomanos populantur. Ite igitur alacres, ut ex hostibus non uictoriam solùm, quæ iam parata est, sed spolia ditia referatis, & gloriam immortalem. Hæc breuiter effatus totis remis, uentisq́; progredi cœpit. At parte ex altera Veneti ex omni classe, quæ quinq; & triginta nu-

mero conſtiterat, duodecim delectas naues in fronte ſtatuêre. Dux exercitus Nicolaus Triuiſanus primus aciem regebat: reliquas uiri præſtantiſsimi eius imperio parêre iuſsi, tuebantur. Has omnes inter ſe catenis uinxerant, haud dubiè ſi maior uis ingrueret, uniuerſam belli molem ſponte ſubituri, poſtremas in duas acies, uelut alas poſuêre. Omnibus itaq; ad prælium pro tempore inſtructis, uti inq; ſigno dato concurritur. Remis undiq; colliſus amnis reſonat, acclamantium deinde uoces, machinarum ſtridor nauium inter ſe concurrẽtium fragor auras impleuerat. Primus omnium Inſubrũ ductor in aduerſam, claſſem magno impetu inuectus, non recta fronte, ſed ſiniſtro latere congreditur, remorumq; ui, ac militum robore per medios hoſtes ueluti fulmen elapſus, cæteris iter aperit, ſeſeq; infra alueum tota acie conſtituit. Hic acre bellum oritur, captis iam aliquot ex Venetis nauibus: unamq; ex his pugnæ initio ualidius obſtãtem undis immerſit: reliquas trepidatione & metu fluctuãtes hinc à latere, hinc à fronte conſecutus ex itinere ſiſtit. Clauſis igitur ab utraq; parte hoſtilibus copijs, cum iam nox increbeſceret, pugnamq; differre placuiſſet, ſuos in primis firmat: robur denuo totius exercitus in fronte conſtituit: naues expeditas in lateribus locat, pro ſaucijs integros reponit, ſuos hortari, monere, bono animo

animo esse iubet, uictoriam dijs fauẽtibus partam esse ostendit: & hostes, quibus cum iam pudeat pugnare, ueluti lepores in cubiculis deprehensos metu & desperatione torpere. Interim Veneti pugna diffisi naues potissimũ bellicas in unum coniunxerant, ex tribusq; duas acies effecerant. Nicolaus Triuisanus milites affatus, quanto in periculo eorum ignauia res deducta sit, admonet: ut decus amissum reparare uelint hortatur. Viam edocet ferro, & uirtute ad Venetias aperiendam esse: & subsidij deniq; spem nullam. De salute & libertate certamen esse declarat, cum eis præsertim qui nomini Veneto ab incunabulis, hostes sunt infensissimi. Tali oratione animos suorum iamdudum metu & inertia desides ad certamen excitare conabatur. Interea clarior dies illuxerat, ita omnes ad certamen rediere. Tunc acrior ad pugnam impetus fuit occurrentium inter se nauium: deniq; militum clamor ad cœlum ferebatur. Nusquam horridior belli facies. Venetos salutis desperatio, Insubres urgebat partæ iam uictoriæ gloria. Tandem perfracta belli acies prima est, quæ tribus millibus, & ijs quidem bellicosissimis innixa fuerat: mox ad reliquam classem deuentum medio in Pado arcem ueluti firmatam: hîc uario Marte diu pugnatum est. Interea Franciscus Sforcia quid optimum factu cunctatus esset,

O 2 duas

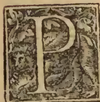
duas cæteris eminentiores puppes, quas Galeaceas uocant, in mediam hostium aciem immittit. Haud aliâs acrius pugnatum est. Naues enim nauibus ita coniunctæ erant, ut uir uiro uelut in firmo positus pugnaret; & gladius gladium exciperet. Interim naues quæ in Insubrum subsidijs primas tuebantur, suorum cohortes circundare, saucios efferre, integros addere, hostes plerunque circumire, missilibus, telisq; incessere cœperunt. Hacq; ratione Venetæ classes, quæ in prima fronte constitutæ depugnabant, magna undiq; telorum mole obruebantur. Postremò Mediolaniẽsium non ferentes impetũ, dirutis quibus hæserant uinculis, suæ quæq; saluti consulentes fugam arripuêre: pleræq; tamen nautis, armamentisq; disiectis, fluenti alueo immissæ uagabantur: multæ ex itinere retentæ. Ex his quatuor ductorem protegentes, cum arenis inhæsissent, non sine magna utrinq; strage superantur. Nicolaus postquàm Venetos ab omni parte cedi conspicit, & nullam salutis spem superesse, honesta morte haudquaquam inferiorem fugam ratus per medias acies incognitus euasit. Veneta classis hinc inde debellata diripitur: captiui omnes in potestatem redacti sunt. Ex his qui barbari fuere in supplemẽtum copiarum acciti undis obruti sunt. Venetis ueluti armis depositis socijs uita concessa est. Sex ex classe

Veneta

Veneta rates tantum ſunt Venetias delatæ: & ſic Cremona obſidione liberata. Hæc habui, quæ, ut tibi Auguſtæ Bacienorum Comes Hippolyte Mayne obſequerer, dicerem: quòd ſi tuæ uoluntati, & meæ exiſtimationi minus eſt ſatisfactum, anguſtiæ temporis id omne precor adſcribe, & uale.

VALETE.

QVERELA APOLOGETICA.

PERSVADEBAM ipſe mihi, ad maiorum noſtrorum æmulationem, quorum uigiliæ ſi non extarent, pueri ſemper eſſemus, me quoque utilitatis aliquid in medium contuliſſe, & non huius ætatis hominum modò, ſed & poſteritatis gratiam mihi conciliaſſe: cùm quòd rem nouam, tum utilem mihi ſcribendam deſumpſiſſem. Verum aliter euenire multò intelligo: & ita intelligo, ut laboris me pigeat mei. Pro gratia enim quæ ab ijs præſertim, qui me conuitijs inſectantur, meritò debebatur mihi, Dij boni quam inuidiam non excitaui? Quæ tragœdiæ non ſunt

actæ? Vociferant alij pedestrem non obseruasse me numerum: optarent alij ad quascunque dictiones accentuationes. Nonnulli falsæ me historiæ hallucinatorem prædicant. Scripsêre plures, literarum, quas ipsi bonas appellant, me prorsus expertem. Non defuere qui me grammaticum & frigidum, & ieiunum dicerent: nec posuisse me pedem extra septa Prisciani. Hæc ego æquo animo patiebar, quòd legerim hanc ueterem alliciendæ ueritatis gratia, consuetudinem fuisse. Sic Platonem ab Aristole, Zenonem à Carneade, à Lælio Varronem, à Sulpitio Cassellium, & Hilarium ab diuo Hieronymo reprehensos esse; & hunc ab Augustino. Rursus ætate ferè nostra Angelum Politianum, Domitium Calderinum, Georgium Trapezuntium, & Galeotum Narniensem Georgius Merula acris uir ingenij notauit. Verùm cùm apertas contumelias legissem, non potui non eorum infantiam contundere, ne quandoque, si hæc indiscussa, irrefutataque relinquerem, ansam eorum loquacitati largiorem præberem. Itaque ne te longiore exordio distraham, rem ipsam adgrediar, si te & aduersarios istos prius orauero, ne putetis his maledixisse me, sed respondisse. Vale. Mediolani Kalend. Iulij M. D. XXXVII.

ZOILVS. Tanta nunc est hominum temeritas, ut audeant etiam illi, qui uix grammaticale

maticale opus Alexandri didicêre, suas in lucem nugas edere: quorum turbam passim per Italiam, ambasque Gallias, & Germaniam in dies uidemus. MERVLA. Tanta nunc est ingeniorum peruersitas, & maleuolentia, eorum potissimum quæ premit ignauia, ut nulla ratione sustineant, quod eruditorum ingenia pepercêre. ZOILVS. Oleum & operam Merula perdidisti in hac tua topographia, & historia. Illam enim pleniorem, atque elegantiorem habeo apud Ptolemæum, Strabonem, Plinium: hanc uerò apud Titum Liuium, Sallustium, & Cornelium Tacitum. MERVLA. Pudet me ferè hoc loco tibi respondere, utpote qui sic apertè deliras: dicam aliquid tamen, quò dementiam facilius agnoscas tuã. Dic obsecro hi'ne historici, quæ posterioribus seculis sunt gesta scripsere? Enarrauit'ne Titus Liuius Caradinum Rubrobarbum & Tunetum Africæ urbem opulentissimam à Carolo quinto expugnatum? Aut Ludouicum Sforciam captiuum in Gallias deductum? uel Romam sub Clemente septimo à copijs Cæsaris prædæ expositam? Neapolim à Gallis obsessam? Sabaudiensem ducem exulem? proditione à suis Alexandrum Medicem Florentiæ ducem obtruncatum? Mirum ni quæras tot exercitus Gallorum nostra ætate consumptos apud Sallustium, aut tot Helue-

tiorum copias in suburbijs Mediolani ferro contritas apud Tacitum? Hæc de historia dicta sufficiant, uenio ad topographiam, quam huius Cisalpinæ Galliæ (nescio quo fato) autores ferè intactam reliquere. Plinius siquidem uelut canis Niloticus maiorem partem dereliquit: idem facit & Strabo: Ptolemæum his aliquanto locupletiorem esse non diffiteor. Multa tamen oppida celeberrima sublato ab humanis Ptolemæo, & urbes in lucem uenêre, extinctæ sunt aliæ. Ne me putes tamen hæc dicere, quò meos de hac Cisalpina Gallia libros commendem tibi, sed ut in maximo esse te errore cognoscas. ZOILVS. Si Tulliani oratoris Merula per transennam saltem (quòd aiunt) libros inspexisset, numerosior ipsius fuisset oratio: uerum cum eos ne attigerit quidem, non mirum si uanida est ipsius oratio. MERVLA. Quorum oratio numeris careat, non uideo; nam si dictiones pedes efficiunt, & numeros pedes, quorum tandem scripta numeris uacant? ZOILVS. Triangularem cur sciuerit Merula Galliam esse Cisalpinam, non uideo, cùm ab urbe Mediolani latum (quòd aiunt) unguem pedem nequidem extulerit unquam. MERVLA. Quæ te Zoile demens agunt intemperiæ, ut hæc uerba sic inania deblaterare audeas? tu igitur Ptolemæo doctior es, qui omnium
ferè

ferè plateas urbium circumforaneus pharmacopola perluſtraſti. Adhæc tecum non ſentit Ptolemæus Marinum arguens; cuius contentiones, quoniam impreſſæ ſunt, ipſe legeris. ZOIL. Laios populos nuſquam legi cum apud Strabonem, tum Ptol. Liuium, & Plinium: ſcio tamen generali nomine λαὸς populos ſignificare. MER. Si hoc mihi non credis, cur non Polybium legis? qui gentes illas, quas Ananes, & Salaſſos nominaui, ipſe Laios appellat. ZOIL. Vix riſum continui, cum apud te legi Gallos fortitudine Romanis antecellere. MER. Quòd dixerim Romanos eſſe robore corporis Gallis inferiores, ne mirũ ſit tibi: dixit hoc idem M. Cicero in oratione, quã habuit ad Aruſpices, cuius hæc ſunt uerba: Quàm uolumus P. C. licet ipſi nos amemus: tamen nec numero Hiſpanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipſo huius gentis ac terræ domeſtico, natiuoq́ ſenſu Italos ipſos ac Latinos, ſed pietate, ac religione ſuperauimus. Quòd ſi Ciceroni uelut huius regiõis ſtudioſiſsimo, & omnia trahẽti ad utilitatem cauſſæ, ſtandum minus eſt: audi ipſius aduerſarium Criſpũ Salluſtium in fine belli Iugurthini. Per id tẽpus, inquit, aduerſum Gallos ab ducibus noſtris Q. Scipione, & M. Manlio male pugnatum eſt; Quo metu Italia omnis cõtremue-

rat. Illicq; & inde usque ad nostram memoriam Romam sic habuere: alia omnia uirtuti suæ prona esse: cum Gallis pro salute, non pro gloria certare. ZOIL. Pisaurum Merula interpretari debuisses à Pisis aureis, hoc est, à præstantia Pisorum ibi nascentium. MER. Hanc tuam opinionem credant aniculæ, uel aliquis (ut inquit ille) Iudæus apella. Audi igitur Seruium Honoratum grammaticum in sexto Aeneidos: Tum Camillus, inquit, dictator absens est factus, cum diu esset apud Ardeam in exilio propter Veientanam prædam nõ æquo iure diuisam: & Gallos iam abeuntes secutus est, quibus interemptis, aurum omne recepit, & signa: quæ cum illic appendisset, ciuitati nomen dedit: nam Pisaurum dicitur, quòd illic aurum pensatum est. ZOIL. Coctias Alpes Noricum attingere præter Alciatum ex Caroli Bouilli sententia, qui ait Gallos post euersam Romam per Alpes Coctias in Macedoniam penetrasse, certissimum est. MER. Sic attingunt Coctiæ Alpes Noricum, sicut Vesulus Indiam. Nodus omnis & difficultas (ut ipse putas) circa Cor. Tacitum, quem si sanè intelligeres, ablata esset, uersatur. Cum Suetonio enim Tranquillo memoriæ tradidit Tacitus Fabium Valẽtem itinerũ uenditorem per Coctianas Alpes cum exercitu, & Cecinnã cum XXX. millibus armatorũ per Penina iuga in Citer

Citeriorem Galliam contra Othonianos de-scendisse. Vellē nunc mihi diceres, qua ratione Valens potuisset coniungere se cum Cecinnæ copijs ad Ticinum urbem, si loca omnia præter Mediolanum, Nouariam, Vercellas, & Hipporhediam ab Othonianis firmo præsidio tenebantur. Præterea in Norico, ubi Coctias Alpes ponis, Petronius urbis præfectus, qui facile Vitellianos per eas partes irrumpenteis reiecisset, concitatis auxilijs, & dissolutis fluminum pontibus eum tractum occupauerat, Othonis sic studiosus, quàm qui maximè. In Dalmatia præterea, Pānonia, & Misia, quæ regiones sunt Norico proximæ, pro Othone exercitus erant. Quonam igitur itinere Valentis copiæ Ticinum peruenissent, si per Noricum iter faciendum fuisset? Sed non'ne ego demens, qui in sole caliginem quæro? lege Plinium, & mecum senties, dicentem; Alpium incolæ Octodurenses, & finitimi Ceutrones, Coctianæ urbes, Caturiges, & Caturigibus orti Vageni, & Ligures, qui Montani uocanť, Latio donati sunt. Qui non uidet hoc in loco, populorum qui uicini sunt, à Plinio recenseri, & Coctias Alpes non eas esse, ubi est Segusiū, uelut Carneades alter helleboro purgādus est. Sunt enim Octodurenses eius pagi inter Heluetios, qui nunc est Sanctus Mauricius, homines in ualle non magna sub Sedunensi epi-

scopo

ſcopo. Ceutrones proximi ſunt Garocellis, & Caturigibus, non procul à Vocuntijs Nouariæ conditoribus. Iacent autem Vocontij inter Conualles Graiarum Alpium, quæ nunc Cineſius appellantur: quibus iter eſt Geneuam, ad lacumq; Lemanũ. Sed uideo hactenus eſſe à me confectum nihil, niſi pedem intra Cottias Alpes intuleris. Audi igitur Nazarium in Panegyrico ad Conſtantinum Impera. Differamus, inquit, parumper Italicas expeditiones, quibus Seguſienſium ciuitatem, quæ ſuperatis Alpibus Italiæ clauſtrum obijcit, cum ui & uirtute uelut ianuam fregiſſes. Quòd autem Seguſium Suſa nunc ſit ab Auguſta Taurinorum ſtad. C L X. diſtans, apparet ex eiuſdem Nazarij uerbis paulò infrà cum inquit: Ecce iam apud Taurinos uenientem pugna grauior expectat, nec Seguſienſium uaſtitas mouet. Hæc ille. Vides igitur aduẽtum Conſtantini ex ulteriore in Citeriorẽ Galliam, & primo à Seguſio in Auguſtam Taurinorũ, & illinc Mediolanum. Habẽt autem Alpes Cottiæ miram latitudinem, & longitudinẽ: adeò ut à Bobio (ſi Georgium Merulam ſequimur) Seguſium uſque pertineant, & à Citeriore in Vlteriorem Galliam protendãtur. Hæ functo uita Cottio in formam prouinciæ (ut autor eſt Suetonius) à Nerone ſunt redactæ. Quòd ad Citeriorem Galliam attineant, teſtes ſunt

Anna

Annales ſacri: Comi ſiquidem legitur in uita Diuarum Liberatæ,& Fauſtinæ, quòd erãt natæ patre Ioannate apud Curiam Geneſinam inter Alpes Coctias habentem Padum flu. à Septentrione,à Meridie Alpes ipſas. Quò loci Mercatores in Italiam è Gallijs uia Claudia commeantes diuertebant. Quo ſitu conſtat hanc Curiam fuiſſe (ut ex hoc loco loquar) Traſpadanã,& Apenninum habuiſſe à Meridie,ubi appellantur Alpes Coctiæ. Falſò igitur Georgium Merulam criminatus eſt Alciatus.Pręterea Diuus Ambroſius,non eccleſiæ Mediolanienſi modò,ſed & Liguriæ, Aemiliæ, Rhetiarum, & Coctiarum Alpium ſacris præerat. ZOIL. Quòd Mediolanum caput Liguriæ ſit,ut ab ipſo Merula audiui, nuſquàm legi apud probatum aliquem autorem. MER. Poſt inclinatum Ro.imperium multarum urbium,& populorũ mutata ſunt, & uariata nomina.Sicut quod quiſque etiam doctus facile nõ credat Ciſalpem Galliam per eiuſdem Ambroſij tempora,& Gotthis in Italia poſtmodum regnantibus Liguriæ nomen habuiſſe, ut legitur in libello eiuſdem ſuper hac re edito. Diuus etiam Hieronymus Vercellarum urbem Liguſticam uocat. In Itinerario etiam Antonini legimus Mediolanum Liguriæ caput uocari. Et Caſsiodori extat epiſtola ad Gaudioſum Theodorici regis à ſecre-

tis,

tis, ubi inter cæteras Comi laudes id appellat quendam quasi murum planæ Liguriæ, & munimen claustrale prouinciæ: ita erunt duæ, planam nos incolimus, montosam cæteri: ut Statyelles, & Gabienni Vesuli mōtis accolæ. Nec te moueat Seruius in XI. Aeneid. qui ait, Liguriam maiore ex parte sui in Apēnino sitam esse. ZOIL. Coctias Alpes, & Iulias si diligentius & Alciatum, & Diuum Hieronymum Merula perlegisset, easdem esse dixisset. MER. Si Diuum Hieronymum rectè intelligeres, diuersas esse diceres à Coctijs Alpibus Iulias. Lege igitur Latinum Pacatum ita dicentem: Quò fugiam? bellum'ne tentabo? ut quem uiribus totis ferre non potui, parte sustineā? Alpes Coctias obserabo, quia Iuliæ profuerunt? Ex ijs uerbis qui non uidet Coctias, & Iulias Alpes diuersas esse, ad magistros reijciendus est. Verba Hieronymi aliud nihil uidentur innuere, quàm Vigilantium patria Hispanum per Adriaticū sinum in hāc Cisalpinā Galliā destituta Roma se cōtulisse: & hinc per Coctias Alpes in Galliā ulteriorem, & illinc mox in Hispanias aufugisse. Quo ī loco miror Des. Erasmū, Coctias Alpes quasi Gotthicas interpretatū fuisse: tanquam Gotthi his Alpibus nomē indiderint. ZOIL. Falsò quoque Merula Venetos inter Cisalpinos Gallos recensuit, cum constet illos diuersum genus

genus esse prorsus à Gallis. MER. Quòd Venetia ab autoribus in Cisalpina Gallia constituatur, testis est Seruius in libro X. carmine illo, Sed non genus omnibus unum. Quia origo, inquit, Mantuanorum & à Tuscis uenit, & à Venetis: nam in Venetia posita est: quæ & Gallia Cisalpina dicitur. ZOIL. Vbi nam gentium sint Alpes summæ, quarum meminit Merula, nusquam, quòd sciam, legi. MER. Credò ad hanc contentionem me à te irritatũ, ut hac ratione docearis: si ob hanc rem ingeniosus fuisti, laudo ingenium tuũ. Audi itaq; & disce, quæ nam sint Alpes summæ à C. Cæsare libro Commentariorum tertio: Cùm in Italiam, inquit, proficisceretur Cæsar, Ser. Galbam cum legione XII. & parte equitatus in Antuates, Veragros, Sedunosq; misit: qui à finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano ad summas Alpes pertinent. Caussa mittendi fuit, quòd iter per Alpes, quo magno cum periculo, magnisq; portorijs mercatores ire consueuerãt, patefieri uolebat. Eas autem esse arbitror, quæ ab Peninis ad Leopontiorum Alpes extenduntur. ZOIL. Dij boni cur sic Gallis Trãsalpinis inuidisti, ut eorum originẽ subticueris? MER. Eorum primordia dixisse me satis arbitror: horum autẽ, qui nunc Franci nominantur, quia origines ignoras, in hanc rem sedulus intendisti, ut illæ

à me

Francorum origo. à me tibi declarentur. Accipe igitur quid de his apud probatos autores legerim. Francos *Salij.* prius Salios fuisse apellatos Am. Marcellinus est autor: quod etiam eorum leges arguunt, *Leges Saliæ.* quæ Saliæ nominantur. Salios constituit Ptol. in Sarmatia uicinos Aorsis, Agathyrsis, & Alanis: qui ultra Riphæos sunt montes, à quibus Tanais oritur. Salij igitur sedibus egreßi in Germanias penetrarunt: diuq; cum Germanis per tempora Valentiniani Impera. belligerarunt: uictores tandem adiunctis secum Arthuaris, & Turingis ad Rhenũ desederẽ: breuiq; factum est, ut quicunq; Germani Romanum Imperium detractarent, Salijs se sociarẽt: unoq; nomine se Francos appellarẽt. Horum opes deinde oppressa à Gotthis Italia adeò creuêre, ut transacto Rheno ulteriores Gallias occuparint, sedesq; in eis cõstituerint. A' quibus *Carolus Magnus.* per longam seriem à Carolo illo cui ob res gestas Magno cognomen fuit, Francorũ reges fluxere. Hic Longobardorum Desiderio rege capto apud Ticinum Regiam his dignitatem *Pipinus.* sustulit, imperatoriam ipse assecutus est. Pipinus Imp. ex huius sanguine, qui Carolo Caluo succesßit, ut Italiæ regia Mediolanum diceretur, instituit, quòd urbs hæc Citerioris Galliæ metropolis semper extiterit: quodq; uelut arx, & specula totius Galliæ Italiæ, & Germaniæ habeatur. Pipini institutam & Cæteri

teri secuti sunt. Nam & Bernardus cuius tumulus uisitur Mediolani in Ambrosiano templo, hic rex salutari uoluit, & ab Antiste Mediolanensi coronari. Dissidẽtibus inde inter se Ludouico Calui filio, & eius patruelibus, extinctum est Francorum regnum in Italia. Loco quorum Berengarium Foroiuliensem ducem, Italiæ regem Mediolanenses salutant, coronantq; qui à regno sæpius expulsus, id tamen Cisalpinis Gallis adiuuãtibus semper inuasit: uix unum, atq; alterum reperies, in quem toties fortuna luserit. ZOILVS. Debuisses hoc loco cur Brigantia nunc dicatur, hic Orobiorum tractus exponere; si polyhistoriam tuam ad unguem (quod aiunt) absolui cupiebas. MERVLA. Si ad singularum aut regionum, uel urbium interpretationem fuissem immoratus, dij boni finem hæc nostra quando inuenisset historia? quando extremam manum imposuissem? Verum, ut hac in re quoque sim de te benemeritus, accipe quid de Brigantia sentiam. Verbum est apud Græcos βριάω, id est extollo, quòd hæc regio collibus elata sit, quasi Briantia; uel quòd incola eius regionis sit fortis uel agrestis ἀπὸ τοῦ βριαροῦ. Quid aliâs Bonauentura Castillionæus uir florentis ingenij de Brianteis collibus consultus,

Berengarius

Brigantia.

dem referre, quæ aliquando audiuiſſe me memini, & apud quendam, etſi minus idoneum autorem legiſſe, qui tamen pauló poſt Rubrobarbi ætatem uixerit, Totum tractum illum inter Abduam & Moguntiacum uini feracem ab eius exercitu Germano montes Brigãtiæ eſſe appellatum à ſimilitudine collium, qui ad lacum Brigantium hodie Conſtantienſem circumiacent, uitibus confertorum. In his enim collibus longo tempore Germani caſtra habuêre, dum bellum à Rubrobarbo contra Mediolanienſes gereretur. ZOILVS. Iuliarum Alpium ratio pauló diffuſius fuiſſet exponenda: ne hac in tua lectione lector, Merula, cogatur hæſitare. MERVLA. Aliud à me nihil intelliges, quàm quod ſecundo libro legiſti. Quid de his Caſtillionæus ſentiat, non grauabor adducere: Quamuis (inquit) ſcriptores conueniant Iulias Alpes eas eſſe, per quas ex Foroiulij tranſitur in Noricum, & adhuc tamen non ſatis conſtat an à Foroiulij, uel à Iulio Carnico nomen ſumpſerint, & an eodem nomine appellentur: in hoc omnes hærent. Sed cum haud dubium ſit Ptolemæum Carnos, & Iulium Carnicum ſupra Concordiam, & Forumiulij locaſſe: ita credẽdum eſſet Iulias Alpes à Iulio Carnico nomenclaturam habuiſſe: & eas eſſe quibus à Tergeſto iter eſt in Charinthiam, quæ & Charnithia uocatur

ab

ab eruditioribus ; & paulò ultra Pannoniam uerſus ſuperiorem , quæ & Carneola dicitur. Qui quidem mons à Pōponio Mela & Taurus appellatur . Nomen adhuc in Norico & Carinthia durat , hoc eſt, Taura. Anguſtiſsimi in his ſunt tramites , nulla curribus uia. Mirum in pleriſque horum montium locis , cum paulò altius ſol ad Cancri tropicum peruenerit , in ipſis niuibus uermiculos quoſdam gigni , ueluti tineas . Quorum meminit Vadianus uir doctiſsimus in commentarijs ſuis in Melam . ZOILVS . Qua ratione Rhetiam Italiæ portiunculam Merula dixerit, non uideo : cùm ſciant omnes Rhetos extra Italiam eſſe , & Germanorum idiomate uti : Griſonesq́ hac tēpeſtate nominari . MERVLA. Si in hoc ſum deceptus, aliquantula uenia ab alijs ſaltem condonabor, ſi mihi Zoile iniquus arbiter extiteris: ſecutus enim ſum Titum Liuium : qui ait Tuſcos duce Rheto in ijs locis deſediſſe acie uictos à Belloueſſo : in Rheticis præterea Alpibus aliquando (uerbis utor Caſtillionæi) habitaſſe gentem Italicam : Rhetosq́ lingua uſos Italica illud argumento eſt, quòd apud illos etiamnum Latinorum lingua perdurat , tametſi prorſus nunc apud eos extincta ſit . Perſeuerant tamen huiuſce rei

cùm loca, quorum Latina hodie nomina leguntur: ueluti Rhetorum oppidulum Magauilla, quaſi Magna uilla uocatum, & Vallis dulcis Valtedulc: & non longè ab his Monticulum quendam Montiglum uocant. Rochus etiam Quadratus multa uir experientia cum apud Rhetos nomine Franciſci Sforciæ eſſet, retulit inter illos uicum eſſe, cuius incolas idiomate Italico uti aſſerit. Quòd originem à Tuſcis duxerint, Iuſtinus quoque libro, ni fallor, uigeſimo atteſtatur. ZOILVS. Si autorem, Merula, mihi dederis idoneum, qui Vicomercatum Vicum Martis appellet, autor ſum, ut me in piſtrinum dedas. MERVLA. Nullum fateor habere me, qui hæc dicat autorem: Verùm famam ſecutus ſum perennem, quæ plerunque uim teſtimonij habet. Deinde regio, cuius hic Vicus Martius caput eſt, Martiſana dicitur, quaſi quòd eius tractus homines inſani Martis deſiderio ardeant. Eo in uico præterea cuiuſdam Martij tumulus eſt, quem hic non grauabor annectere.

In Aede ſancti Stephani in Vico Martio,
qui nunc Vicomercatus
appellatur.

HERC. INVIC
VOT. MARTIVS
LVSOR

LVSOR ALBVCIVS
L. D. D. D.

Quaſi quòd hæc inſcriptio ex Vico Martio eum eſſe demonſtret. ZOILVS. Aequè delirantem Merulam ſi dixero, quòd fidem ſumat ex inſcriptione ſaxorum, quis mihi uitio uortet? MERV. Omnes equidem, qui ſolidiores tuis nacti ſunt literas. Non'ne idem fecit T. Liuius? & eo prior Polybius? quoties enim illi ad columnam Liciniam,qua Annibalis geſta continebantur, confugiunt, uelut ad ſacram (quod aiunt) anchoram? Non'ne Trãquillus inſcriptioni aræ, quæ in Treuiris erat, fidem præſtat? Quintus quoque Curtius Erythræi maris nomen de ſepulchro quodam mutuari, quàm uulgatæ ſtare ſententiæ mauult. Trebellius quinetiam Pollio Valerianum iuniorem Imperatorio diademate decoratũ extitiſſe declarauit, non alia ratione ductus, quàm quòd eius tumulo, qui Mediolani ea tempeſtate uiſebatur, Claudij iuſſu illud uidiſſet inſculptum. Igitur ſi ſic uetuſtiſsimi factitarunt, cur me arguis? Quòd autem Taciti ſit ſententia (nunc eruditiſsimo Caſtillionæo reſpondeo) Danubium à monte Arboni (quod quidem Arnobi legendum eſſet) oriri prope Hercyniam ſyluam, uulgo ſyluæ nigræ nomen ſer-

Danubij ortus
hercynia. m

minerunt, ipse non inficias eo: imò ipsius ingenium laudo. Danubium scribit Alciatus ex præcipiti, & excelso montis Arbonæ iugo ortum habere: cum tamen ab ijs, quibus paulò compertiores sunt ortus ipsi, referatur ex molli, & clementer edito colle eum scaturire apud uiculum, quem Eschingiacum Danubij appellant: uulgo Duneschingen. Hæc habui uir ornatissime, quæ in defensionem contra nonnullos, qui uix inspecto opere ad maledicentiam prorupere, paraui, quorum dicta breuiter attigi, recté ne, an perperam ea diluta sint, tuum sit iudicium. Bene uale.

Mediolani

VIII.

CAL. IVLII

M. D. XXXVII.

